106

۳

ا گنەرلار باشلانب
نویابر آیندا
ناوا باشلی،
نومەلەری
ـوب،

ع. عزیز. مەرعمات ایمانایف.

روسیە تاریخی

برنچی باسقچ مەكتەبلەر اوچون.

ناشری:
«قورولتای» شركتی
قازانده.

Казань.
Электро-типографія „МИЛЛЯТ“
1919 г.

I.

طوغان ایلمزنگ طبیعتی.

ۋولغا ـ کاما خوضەسی ـ بر یېرنڭ هواسی ، یېری، صووی، اول یېرده یاوا طورغان قار و یا ڭغرنڭ مقداری ـ اول یېرنڭ طبیعتی دیلەر.

قازان و آنڭ یانندان آغا تورغان ۋولغا یلغاسینڭ اورتا هەم توبەنگی آغوملاری، ۋولغانڭ تارماغی بولغان کاما یلغاسی هم آق ایدل بویلاری ـ بزنڭ ایلمز بولوب حسابلانالار.

بزنڭ توغان ایلمز بیك کیڭ و بیك ظور، شونڭ اوچون آنڭ طبیعتیده بیك تورلی تورلیدر.

ۋولغا یلغاسینڭ «نیژنی» شهرندەن آلوب «سامار شهرینه قدر، قاما ایدلنڭ قویا طورغان یېرندن آلوب «پیرم» شەهەرینە قدر، آق ایدلنڭ منصبندن آلوب «اورال» تاولارینا قدر بولغان یېرلەر ـ نیچەمڭ چاقرملارغا جەیلگەن بولسالاردا ـ طبیعتلاری بر تورلی. بو یېرلەرنڭ هواسی معتدل. جەی، قش، کوز، یاز فصللاری بر برسندن بیك آیرلب تورالار. بو یېرلەردە جەی یتوب سینتەبر آیی کرگاچ، تونلەر اوزایا باشلاب، کونلەر قسقارغاندان قسقارا بارالار. شول‌اوق وقتدا آغاچلارنڭ یافراقلاری سارغایا باشلاب، سینتەبر آیینڭ آخرلارنده قویولوب بتە یازالار. باری اورمانلاردا مەنگو یەشل تورا تورغان ایڭەلی آغاچلارغنا سارغایغان یافراقلار آراسندا یاشەرب تورالار. تونلەر سالقونایا، ایرتەبلە بیك قاتی تراولار توشە، تون یاغندان قاتی جیللەر ایسە باشلیلار، قارا بولوتلار هوا یوزنده برسی آرتندن برسی چابب، قوتلی یاڭغرلار

كيتره‌له‌ر. بعض وقتلاردا آتنالارچا ياوا تورغان يا گه‌رلار باشلانىب بۆتۆن يېرنى يووشلك قابلى. نهايت كوب وقتدا نويابر آيندا تۆنله‌ر بيك سالقنايوب كيتوب يا گه‌ر اورنينا قار ياوا باشلى، سالقون بوران قرلارغا، اورمان آرالارينا تاو شيكللى قار اۆيۆمله‌رى كيتۆرۆب سالا. بۆتۆن يېر اوستى آب ـ آق قار بله‌ن قابلانوب، ايدلله‌ر هه‌م باشقا يلغالار قاتوب، قش باشلانا قارانغى، قسقا كۆنلى، اوزون تۆنلى سالقون قش دوام ايته باشلى.

مونه غنوار آيىنىڭ اورتالارندا كۆن بر آز اۆزايا باشلاب، ياقتى قۆياش‌دا يېر يوزينه اوزاغراق قارى باشلى. قار، بۆز بله‌ن قابلانغان قرلارنى اورمانلارنى و يلغالارنى قۆياش اوزينىڭ نورى بله‌ن ياقتراتا باشلى.

آلاى بولسادا، قار اوزنىڭ ياوونىدا دوام ايته. نهايت فيورال‌نىڭ آخرله‌رنده صالقونلار بر درجه يومشى تۆشه‌له‌ر: قوياش قارنى كيمۆته باشلى. مارت آيندا آوللار و قالالارنىڭ اورامالارندا شاقتى ارته باشلاب، كۆن شاقتى اۆزايا ويلينا باشلى، تون قسقار. غانىدان قسقارا بارا آپريلنىڭ اورتالارندا كوب يېرله‌ر قاردان و بوزدان ئه‌رچۆله‌له‌ر. ايدلله‌رده و يلغالاردا بوز كيتوب بتكه‌ن دييه‌رگه‌ده يارى. سو تاشولارى باشلانوب، سولار يلغه‌لارنىڭ جارلاردان چغوب ديڭز كبى كيڭ بولوب، بۆتۆن يلغا اطرافينا جه‌يله‌له‌ر. مونه كوزاڭ كده جيت ايلله‌رگه كيتكه‌ن ماتور قۆشلار، قارا قارغالار، قر قازلارى، قر اورده‌كله‌رى، صييرچقلار و باشقا قۆشلار كيلوب، ايلمزگه يه‌م كرته‌له‌ر شولاى ايتوب ماتور ياز دوام قيلا باشلى. مۆنه گۆنله‌ر جلۆوب، جلى يا گه‌رلار ياوا باشليلار؛ اوله‌نله‌ر يه‌شه‌ره، آغاچلار ياقراق يارالار؛ قرلار، اورمانلار ماتورلانالار. شولاى ايتوب ماى اورتالارندا يازنىڭ ايڭ ماتور وقتلارى باشلانوب، ايیون باشلارندا چن جه‌ى باشلانا. بزنىڭ ايليمزده جه‌ى بيك قزو بولامى؛ جاى كۆنى تۆرلى يېمشله‌ر پيتوشه: اهالى ايكن ايگه. قوش قورت بالا اوستره. شولاى ايتوب يه‌ملى جه‌ى اوتوب كيته.

ایلمزنڭ بوغاریدا چیکلەنگەن یرلەری ، کوبسنچە، قارا توفراقدان بولوب ، ایگن ایگو اوچون بیك موافق، لکن بعض اورنلاردا قزل بالچق و قوم بولو سببندەن اول یرلاردە ایگن بیك اوك یخشی اوگمی.

ایلمزدە حسابقا آلردای بوییوك تاولار یوق . فقط ۋولغا یلغاسینڭ اورتا آغومنداغی اوڭ یاق یارندا سوزلوب بارغان تەبەنەگرەك تاولارغنا بار. کاما و آق ایدل بویلارندا صحرا (استیب) یرلەر کوب اوچری . بو استیپلەر ایسە : قوری صحرا بولودان بیگرەك افراط جش هەم اولەنلی دالالاردان عبارتدر.

مڭنە یوروننغی زمانلاردا توغان ایلمزنڭ بو قسمندە اورمانلار تاغیدا کوب، کول هەم یلغالار تاغیدا تواپراق بولغانلار. صحرالار آق قلغان (قاویل) اولەنی بلەن قابلانغان بولغانلار. خەزر ایسە: آندایق اورمانلار، کوب سولی یلغالار وکوللەر هەم قلغانلی صحرالار آزایغانلار . اورونی بلە تمام بتکەنلەر دییەرگەدە یاری.

بو یرلەردە تاریخ بلە باشلانغان زمانلاردا اورتا بویلی، سیرەك ساقاللی، قسق کوزلی، چقغان یاڭاق سوبەکلی، سارغلت تەنلی، قارا یا قونغورت چەچ و سقاللی «فین» خلقلاری قوبی اورمانلاردا تورالار ایدی. بو فینلەر ایسە: خەزرگی آر، چیرمش، چوواش، موقشیلارنڭ بابالاری ایدی. شولای اوق حازرگی تاتار، و باشقردلارنڭ بابالاری بولغان «توروك»لەر دە صحرالاردە کوچوب یوریلەر ایدی.

ۋولغا ایدلینڭ سامار شهرندەن باشلاب «خەزەر» دیگزینە قویا تورغان یرینە قدری بولغان آغمی ـــ ۋولغانڭ توبەنگی آغمی دیب ئەیتەلەر . ۋولغانڭ بو آغمی تیرەلەرندەگی یرلەرنڭ طبیعتی یوقەرن یرلەرگە قاراغاندا بر آز باشقاراقدر: بو یرلەردە اورمانلار آز. ساریتسین شەهرندەن باشلاب تاغیدا توبەنرەك ـ چوللەر (استیپ) [اولەنسز، سوسز صحرا یر] باشلانا.

بو یرلەرنڭ هواسیدا جنوبدەرەك بولغانلقا کورە جلیراق؛ یاڭغر،

قار ئەزرەلە یاوا، قش قسقاراق وجلیراق جەی ایسە - یاخشوق قزو بولادر. بوییرلەردە بورونغی زماندان بیرلی بزنڭ بابالاریمز بولغان بعض تورولە خلقـلاری‌دە کوچوب یوریلەر ایدی

II

توغان ایلمزدەگی بورونغی فینلەر.

فینلەرنڭ تورموش و خلقلاری - بزنـڭ توغـان ایلمزدە بورونغی زمانلاردا خەزرگی کورشیلەرمز روسلار یوق ایدی. آلار خەزرگی روسیەنڭ باشقا یرندە تورالار ایدی، اما تورولە خلقلاری بار ایدی، بولار کوبرەك کوچمە خلق ایدیلەر. لکن بز تورولەلەر حقندە موندا سویلەمیمز؛ چونکە آلار حقندا باشقا درسلەردە سویلەنور، اول درس «تورولە - تاتار تاریخی» ساباغی دیب ئەیتولەدر.

«فن قومی» یایسە «فین خلقی» دیب بزنڭ تلمزگە یاقنراق بر تل بلەن سویلەشە تورغان بر خلققە ئەیتەلەر. بولار خەزردە تورلی ایسملەردە بولوب، تورلی قبیلەلەرگە بولونگەنلەر. آلارنڭ قایسی‌سی موقشی، قایسی‌سی چیرمش، بعضسی آردیب آتالالار. مونە بو فینلەر بورونغی زمانلاردا شولا یوق تورلی قبیلەلەرگە بولونوب تورالار ایدی.

فینلەر اوزەلەرینڭ توسلەری و تورموشلاری یاغندان بر برسینە بیك اوخشاسالاردە، تللەری بلەن باشقرد، قرغز، میشەر، تاتارلار بر برسندەن آیریلغان شیکللی فینلەردە بر برسندەن آیرلالار ایدی.

فینلەر کوبرەك اورمانلاردا تورالار ایدی. بولارنڭ عموما بر نیچە و بر برسینە قەردەش بولغان عائلەلەرینە: «اروغ» دیب ئەیتەلەر ایدی. فینلەرنڭ شوندی قەردەش عائلەلەری یایسە اروغلاری بر ییردەرەك آول بولوب تورالار، یایسە اورمانلاردا کوچب - قونب یوریلەر ایدی. «قبیلە» ایسە، شوندی بر نیچە اروغدان عبارت بولا

ایدی؛ هه‌ر بر اروغدا بر باشاق بولوب، شول باشلققا بویصونوب، شونڭ مصلحتی بله تورالار ایدی. دوشمانلار کیلگه‌ن وقتده بوتون قبیله اوزله‌رونڭ هجومچیله‌ردن صاقلاو اوچون قوماندا ایته‌رگه اوز آرالارندان بر غیرتلی کشینی باشلق ایتب صایلیلار ایدی.

فینله‌ر کوبره‌ك آو آولاب عمر کیچره‌له‌ر ایدی. توتب یا ایسه اوق-جه‌یه‌له‌ری بله‌ن آتوب آلغان کییك و جانوارلارنڭ ایتله‌رن آشاب، تیریله‌رنده‌ن یاساغان کییمارن کییب کون کوره‌له‌ر ایدی. اوزله‌رنده بولماغان کیره‌ك نه‌رسه‌له‌رنی چیت خلقدان مونغ و تیریله‌رگه آلماشدروب آلالار ایدی بعض فینله‌ر بورونغی زماندان بیرلی اولڭ آز. مازغنا ایگن‌ده چه‌چب شغلله‌نه‌له‌ر ایدی. اول زماندا آغاچ قوشلارینا اوبالاغان اومارتالار کوب بولالار ایدی و شول اومارتالارنڭ باللارن جییوب آشیلار ایدی.

فینله‌ر عائله‌له‌ری بله آغاچدان یاسالغان سالاشلاردا. جیرگه قازوب یاساغان قوشلاردا کون کوره‌له‌ر ایدی، بولاردا توروك قومله‌رنده‌گی کبی کییز اویله‌رده تورو عادتی یوق ایدی.

بارا تورغاچ بو فین خلقلارینڭ قایسیلاری کینه‌ر رجیتن چه‌چوب، شولاردان سوس یاساب، آندان جب ارله‌ب کینه‌ر سوغارغادا اویره‌نگه‌نله‌ر ایدی؛ شولیوق سارقلارینڭ جونلارون قرقب تولا اشلیله‌ر ایدی.

بورونغی فینله‌رنڭ دینله‌ری — بورونغی فینله‌ر مسلمان‌ده، خریستیان‌ده توگل ایدیله‌ر. آلار مجوسیله‌ر ایدی. آلارنڭ بر تورلی‌ده یازغان دین کتابلاری یوق ایدی. بولار دنیاداغی هه‌ر بر نه‌رسه‌نڭ اوزینه مخصوص جانی بار دیب اوشانوب، شول جانلارغا تابنالار. و آلارنی حرمت ایته‌له‌ر ایدی؛ بولارنی معبودله‌ر دیب بله‌له‌ر ایدی. صونی آبزارنی، اورمانی صاقلاوچی معبودله‌ر بولغانینادا اوشانالار ایدی. شوشی

معبودلەراچندە حسابسز كوب ياخشيلارى بولغانى كبك، ئەشەكى‌سى و ياوزلارى‌دا بار ديلەر ايدى؛ شونڭ اۆچۆن بولارنى آچولاندرماسقا طرشالار ايدى. مونڭ اۆچۆن آلار حرمتينە تۆرلى كيرەمەتلەر ياسيلار وقربانلار چالالارايدى. لكن شول حسابسز كوب‌ياوز هەم ياخشى معبودلەر اچندە شولارنڭ هەممەسينەدە باش بر معبود بارلغينا اوشا نالار ايدى؛بو باش معبودنى: «يوما، جوما، يومالا» ديب آتيلارايدى. بو معبودلەرنڭ تلى بلە تورغان، آلارنى تۆرلى دعالار ايلە اوزينە قاراتا آلا تورغان روحانيلەردە بولادر ايدى. بو روحانيلار باغو باغالار، آلدان خبر بيرەلەر، طەبيبلق قيلوب آورولارنى دواليلار ايدى، ياكفر بولماغاندا، ياكفر ياودرا تورغان دعالار قيلالارايدى. خلقغا آوراق كيلسە، مثلا: اولەت، صوغش‌وقتلارندا خلق معبودلەرگە بو روحانيلەر آرقلى مراجعت قيلا ايدى.

III.

دنيپر نيرەلرندە تاريخى حياتنڭ باشلانووى.

دنيپر نيرەلەرينڭ طبيعتى- دنيپر بلغاسى حەزرگى اورتا

روسيەنڭ اورمانلى، قالقو بيرلەرندەن باشلانا. آنڭ اولڭ‌ياق تارماقلارى اورمانلى بيرلەردەن آغوب چغالار، اما صول ياق طارماقلارى ايسە، غربى روسيەنڭ صازلاەق، كوب كوللى، قالن اورمانلى اورنلارندان باشلانالار. دنيپر بلغاسى «كييف» شەهرى يانينا جيتكەندە، بردە زور تارماقلار ياصاميچە، اوزيگنە صحردان آغوب بارا؛ نهايت بولدا شاقتى بييك طاولارنى جارب اوتەرگە يايسە شول طاولار اوستۆندن آغارغە كيرەك بولغاننغا. «شلالە» (شارلاوقلار) ياصاب،طاودان آغوب تۆشە. دنيپرنڭ بو شارلاوقلارن روسچا «پاروك» ديلەر. عموما دنيپر هەم آنڭ تارماقلارى آغا تۆرغان اورنلاردا زور طاولار يوق، بارى تيك هەر بر زور يلغا يارندا بولغانى كبى، مونڭدا اولڭ

یاق یارندا اورطاچاغینا تاولار سوزاب کوته‌رلب تورالار.

دنیپر و آنڭ تارماقلاری تیره‌سنده هوا بر توسلی توگل: دنیپرنڭ باشنداراق هوا صالقنچا، کییف تیره‌سنه‌جیته‌ره‌ك، جلی- جنوب هواسی باشلانا، هه‌م بو یرله‌رده قار آز بولوب، یازده تیز ییته.

تو به‌نگی دنیپر تیره‌لری دیگزگه شاقتی یاقن بولغانغا کوره، موندا یاغمرلاردا کوب اولك یاو؛ یاری تیك جنوبی روسیه صحرا سنده‌غنا هواباشقالانا، بو صحرادادا باشقا استیپله‌رده‌گی کبی قورواق حکم سوره؛ شونلقدان بو یرله‌رده آغاچدا آز اورچی. لاکین اورنی - اورنی بله‌ن قارا بالچقلی یرله‌رده اوله‌نده کوب اولك اوسه. حاضرگی کونده بو صحرادا ایندی صوقالانغان، موندا ایگن‌ده یاخشیغنا اوگادر. دنیپر یلغاسینڭ کییف‌ده‌ن یوغاری تیره‌له‌ری بورونغی زماندا قالون، اوته آلماسلق اورمانلق ایدی. ئه‌لی حاضرده‌ده بو اورنلاردا یافراقلی هه‌م اینه‌لی آغاچلاردان مرکب اورمانلار بایتاق بار. هه‌ر حاضر کشی کوبه‌یگه‌نگه کوره، بو اورمانلار یل صاین کیمی یارالار. بو تیره‌له‌رده‌گی یرله‌رنڭ قارا بالچقی تیره‌نره‌ك بولو سببنده‌ن ایگن ایگو اوچون اول یرله‌ر بیك یاخشی صانالالار.

شرق اسلاولاری هه‌م آلارنڭ کورشی‌له‌ری

عیسی پیغه‌بر توماسدان ئیلگه‌گی زمانلاردا «کارپات» تاولارندا بر خلق طورادر ایدی. بو خلق اورطا بویلی، ساری صاقاللی، زور کوزلی، آچیق توسلی بر خلق ایدی. بو خلقنی: «اسلاو» یاییسه روسچا «اسلاویانین» دیله‌ر ایدی. بولار یارا - طورا اورچه‌گه‌نله‌ر، کارپات تاولاری تیره‌سنه صیمی باشلاغانلار هه‌م شول سببده‌ن آلار کوچب باشقا یرله‌رگه کیته‌رگه مجبور بولغانلار ایدی.

بو کوچمه اسلاویانلاردان بر توركومی شرقگه تابا کیلب دنیپر هه‌م آنڭ تارماقلاری بویینا کیلب اوطورغانلار. شونڭ اوچون بولارنی

«شرق اسلاولاری» دیب آتاغانلار. مونه بولار، یوغاریدا ئەیتدیکمزچە، بزنڭ ایلدەشمز بولغان حەزرگی روسلارنڭ بابالاری بولالار. بو خالق کیلب اوطورغان یېرلەردە کشی آز ایدی. آز بولسادا بو تونلەی بوش توگل ایدی. دنیپر یلغاسینڭ یوغاریغی آغمنداغی بالطا-پچاق تیمەگەن قالون اورمانلاردا فینلەر طورالار ایدی. اسلاولار کیلگاچ، بولار طاغیدا شمالگە تاباراق کوچەرگە مجبور بولدیلار. اسلاولاردان شرق شمالیدە بزنڭ بابالاریمز «کاما بلغارلاری» طورالار ایدی آلاردان شرقدە قوەتلی وترتیبلی «حەزەر» پادشاهلغی حکم سورەدر ایدی. جنوبی استیپلەردە ایسە: حیوان آصراب کون کورە طورغان تورلی تورك قبیلەلەری کوچب-قونب یوریلەر ایدی. اسلاولاردان غربدە «بالطیق» دیڭگزی بویلارندا «لیتوا» خلقی کون کیچرەدر ایدی.

ـ روونی اسلاولارنڭ تورمشی- بزنڭ بابالاریمز- تورك-لەر کوبرەك صحرا — استیپ خلقی بولسالار، کورشیلەری روسلارنڭ بابالاری شرق-اسلاولاری اورمان خلقی ایدیلەر بولار کوبرەك اول زماننڭ قالون اورمانلاریندا آو آولاب، اوزلەرینڭ اوچی آغـولاغان اوقلاری بلەن آیـو، بوری، توالکی کبی جانـکلەرنی آتوب، تیریلەرندەن کییم کییب؛ قویان تیین کبی کچکنە جانلکلەرنی آولاب، ایتلەرن آشاب، تیریلەرن کورشی خلقلاریندان اوزلەرینە کیرەکلی بولغان نەرسەلەرگە آلماشدرب، کون کیچرەلەر ایدی. اول زمانلاردا قورطنی حاضرگی کبی بانچالاردا. اومارتالقلاردا مخصوص اویالارغا یاوب قویوب آصرامیلار ایدی. بولاردان باشقادا اورمانلاردا آغاچ قووشلاریندا قورط و بال کوب بولا ایدی: بو اسلاولار شول باللارنی جیوب آشیلار هەم ئەچی بال یاصاب اچەلەر ایدی؛ بالاوزن چیتدەن کیلگەن سەودەگەرلەردن باشقا نەرسەلەرگە آلماشدرالار ایدی.

اسلاولار اورمانلارنی یاندرب، آچق اورن یاصاب، شول اورنلارغا ایگن چەچەلەر: اوزلەری بۆرەنەدەن یاصاغان کچکنەگنە اۆیلەردە عمر کیچرەلەر ایدی.

بورونغی اسلاولار باشقا خلقلار شیکللوك آتا . بابا عادتی بلەن کۆن کیچرەلەر ایدی. بربرلینە قرداش بولغان عائلەلەر بر تیرەدەرەك طورالار، دۆشماندان برگە اوزلەرن صاقلیلار، برلەشۆب دۆشمانلارینك اوزلەرینە هجوم ایتەلەر ایدی.

بو اسلاو اروغلارینك اۆستنە قوتلی دۆشمان کیلگەندە، برنیچە قردەش اروغ برلەشۆب، بر کۆچ ترتیب قیلب، باشقا تاراو بولغان قبیلەلەرنی دۆشماندان ساقلیلار ایدی. هەر بر اروغنك باشندا «اروغ باشلغی» بولغان شیکللوك، قبیلەنلگدە باشندە «قبیلە باشلغی» تورادر ایدی. صوغشلاردا اسلاولار ایکی یاقلی، اورطاچا اوزونلقدا «مەچ» آتالا تورغان قلچ، سۆنگی، اوق، جەیە استعمال قیلالار، تۆگەرەك «قالقان» بلەن اوزلەرن دۆشماننك قورالندان حمایە قیلالار ایدی. اوقلارن بر تورلی آغوغا مانوب، شونك بلەن دۆشمانلارغا آتالار ایدی. اسلاولار کوبرەك جەیەو سوغشالار ایدی. صوغشدا بیك حەیلەکەر ایدیلەر: براورنە آغاچ آرالارینا یەشرنب، پۆسۆب، قاچوب طوروب، دشمانغە کینەتدن هجوم ایتەلەر ایدی. دوشماندان قاچو اوچون، دوشمان اوتوب کیتکانچی، آوزلارینا قامش قاپب، اوزلەری صو اچینە چومب، شول قووش قامش آرقلی سولو آلوب تورالار ایدی.

اسلاولار دۆشماندان اوزلەرن صاقلاو اۆچۆن بر توبەرەك (قالقوراق) اوروندا، کوبرەك جار بویلارندا، قالا (شهر)، اوزلەرنچە «گراد» صالالار ایدی. شوندی توبە اورننك تیرەسن قالن ایمەن بورەنەلەردن اوترتب، قربینا چوقور قازب کربیوست یاسیلار ایدی. دوشمان هجومی واقتندا ماللارن، بارچا کیرەکلی نەرسەلەرن، بالا-چاغا وخاتن-قزلارن شول کربیوستکە بیکلەب، شونك اوستندەن توروب مدافعه ایتەلەر ایدی

اسلاولارنڭ ايرلەرى اوزون بولەك، كيڭ چالبار كيەلەر ايدى خاتون — قزلارى مويىنلارينا تورلى طاشلاردن ياصاغان زينت نەرسەلەرى طاغارغە ياراطالار ايدى آلار قوناق سويوچەن بولوب، قوناق كشيگە بر كەمدە تيەرگە ايرڭ بيرميلەر ايدى آلار قوناقنى بيك حرمت ايتەلەر ايدى اسلاولار قارشىندە قوناقنڭ حقى زور ايكەندىگى شوندان كورنەكى: بروونڭ قونقنى سيلارغە اوز بيلەك رزقى بولماسا، خواجە رزقنى كورشيسنڭ يەشروب اويەان اورنوندان صوراوسز آلوب چقوب قوناغينا آشاتو عيب سانالمى ايدى اسلاولار كوب خاتن آلالار، زينەتگەنسە قزى آتا — آناسى وەقەردەمن اروغلارى كورمەگەندەگەنە اورلاب كيتەلەر ايدى

اسلاولارنڭ دينلەرى بوزوقمى سلاولار محوسيلەر ايدى: آلاردا دينلەر كبى، بر مەغعيدا سانميحا. كوب معبودلەر بار ديب اينانالار ايدى قوياش، آى جيل، يامغر كبى اولارەرن چورماب آلغان هەر بر نەرسە و هەر و قمەلەرنڭ يزلەرنە محصوص بر معبودى بار ديب شالار يدى ديلەر سيكداولار شول معبودلەرنڭ ياخشى و ياوزلارى بارليغيناد ايناالار ايدى بولار هەر بر ياخشيلقنى ياخشى معبود كيترە، هەر بر ياوزەى ياوز معبود كيترە ديب اويلىلار يدى شولاى ايتوب، بوروغى اسلاولارنڭ كوز آلدندە ونتون طبيعت، وبوتون دنيا حسابسز كوب معبودلەر بلەن تولغان بولوب كورنەدر ايدى اسلاولار ەكرنچە، قردا — قر ايەسى، اورمانندا — اورمان ايەسى، صودا — صو آناسى بار ديلەر

فينلەردەگى ديومالاە كبى اسلاولارنڭدا باش معبودلەرى بار ايدى بو ايسە: كوك كوكرەتو و يەشنى كيترەوچى معبود «پەرون» ديلەر ايدى بو معبود اسلاولار قارشىندا بيك واك قورقنچ بولوب كورنسەدە، رحمت وشفقت ايەسى ديب اوشانالار ايدى قوياش معبودن «داژ بوغ»، جيل لەر معبودن «ستري بوغ» ديلەر ايدى بولار

بعضی معبودلرندن ایدی. بولاردن باشقه ده گوزل [illegible] همده [illegible] آطلرین [illegible] قوت [illegible] جنوب [illegible] روحنده [illegible] اوشاقولا طوروغان اوصول معبودلریده وار ایدی.

بورومی صلاولرنک معبدلری اعتبارینه [illegible] ایدی. لکن [illegible] معبودلرن [illegible] آغاجدان [illegible] یدی [illegible] و [illegible] آلتون، گوموش و [illegible] طاشلار [illegible] ایدی [illegible] معبودلر حرمتینه صلاولر [illegible] ایدی [illegible] معبودلر ایچون [illegible] قیلالار و [illegible] جریلیلار ایدی.

صلاولار کشی و [illegible] ایکی دنیاده ایسه‌لر [illegible] گون کیچه [illegible] ایدی [illegible] ایچون [illegible] قوربه [illegible] کیره‌گی [illegible] برگه گومه‌لر ایدی [illegible] قولار [illegible] و [illegible] برگه گومه‌لر ایدی [illegible] حرمت [illegible] ایدی آلاردن شفاعت [illegible] صلاولر [illegible] کشی [illegible] روحسینک [illegible] ولار [illegible] ایدی ول [illegible] کشینی [illegible] و [illegible] وقتده [illegible] یورت و [illegible] ایدی.

صو والیلاری همده سوداسرق صلاولاری [illegible] کیلوب [illegible] ایدی بورونغی [illegible] دنیبر [illegible] سعود بولی ایدی، دنیبر یلغاسی [illegible] و آق [illegible] جنوبی ساحللری بلهن [illegible] دیگرلری آرضی [illegible] برگه توتاشدروب طوردلر ایدی. بورونغی [illegible] لارده [illegible] ستنبول شهری حاضرگی روسلار دینی [illegible] ایدی [illegible] صلاولر [illegible] روم ایسملی بر خلق [illegible] ایدی بو خلق [illegible] همه [illegible] ایدی. شول [illegible] [illegible]

... معیشتلری ... کرگه‌نو ... طورغان یرینه) توری کیله‌لر ایدی وتوروب کیلگه‌ن ... مه‌ه‌لره‌ن توسمیچه دنیپر بویلاب، شول کوچمه لرنده کیبری منه‌لر ایدی ... دنیپر شرلاوقلارن (شلاله‌رن) یاننده ... لارن کوچمه‌لرن ... بویلاب تارتوب اوتوب کیتکاندن صوڭ، یه‌نه‌ده‌ن کوچمه‌لرینه ... کیته‌لر ایدی. یولدا وره‌ریڭ تورلی ماللارن اسلاو شهرلری یانینا باروب جیتکه‌چ، صاتالار ایدی

صوڭره ... قتارلق کیتوب دنیپردن شرقکه‌طا، بورولوب کیته‌طورغان ... کوچمه‌لرده‌ن توشه‌لر ایدی ... قدر صارلاوق ... تارتوب آلوب ... یماسی ... ن ... کوچمه‌لرده حرکت ایته‌لر ایدی شوندن ... کولده باروب، ... بارا طورغاچ الطیق ... باروب چقالار ایدی ... شهرلرده صاتو ایته ... ماللارن ... الطیق ... آلوب کیلگه‌ن سوداگرلر ... آلوب کیری ... لار ایدی. شولوق ... آ ... ق ... کیتوب ... اوروپا سوداگرلری ... آلش ... ایده‌لر ایدی شولوق ... بولاولارغا اوروپا سوداگرلری ده کیله‌لر ایدی.

... یوغارغی آغمیادا ... کیلگه ... ن ... دیگزینه قدر اوزلوکسز یول آچیلا. شونده‌ن ... آلا [illegible] چیته‌لری بونها شرق ... عرب، ... خه‌زر سوداگرلری کیله‌لر ایدی. شرق ... هیئت ماتریه‌لرن، ته‌ملی ایسلی ماللارن. ... قاله‌لر ... کبی نه‌رسه‌لرنی کیتره‌لر ایدی. بو سوداگرلر ... اشلیه‌لر ایدی. روس ... لاری شوندی ... تورلی سوداگر خلق بوری،

تورغان بر زور یول قسمنده تورغانلقدن، وزلەرندەن حمه
تورغان هیچ بالە بولاور کبی ئەملارنی ساتالار ایدی.

شرق اسلاولارنده دەولت ظهوری یەنی روسنی زمانلارده

اسلاولارنك دەولتی یوق ایدی هەربر روح بر ئك اروغ باشلی
طرفندان اداره قیلنادر ایدی دولت تورگه بر تورلی سبەبدە
اسلاولارنی مجبور ایتمیدر ایدی؛ چونکه اسلاولارنی سکرنچی عصردان
بیرلی کورشلەری مەدەنی خەزەر تورکلەرنك دەولەتی بارقدەن
بولعان هەر تورلی هجومەردەن صاقلاب طورد ایدی عربلەن یسە
اسلاولارنی والون ورسلارنی [illegible] ساق سارلامەلاری وکوپەری
[illegible] بسی [illegible] تورغی عصر [illegible] یورتی [illegible]
کوچمە تورلی قبیلەلەری [illegible] خەزەرلەری [illegible]
[illegible] روسنه [illegible] کرەلەر [illegible]
[illegible] آغمی [illegible] روسلار [illegible]
[illegible] کیلە تورغان شهرلەرینه هجوم [illegible] آی [illegible] شلار
[illegible] سوداگرلەر [illegible] بولالار [illegible]
[illegible] چی خەزەر دەولتی [illegible] آلار [illegible]
بولدیلار. شهرلەردەگی حلق [illegible] آون [illegible]
[illegible] عسکری قومانده [illegible]
ایللەرن مداومه ایتەرگه کرشدیلەر ایکی شهرلەر [illegible] روس اسلاولارینك
تورلی قبیلەلەری آر[illegible] دوستلق وق [illegible] بولار [illegible]
قانی توکوب، بر توقتاوسز سوغشوب، تورلار [illegible]
آرا سوغشلاردان [illegible] دوشمنلار روس شهرلەرنی [illegible]
قرلارد، کرەستیانلارغا ایکی چەچەرگە ایرنك بیرمیلەر ایدی بونون
[illegible] تابتاب، حەقنی [illegible] خاتون ـ قزی، بالا ـ چاغانی اسیر
ایتب آلب کیتەلەر ایدی

مونه زور شهرلەرنك عقللاری وبوتون روس خلقینك [illegible]
[illegible] بولشدەن عاجز بولدیلار قایدن بولسادا وزلەرن
[illegible] [illegible] بر کوچلی باشلیقلار آلمی توج

هله‌ده بار ایدی ... طق دیگان آنگی یاغداعی اسکاندیناوه
ایسملی صاحل هوله، تاو ... دان وروز اوره. لاردا منا تورغان
جرایل بار ایدی. بو خلق جمعن «وارمان» یایسه روسلار نه‌بتوونچه
دوار ... لر ایدی. بو خلق ... یرلرنده رزق بولماغانلقدان
یل صاین . کیمه‌لرگه اوطروب، ... للرگه کیتب تالاب
سوغشوب الا ... چه ... دن طوبدروروغا آرق و مال کیتره‌لر
ایدی ... ولار روس اسلاولاری آراسینده کیلب یوریله‌لر ایدی.
روسلارنگ بورونغی حکایه‌لرینه قاراغانده ۸۶۲ نچی یلده روسلار شول
ورلا ... لرگه ... یبه‌روب ... ایلمز بای و ده‌ور؛ ... بزده تارتیب
... بیگر ... خوجا بولمز ... دیگانلر یبرش . بو حکا
... یوقدر. آنسی ... توگل ... شونی توغرو
عصر تولماسدان الگرده روس اینه شول ... لار او ... کلار ا
اولارنگ عسکرلری بلان کیلب ... خوجا بولالار
... روس ... دولت یاصالدی ... اسلاده روس
... لر بولدن جموب ... لار ... لار

IV.

دنیپر بویرسنده اجتماعی - مدنی طورموش.

... روس کیمه‌زاری هم آلارنگ اشله‌ری ... لار
روس اسلاولارنگ ... لری بوینچه ... بلان ...
آلوب ... و ... لاری بولارنگ ... لاریدا کر و تدیله‌ر
... لار ... گلار ... شهرلرده تورالار. آرلارنگ
... آتیلار ایدی ... روس اسلاو حکایه‌لری
... لرنگ ... روسیه‌گه ...
... لرنی ... ریك ... اوس و ... بولار اولاری
آلوب کیلگان ... عسکری بلان هر قیوسی ... شهرگه
اوتورتالار ... وقتدن ... قردشنگ ... گه‌چ.
... اری ... گه قالوب . بول ... دن ...

خوداي بولهان سول زوريك انسانلدن كوب وقتلارغ چاپارچا روس تنه رلهري كيا كه لهر بو چيتدهن كيه كهن بارهن [illegible] كيه ره ري راشد شهرلهرده كه تورسالارد ، صوكرن آقرولات تو لي [illegible] سلاو قسمه لهرن ا اوز قوللاريغا كرته ، شلاع لار بولار شونى [illegible] [illegible] دن لهرگه دارماق جنسدهن بولهان عسكر [illegible] [illegible] [illegible] روس دوالي ه يتوب حيهره تورغان ولقالار بو [illegible] [illegible] ره قيلوب خفدان صالم ويماتا حيوب ، خلقه حكم قيلوب [illegible] [illegible] تورغان مونلدى والبنى پاصاديك ، ديت بورى تورغان [illegible] شولاى ايتوب [illegible] روس [illegible] شلهري [illegible] [illegible] كيچه يتو [illegible] قدر كو [illegible] سلاو قيسمهلهرن [illegible] حيار غا [illegible] بو [illegible] شلهري شون [illegible] [illegible] [illegible] آلدا حكم [illegible] اقار قلارنى حر قلو [illegible] [illegible] قوللدان قوتولدرو ، [illegible] [illegible] حزا قلاو [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] عسكر [illegible] بعده طحاق صاتقلار [illegible]

[illegible] روس كيه رلهر [illegible] خدمتهلهرين [illegible] [illegible] دره قيلو ، عسكري [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ورب رای نچون [illegible] دولت كه كيره [illegible] [illegible] [illegible] نچون [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] بولهان [illegible] [illegible] آقچه [illegible] [illegible] چونكي [illegible] [illegible] آقچا [illegible] [illegible] [illegible] بولهان اگر [illegible] آقچا [illegible] [illegible] شوق نچون روس سلاولارى ، كيهز باليسه . آق [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] تورلى قيمتلى [illegible] تير [illegible] [illegible] [illegible] عراق بولهان ييرلهرگه و [illegible] بويرغه [illegible] [illegible] سلاو قيسمهلهر [illegible] سالوم [illegible] نچون كيهز عسكرى [illegible] [illegible] [illegible] تورغان ولهان شولاى [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] قاررغه تورلى ييرلهرگه كيه ر عسكرى [illegible] [illegible] [illegible] بو شلهرنى [illegible] [illegible] روس كيهزى [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] كيا كهن

بر آیروم کناز بولساده، شولار آراسنداغی [illegible] سندنده، الوغ [illegible] حرمتی
کییف کنازلری [illegible] ایدی. وکییف کنازین «الوغ کناز» دیب يورتەلر و
[illegible] اشلەری طاغی‌دا کوب [illegible] بولەن الوغ کنەر استیب
واورمان آراسنده‌گی کییف شهرنده تورغانغا کوره، روسیه‌گه
هجوم قیلوغا کیلگەن کوچمه خلقلار برنچی مرتبه بو کییف شهرینه
هجوم قیلا [illegible] بولالار. سوڭ [illegible] الوغ کنازلار کییفنی
[illegible] کنازلر [illegible] کوچمه خلقلارنڭ تالاوندن [illegible] صاقلالار
شول وقت بو کنازلر [illegible] قرادیڭگزگه‌دار تورغان صو يوللارن [illegible]
هجومچیلەردن صاقلالار. آلار [illegible] صو يوللارن صحرا
[illegible] خلقلار [illegible] صاقلالار
[illegible] کنازلری [illegible] قارشی
[illegible] بولا [illegible]
[illegible] تالاو [illegible] بولار
[illegible] خلقلارینه [illegible]
[illegible] آلارنڭ بای شهرلەرن [illegible] اسیر [illegible]
[illegible] تالاب آلب [illegible] تورغان [illegible]
[illegible] آرتی [illegible]
[illegible]
[illegible] کوچمه‌لر
[illegible] قرادیڭگزگه
[illegible] قاردیڭگزنڭ ساحلی [illegible] بوغازینه
[illegible] استانبولی [illegible] پادشاهلاری
[illegible] شهرنی قوتقاردروب
قالدرلار ایدی. شولای [illegible] روس کنازلری وآلارنڭ عسکرلەری
کوچمه‌لەرن [illegible] توتروب [illegible] تورغان ایلەرینه کیری
قایتوب کیتەلر ایدی.

خریستیان دینینك قبول ایتووی روس اسلاولارینك تورموشی زورغنا تأثیر ایتدی. اولدینکی قوشووی بوینچه، کوب خاتین آلو، کشی قربان ایتو کبی ناچار عادتلر بته بارو بو دیگن یاخشی ایشلر تارالا: شهرلرده کلیسالر سالوندی. اول سهمرلرده ماتور منارلار بلن زینتلندی: چیت خریستیان حلقلاری بلن قاتنشو و مناسبت قوه‌تلندی. آلوس - بیروس آرتا الداول خریستیانلق قبول ایتکه‌نیق سوگنده، روس اسلاولارینینگ بوتون تورموشلاری کوب اوزگه‌ره

بورونغی کییف. کییف شهری دنیپر یلغه‌سینینك بویی جاری اوستنده سالوینگان. شهرنینك هر یاغی بویو بیک دیوار بلن چولغاب آلوینگان، ایکنچی یاغدن دوشمان دیوار دانتا کیمه آلماسن اوچون تیرین چوقور قاروینگان ایدی. دیوار احاطه‌گی شهرده کیرزلیك تورمه‌دن سالوینگن ... و کیرمه‌ك آغاچ کیبه‌لر بار ایدی شولاینی آرم ... احده مانستیرلار بولوب، آلارده مناره‌لار عبادت ایلو، کتاب ... و کوچرو بله مشغول بلدی‌لر. کیرزکی عسکری و آتلی دوستلاری تورمه‌لری - بازارلار کییفده تورلار ایدی. کییف اول چاغداغی روسیه‌نینك مرکزی ایدی. ... تورلی - ... عرب، ایران، یاوروپا و روم سوداگرلری تولوب ... کییف یانیداغی دنیپر یلغه‌سیده مال تویه‌گن کیمه‌لر ... تورالار ایدی.

کنه‌ز هم آنینك دروژینه‌سی - بورونغی زمانده روسلار پادشاسز اداره‌نی بلمیلر ایدی شونینك اوچون یلینك اشیده روسلار طرفندان چاقرب کیتروالگن ۋاریاگ کنه‌زلری خوجه بولوب تورغانلار ایدی.

بورونغی روس کنه‌زلری بوتون دولت ... ده

و روس ایلینیڭ باشی بولوب ، هم بوتون [illegible] صبلارنیڭ ایڭ زوریسی بولوب حساب قیلنادر . بیری کوره‌ده وقتده کیمرلەر سوغیشلارغا عسکرلری بیلەن برگه بارلار . برگه سوغیشلار بیدی طمیچ جاقلارندا اورینغ [illegible] کون [illegible] توری شکایت و عریضەلاری قبول ایتمس حکم بیلەن [illegible] . مامورلەرنیڭ [illegible] لاردن شکایت ایتکەن کشیلەرنیڭ سورلەرن [illegible] . مامورلەرگه [illegible] یاسیلار . بایسه آلارغا تیوشلی جزالارنی بیره‌لەر ایدی .

[illegible] روس کنەزی کوبره وقتده [illegible] رخصتی بیلەن ، [illegible] شاقلار بیلەن صوغیش [illegible] بیدی واکی کنەزلەر [illegible] آبریلوب [illegible] ولالار حق وعسکر آراسندا [illegible] آلارنیڭ [illegible] بیر قلارب [illegible] کورەلەر . شولارغه [illegible] بیدی [illegible] کنەزلە [illegible] خلق [illegible] کنەزلەر [illegible] حالقا [illegible] قوری تورغان وامّا کنەزلا [illegible] زور بولا آلا [illegible] هەر کم [illegible] خلق [illegible] کنەز یاوز و حاقی قهرلی [illegible] واما آلق [illegible] آر بولا خلق آلا [illegible] و هم وقتده قوویدا جیبەره ایدی

[illegible] روس کنەزلەر [illegible] بولوشاق قیلاتورغان اورلق [illegible] . بارلاریدن عمارت ا دروزینەسی بولادر [illegible] بو دروزینه [illegible] کنەزلەر بیلەن برگه [illegible] ایدەس عسکرلاری ایدی [illegible] کنەزنیڭ زور مامورلەری ده دروزینا [illegible] بوریەلر ایدی [illegible] یاسه [illegible] سوغش تورغان [illegible] قلاب تورا طورغان عسکر شوشی دروزینه‌دن بولادر بیدی زور مامورلەر ، عسکر [illegible] لاری . [illegible] بیرا کەن [illegible] شولاردن بولادر ایدی [illegible] شوشی دروز [illegible]

بلەن حرکت قیلادر ایدی دوردوریا کنەزلەک ایسەدە توراق
مجلسندە بولادر کوب وقتدا کنەز بلان بر گە آشی و ایچەدر اید
ویچە- بوروندە روس خلقی، سوڭغی زمانلاردەغی کب
کنەزلەرنڭ قولی بولمایچە، ایرکلی و حر بولوب حسابلانا
ایدی هەر بر یەشی یتکەن کشی پادشاەلقنڭ ادرە اشینە قا
آلادر ایدی

کنەز اولسە، یا اسیر توشسە، یا کە کنەز بالالار از چون، یا
ایسکی کنەزنی قووب ییەرر از چون، بر بر خلق بلەن سوغ
باشلاو، یا بوسە صلح یاصاو حقندە کیکەشورگە ویچەگە جیولادر اید
ویچە دیب پادشاەلق وشهر خلقینڭ جیون مسئلەلەرون قا
از چون بوتون پادشاەلقدان جیولماس حلق جیونلا
ایدی عادتدە بوندی جیلشلار اوزینە مخصوص قنغرو سگنالی و
تورو چیلەر آرقلی، یا بوسە بر بر کمسەنڭ قونغراون قاغو بل
جیولادر ایدی ویچە شهرنڭ ورتا بر یرندە، زورراق کل
یا بوسە کنەز سرایی آلدنداغی میداندە جیولادر ایدی، عادتدە جیو
کنەز وزی، یا بوسە پادشاەلە رئیس بولا، جیونە
مسئلەلەری عرض قیلادر ایدی حاضرگی زمان
آوازلی بولادر ایدی بر مسئلەدە ایکیگە بو
تاوشلی بولادر ایدی بعض وقتدە ایکی جیه
ایشوتمیدر ایدی، حتی بعض وقتلاردا دورروق
بلەن صوغشوغا باروب جیتەدر ایدی حر
خلقغە مراجعت قیلوب، باصوب ایلەدر اید
حاضرگی زمانداغی کبی مسئلەنی قویوب بوق ایدی در با
ایکنچیسینە قاراغاندا قاتیراق قچقروب سویلەسە، شول یاق تاوشغا
مسئلە حل قیلونمان دیب حساب قیلنور ایدی. بعض وقتدە حل
مسئلەنی بر توراقدە حل آلارمە تارالادر اید

ويچه. يوغاريدا ايتلگانچه، ياڭا كەلر صايلاو از چۆن يالپه
ياڭا كيلگەن كەلزنى تصديق قيلو از چۆن جيبولادر ايدى. صوغش
اعلان ايتوى، صلح ياصاو ايشنده شوشى ويچه قارايدر ايدى. شونڭ
رحمندەن باسقا كەلز بر تورلىدە ش فيلا آليدر ايدى. بعض
وقتدا ويچەلر زور مأمورلەر وە يپيسكوپ، كبى زور روحانيلەرنى
صايلاو نتيجەسندە جيبولالار يدى شولاى ايتوب بوروننى روسيەدە
اداره مستبدە توگل، بلكە حاضرگى «جمهوريت»كە اوشاغان
بر اداره ايدى

حكم (صود). باشدا روس سلاولاريندا صود - حكم ديگەن
نرسە يوق يدى. هر ركى كۆلدە بزنى زور روحتە. ظلم ايتسە،
بز صودقا مراجعت ايتەمز ... ول زمانلدا ... ولاى توكل ايدى. هر
... ... ايتەرگە بيشلى يدى، شولايوق بر كىسى
... كشيگە ظلم قلسە، مظلوم كشينڭ ... شلارى وقەردەشلەرى
شولوق كشينڭ اوزينەدە شولوق ظلمنى قلالار ايدى شول رەوشچە
تورلى اروغلار بر ... ... آلا تورغاچ، نەلەنى قدر قان
توكلەدر يدى روس اسلاولارندە پادشاق ياصالغاچ، بو اس بتە
باشلادى كنيه، كنەزى اورى وآنڭ تعيين قيلغان كشيلەرى،
... قشكابى ... حكم وجزا بيلا باشلاديلار
ولايتلەردە وچيت شهرلەردە كەلر قويغان پاصادنيكلار حكم ايتەلەر
ايدى حكم ايتكەندە باشدا اراق ز كون كتابلارندان قاراب حكم
ايتميلە ايدى. بلكە آتاـ بابا زمانەسندن بيرلى كيلگان «عادت»
بويچا حكم ايتەلەر ايدى بولاى حكم ايتوده اوڭايسز ايدى: چونكە
ايل زور: عادتلەردە تورلى ييردە تورليچە يدى شولقدان XI نچى
عصردا شول اوڭايسزلقلاردن قوتولور از چۆن، بر زاكون كتابى
اراقان ايدى بو كتابدا نيندى ياوراق اشلەگەنگە نيندى جزا بيرورگە
... ايكەن تعيين قيلنان يدى بو كتابنى «روسكايا پراۋداو»
يلەر ايدى شولاى ايتوب صود اشىدە ترتيبكە كرگەن ايدي

V.

دنیپر تیره‌سنده‌گی روسیه‌نگ اقتصادی، هم روسلارنگ وولگا ـ کاما تیره‌سینه کوچوله‌ری

دنیپر تیره‌سنده‌گی روسیه‌نك توشووی و آنك سببلری [illegible]
تیره‌سنده کوته‌ریلوب کیله تورغان روسیه [illegible] یکنچی عصرده [illegible]
[illegible] عصرلرده [illegible]
[illegible] و آنك تیره‌سنده‌گی باشقه [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] بولگه‌نلر [illegible]
[illegible] حکومت [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] کوچوب، باشقا
[illegible] کنه‌ز بولورغه [illegible]
[illegible]
کنه‌ز بولوب اوتورلار [illegible]
بر کو [illegible] عسکری [illegible]
کنه‌ز اقتصادی یاقدان [illegible]

خوجا بولماقچی بولا ایدی. بونە شونك آرقاسندا بر برسینە قەردەش
وتوغـان ... کنەزلەر آرسندە نزاع وصوغش چیقادر ایدی
شونك اوستینە دەمەر بر کنەزلەر صوغشورغە توتینەلادر ایدی اول وقتداغی
روسیەدە خلقدا آز ایدی. خلق آز بیردە پادشاهلق سورووی‌دە
فایداسز ایدی.

اما صوغشقاننك صوڭندە کنەزلەر شەهرلەرنی کیتوروب، آلارنی کوچلەب
اوز شەهرلەرینە کوچورتالار ایدی کنەزلەر هامان بر برسیندەن شەهرلەرنی
و ماللارنی طالاب آلو اوچون بر برسی بەلەن تیناوسز صوغشوب
تورالار ایدی. بونە شونسی صوغشلار خلقنك یاشەشی اوزوویناد
... هر ... ایدی هەمەننە صوغش ... اولارنك ...
... ... اوغ کنەزلەر ... بولارنی یاخشیلاب
... ... آلدیلار، شونك اوچون ... کیمی، ...
... کیمی ... ایدی، شولای اوق حکی صوغشلار گەهی
... ... آلمی ایدی خلق صوغشقا بارو مجبور ...
... فرلارنی ... طالاب، ... ن طەچرق بیرگە
قاچادر ایدی. شوب ... خلق کیمی. شکە یاز قایسی چیتکە کیمە
دولتدە ... صمیمانەدر ایدی ... ... دیبەر
بو یندایی روسیە ... ایکەچی بر ... کیگەن ایدی ...
... تورلی کوچمە تورنی قەومەلەرینك مجموعە ... لاری ایدی
آلارنك ... روس ... شکلاوت ... تورلی‌لاری کیلەدر
ایدی. آلارنك‌دا ... ولی ... دیبەر. قار ...
بولارینا اورتاشلاری کیلەدر ایدی اوك برنچی قار ... کنەزلەری
کیلگەن زمان ... بو تورنی قبیلەلەرینك ... لاری بو
... کیلگەنلەر ایدی: ... ولادیمیرنك اوغلی یاروسلاف
... لاری ... روسلار بولاردان بر آز قونولوب تورغانلار ایدی
... بو طنحق ... ١٠٢١ نچی یلدە ...
... روسلار ... لاری ... یاقوری
لار ... کومان، دیب ... تورغان ... ... چمەت

حه‌زرگی جنوبی روسیه استیپ‌له‌رین ور قوللاریپا کره‌تکه‌ن‌له‌ر. و
روسلار بیله‌ن سوغشرغا توتونغانلار ایدی. اما اول زمانده روسلارنینگ
کنه‌زله‌ری آلارغه قارشی توردورلیق قوه‌تلی توگل ایدیله‌ر. آلار
متصل بر بیرسی بیله‌ن سوغشوب تورلار ایدی؛ حتی قای بر وقتدا
کنه‌زله‌ر بربرسی اوستینه بو کوچه‌بیلار ولوسله‌رینی اوزله‌ری
چاقروب کیتوره‌له‌ر ایدی.

کومانلار ولوسلار بر بوتون‌سر روسیه‌گه هجوم ایته‌له‌ر.
شهرله‌رنی تالیلار، یاندرلار. سه‌وده‌گه‌رله‌رنی اوترلار. مالّارنی
آلوب قالالار ایدی. شهرله‌رده خلق طنچ بورا آلمی، قاچیب بیلوب
اورمانلاردا یکه‌ن دیب کیتوبگه‌ه تور کره‌تیانلاردا راحتله‌نوب
یگله‌رن ایگه آلمیلار ایدی: چونکه چیقر آتلارغا آتلانغان
کومانلار کیلوب هر وبصولارن تاتاب کیته‌له‌ر ایدی. بو
شوندان قوروب‌دا خلق اوزینینگ وطنی تاشلاب قاچادر ایدی.
خلقنینگ شمال شرقیگه کوچووی. خلق بو یرله‌ردن قاچا کوچه
بارغاندان سونگ اوربیه بر تنجراق یرده تاپان ایدی اولده‌وی
روسیه‌نینگ شمال شرقی طرفنده وولغانینگ یوقاریسی هم آننیگ تارماقی
داوکاه‌نینگ اورتا آقمی بویلاری ایدی. روسلار بو یرله‌رگه کیلوب
سوزدال هم راستوف کبی شهرله‌ر سالغانلار ایدی.

بو یاقا اورمانینگ طبیعتی دنیپر بوییدا قاراغاندا صالقراق
ایدی. وولغا — اوکا تیره‌له‌ری قالون اورمانلار، اوته آلماسلق
سازلاملار وکولله‌ر بیله‌ن قاپلانغانلار ایدی: بو یرده افراط کوب
راق یاغلار آقوب تورغانغا کوره، هوا سالقن بولووی توستیده.
جوروش ایدی. تو پراغیدا کوره‌ک قوه‌تلی هم ایگین ایچون
بیگوک یاخشی توگل ایدی. شولایدا خلق اورمانلارنی یاغوب،
شونینگ کولی بیله‌ن بر آز بیرنی تیکه‌نده اوچون اوگدرسی باسارغه
طرشا ایدی.

ووليا اوكا ئيره‌له‌رى چيت ايلله‌رده‌ن هه‌م جنوبى استيب
له‌رده‌ن يراق بولغانغا كوره، مونده دوشمانلار هجومنده‌ن قورقنچ
يوق ايدى. شونگا كوره بو ييرله‌رده روسلار كيله‌سه بوردن اوق
خلق تورادر ايدى. بولار بيك مقيمله‌ر ايدى.

ۋولگاكا روس قبيله‌سينه‌ك كيلوب چيغووى (ظهورى) باشقا

ييرله‌رده‌گى كبى ۋولگاده‌ه‌م كاتيره‌سنده‌گى ييله‌رده بيك بوولش ايدى،
اورمانلاردا آو بيله‌ن گنه كون كوروب تورالار ايدى. بولار روسلار
كوچوب كيله باشلاغاچ، هيچ ره‌نجه‌ب آلارغا قارشى تورا
آلماديلار. اولره‌ره‌ينه‌ك اورمانلار ينا قاچوب كيتوب تاغى دا ئيچكه‌ره‌ك
كوچديله‌ر. قايسى فين قبيله‌له‌رى اسه بو ييرگه كيلگه‌ن روسلارغه
وآلارنك كيه‌زله‌رينه بويصونوب ايمانغا بوله‌رگه بولديلار. بايتاقدنه
كوب فين خلقى آقرنلاپ خريستيانلق قبول ايته باشلاديلار. شونك
ده بولگه روسلار فينله‌ر بيله قاتشدلار. آلش-بيرش ايته‌له‌ر. قز
آلشوب قز بيرشه‌له‌ر ايدى. ايكى خلق ده درسنه بيك ياقن
تورمانه كوره، بر برسنده‌ن عادت وجولالار اوره‌نه‌له‌ر ايدى.

بار تورغاچ ۋولگا - بوينده بولارنداغى فينله‌ر روسلاشوب
بته‌ديله‌ر. آلار اورننا بارى روس خلقى قالدى. لكن بو كوچوب
كيلگه‌ن روسلار اولارنينك توس. تۇبا عادت وجولالارى بيله‌ن
كيپ بارنده‌غى روس اسلاولاريننك قاراغاندا باشقاراق ايديله‌ر.
كوچه روسلار بيله‌ن فينله‌رنك قانلارى قاتشقانغا كوره، روسلار كوبرهك
قارارق صاقاللى، فينله‌رنكى توسلى، قسقى كورلى. ياكاق
سوبه‌كله‌رى چيقغان بولادر ايدى. بولارنك تلله‌رى ده ديمى يلغاسى
بويندغى روسلارنك تلله‌ردن باشقاراق بولوب فينله‌رنك كه‌رگه
تارتورق ايدى. مونه بو روسلارنى ۋولگاكا روس ديب يوريله‌ر
ايدى. برنك توغان ييلمز ده‌گى كورشيله‌رمز روسلاردا شول فينله‌ر
بيله‌ن دنيپر يلغاسى بويندن كوچوب كيلگه‌ن اسلاولارنينك مرگه
قوشولولارندان حاصل بولغان ۋولگاكا روسلاردر

یاڭا یېرده خلقنڭ معیشتی. ۋولغه اوکا بویلاریدا کوچکه‌ن روسلارنڭ [illegible] معیشتله‌ری [illegible] بولارنداعیکار قار عاد [illegible] [illegible] ایدی. [illegible] خلق [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] موندا [illegible] [illegible] [illegible] یاصاو هم آغاچ قوشلارنداعی [illegible] [illegible] [illegible] شدده [illegible] ایدی [illegible] ایگنی [illegible] اور [illegible] گنه [illegible] یدی. چونکه بو [illegible] بولاری [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] گرچه [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] بول [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ایگن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] بولار [illegible] [illegible] قویدرالار ایدی.

ۋولغه کاما بویلارنداعی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] شهرله‌ر [illegible] [illegible] [illegible] چونکه شهرله‌ر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] شهرله‌رده [illegible] [illegible] [illegible] ایدی [illegible].

کمه‌لرنڭ حاکیمیتی [illegible] [illegible] [illegible] روسیه کمه‌لره‌رنڭ حاکیمیتی [illegible] [illegible] [illegible] کمه‌لرنڭ حاکیمیتی [illegible] ایدی. [illegible] کمه‌لرنڭ [illegible]

ماللارى وملكلەرى ايتولوب حسابلانادر ايدى سونكك از چونده موندا كنەزلەر شاقتى مستقل ولوب خلقغا حوجا بولوب تورالار ايدى موندا شهر بويى روسيەدەگى كبى ويچەلەر بولمى، كنەزلەر خلقنك يازمشن اوزلەرى تەڭگانچەرەك يورتەلەر ايدى. مونداغى مأمورلەردە كنازلك دروزيناسى توگل، بلكە آتك قولى وحكومتجيسى قبيلەدەن ايدى، بولار آتلانغان يردە تيكشرمچە يورينە يشكرەلەر ايدى.

VI.

الوغ ناوغورود.

ناوغورود ۋولكەسى ناوغورود ۋولكەسيندە بار شهرى ناوغورودە ايدى بوشهر روسيەنك شمالندەگى كولنك وە رلامق بوىندە ايلك كوسەدەبولاق يەم لاربەن چولەنمان اورووندا تورا ايدى ناوغورود شهرى ۋولحوف يلغاسينك ايكى ياق ساحلندە بولوب، اول يلغانك ايلمەن كولندەن آغب چقا تورغان يرندە سالنمان ايدى ناوغورود برنيچە بيستەلەردەن (*) مركب برشهر ايدى. بو بيستەلەرنك هەر قايوسى بر شهر روشندە برسندەن برسى آيرم دارە ايتەلەر ايدى بوتون ناوغورود شهرينە عمومى ينەبر ادارە بار ايدى. ۋولحوف يلغاسى ناوغورود شهرن ايكيگە بولە: اوڭ وسول شهرلەرگە. اوڭ ياق شهردە ايك زور بازار بولغانلغا سوبى صەودا ياغى ديب، سول ياق شهرنى صوفى كليساسى باغى، ديب يوريتەلەر ايدى الوغ بازاردا يارىسلاو سراى، ديگەن اوروندا مأمورلەرنك خلقغا مراجعت قيلوب سويلى تورغان بر منبر كبى بوتوڭلك اورىدا بار يەنى شولوق اورونندا ويچە منارەسى، ديگەن برمنارە بار ايدى:

(*) اورنى بيس ڤالت، ايكومنى، كونى، ياگودنى. آرخانگه ليسكى ياكى هەر بيسكى بيستەلەردەن مركب.

[illegible]

[illegible] زوررق شهر [illegible] پسکوف [illegible]

[illegible] شهرلەر [illegible] آلارنا [illegible]

بوردەن آرتق یورت بولمەدر ایدی [illegible] قوایت بوتون [illegible]

[illegible] ایدی [illegible]

[illegible] ولایت [illegible]

غه بولوقەدر ایدی.

حلقنلنك معیشت وسوداسی [illegible] مرکزی [illegible]

[illegible]

[illegible] ال [illegible] سولاری [illegible]

[illegible] حقیقت [illegible] سودا [illegible]

[illegible] قارەن شهرلەرگە دیگر یاقن بولغان [illegible]

[illegible] سودا قیلورغه [illegible] شهر [illegible]

[illegible] حلقلاری سودا [illegible]

[illegible] شرق [illegible]

[illegible] شهرلەری [illegible]

[illegible] تورلی [illegible] سودەگەرلەر [illegible]

[illegible] اوغوزوده [illegible] یورو [illegible]

[illegible] ولایت [illegible] سودا [illegible]

[illegible] شهرلەری [illegible] وشمال [illegible]

[illegible]

بلەن کیلە ایدی. آلار مملکتکە خیانتسز خدمت ایتەرگە، خلق
طرفندان سایلانغان مأمورلەرنی عیسر وزیفەدن تۆشۆرمەسکە،
آلارنی اورونسز حبس قیلماسقا، حق رسمیتندن باشقە صوغش
وصلح یاساماسقە آنت بیرەدر ایدی. ئەگەر کنەز بیصالحان
معاهدەگە اوزلەکلەرندن خلاف بر اش قیلسە، خلق قویەگە
جیبلب اول کنەزنی قووب یبەرەدر ایدی

ناوغورودنك کلیسە اشلەرن ادارە ایتو اوچون ودینی
مسئلەلەرنی حل ایتو اوچون روحانی بر بوت بولب تورا
ایدی. بونی «آرخییپسکوب» دیب آتیلار ایدی. بونە شول
آرخییپسکوبنی وچه نهبی قیلادر ایدی. ناوغورودە عسکرنی
ادارە قیلو اوچن ... بر تورەبی حکـ
سلەرن وباشقە ... عر ... قیلا تورغن
مەیـادسکی، دیگەن تورەلر ... قوچە ... ایدی

... پادشاهلق بلەن صوغش، صوغش تورغان پادشالق
بلەن صلح یاساو مسئلەلەرندە ... ایدی

شولای ایتب، ... ناوغورودە خلق
حیونی ... جمهوریت
ایدی.

... ناوغورودنی ...
... قی آرسندا
صوغش چقب کیتمەسن و قارلاچق مسئلەلەر ... قیلنمس
اوچون بولای اشلەلەر ایدی. ... تورەلەری
باشی، و ... هەم ... وزیفەدن
تۆشکەن تورەلەر هەم ... بولار خلق ... مسئلەنی
اورلەری گنە تیکشروب حاصرلەب قویب، سوڭرە شول مسئلەنی
خلقغا عرض ایتەلەر ایدی: وئول حقدە کوب سوبلەشوب
وبحثلەشوبدە تورغا کیرەك بولمیدر ایدی. مونە بو زور

توره‌لەر ورودنیلەر جیبەن متورەلەر شوراسی (Совет [illegible])
دیب آتیلار ایدی.

صنفی کورەش. کشیلەر شعبەلری جهتدن تورلی قسمگە بولنەلەر بر تورلیسی ساتوب تویلا. ایکنچیسی [illegible] یکه. اوچنچیسی بایلدا خدمت ایتە کشیلەرنڭ اوشبو روشچە شعبەلری بعضدن تورلیگە بولولەرن صنفلارغا بولو دیلەر. ساتو [illegible] صنفن، ایکنچیلەر — ایکنچی، اشچیلەر اوچنچی صنفن [illegible] لار.

ناوغورودداده خلق تورلی صنفقە بولنگەن ایدی. بوندا بایارلاردا بار ایدی. بولار [illegible] واقتلی بولسالدان، حکومت [illegible] زور [illegible] ایدی. بو بایارلار [illegible] بولار [illegible] ایکنچیدن [illegible] آلتون [illegible] بایارلار [illegible] تورلی [illegible] زور [illegible] ایتە تورغان [illegible] بر ایدی. بولای [illegible] ناوغورودده تورلی [illegible] بر تورلیسی [illegible] کون کوره [illegible] [illegible] کون کوره تورغان خلق ایدی [illegible] بایارلار آراسندا دوستلق [illegible] [illegible] بایارلار و وز تول [illegible] کون کوره تورغان [illegible] آراسندا کورەش بارا [illegible] ناوغورودده [illegible] صنفی [illegible] هر [illegible] وحکومت برنده [illegible] چه‌چه تورغان [illegible] آراسنده [illegible] کورەش بولوب توردی ایدی. بو [illegible] کیلب چیغار ایدی. خلق بایار [illegible] تورلی [illegible]

حتی آلارغا محروم‌ده ایته بیدی. یارلی خلق اوزله‌رینه موافق
یارلی خلقنڭ منفعتین کوزه‌تولك کشیله‌رنی سایلارغا، اما ایلار
صنفی بولسا اش باشینا اوز فائده‌له‌رن کوزه‌ته‌ك کوزه‌ته تورغان
آدمله‌رنی قویارغا تروشالار ایدی. مونه شوندی کورش
ناوغورودا هامانده بولوب تورادر ایدی. بعض وقتده قایسی
صنفلاردا اوزله‌رن یاقلاو اوچون چیت پادشاهلارغا مراجعت
قیلالار ایدی.

VII

روسیه تورواك ـ تاتارلار قول آستنده (۱).

روسیه آلتن اوردانڭ بر الوشی. روس سلاولاری تاتار حزرله‌ر
قول آستنده بولوب، سوڭدان آلار قولوندان چیقو نیه‌ن تاتارلان
کنه‌زله‌ری قول آستینا کرگه‌نله‌ر ایدی؛ بو کیلمشه‌ن کنه‌زله‌ن
روسلاشوب بته‌ر بتمه‌س حالده. بولوبسله‌ر کیلوب چغوب کوچ
هجومله‌ر قالقاندان سوڭ کیمه تیروسنده‌گی روسیه‌نی بیك تورلی تارغالار
ایدی. روسلار شول صحرا خلقلارندان قاچوب ـ قولاق. وقاتویلار ن
کوچه باشلاغانلار وشونده بررب اورناشقانلار ایدی. شولای ایتب
روسیه ئه‌لله نیچه واق کنه‌زلکه‌رگه بولونوب، بر برسی بله‌ن سوغشو س
تالاشب تورغان آرادا، XII عصرنڭ آخرنده شرقی یوروپادن
تاتارلار کیلوب چقه‌نلار و XIII عصرنڭ اورتالارنده ناوغورودان
باشقا بوتون روسیه‌نی وز قوللارینا کرتکه‌نله‌ر ایدی. بز شو
وقعه‌له‌رنی، ایندی اوزمزنڭ توروك ـ تاتار تاریخی درسله‌رندن
بیك یاخشی بله‌بز.

---

(۱) بو قصمنی اوقوتور آلدندان توروك ـ تاتار تاریخندان آلتون
اوردا دورنی تکرارلاتور. شونڭ اوچون بوندا [illegible] روس
مسئله‌ری حقنده بیك آز سویه‌سب اوله

شولای ایتب روسیه آلتن اوردا خانلغینڭ بر کیسه‌گی، یاسه بزنڭ بابالارمزنڭ اوزله‌ری ییتکه‌نچه، بر نوع تاتار دولتینڭ اولوسی بولب کیتکه‌ن ایدی.

روسیه تاتارلار کیلگۆر آلدندان — تاتارلار هجوم ایته‌ر آلدندان روسیه کنه‌زله‌ری آراسندا برلک بتکه‌ن ایدی. شهر سایین بر پادشاهلق کنه‌زلک توغان ایدی. مونڭ اوستینه بو کنه‌زله‌ر بر برسی بله‌ن سوغشب تورالار ایدی. سودا بتکه‌ن، چیت خلقلار بله‌ن اختلاطلاری آزایغان ایدی. شونڭ اوچون‌ده روسلار تاتارلارغا نق قارشی تورا آلمیچه، بویسونارغه مجبور بولغانلار ایدی.

تاتارلارنڭ روسیه‌نی اداره ره‌وشی — روسیه بو نوع تاتار خانلغینڭ «اولوسی»، واوسینڭ بر کیسه‌گی بولوب حسابلانالار ایدی. شولای‌دا تاتار خانلاری روسیه‌نڭ بوتون استقلالتن آلب تورمه‌گه‌نله‌ر ایدی. روسیه‌نڭ کنه‌زله‌ری قالالار ایدی. روسیه‌ده‌گی شهر وده کنه‌زله‌رنڭ اچکی اداره ره‌وشی شول کنه‌زله‌رنڭ اوز قوللارنده ایدی. آلار اوزله‌ری ایسه‌بنه آقچا سوغالار؛ عسکر آسرایلار؛ بر برسی بله‌ن سوغشالار؛ تله‌گه‌نچه حقندان ایماما جیه‌لار ایدی. اکن چیت ایلله‌ر بله‌ن معامله یاسی آلمیلار؛ کنه‌زله‌ر و خلقنڭ اوزله‌ری تله‌وی بوینچه‌دا الوغ کنه‌ز قویا آلمیلار ایدی.

الوغ کنه‌ز بولو اوچون آلتن اوردا خانلغنڭ رأی تیه‌تی بولغان سربما، خان یانینا باروب، و آنکار کوب بوله‌که‌ر آلب، کیلب الوغ کنه‌زلی تصدیق قیلدروب یه‌رلیغ آلب قایتورغا تییش بولالار ایدی.

شونڭ اوستینه خانلار روسیه‌ده‌گی کنه‌زله‌رنی تیکشروب تورو اوچون، و آلارنڭ خانلارغه قارشی اختلال قوزغاتو وقوزغاتماولارن باقوب تورو اوچون، کنه‌زله‌ر تورغان شهرله‌رگه اوز طرفندن «باسقاق» دیب آتالغان تورمه‌له‌ر بیبه‌ره‌له‌ر ایدی. سقاقلار اورادی عسکر بله‌ن کیلب روسیه‌نڭ زور شهرله‌ری

باشنده [illegible]
روسیه‌نك [illegible]
[illegible]
قول [illegible]
ایلدی شونك [illegible]
حكومتنده [illegible]
شول [illegible]
[illegible]

[illegible]

روس [illegible]

روسیه‌ده [illegible]
یوز [illegible]
چونكه [illegible]
[illegible]

روسلار تاتارلارغا قوشیلغانچه [illegible] [illegible] ایدی روسلارنڭ بوللاری کنیازلار روسلارغه [illegible] تاتارلارنڭ عبرت آلب بر ایرتی بله [illegible] بولورغا دیلیمهر ایدی روسلار تاتارلار قولنده [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آلارنده [illegible] [illegible] لاری بار دیب اویلالار ایدی. اولدا بولسا تاتارلار ایدی.

[illegible] بوی‌ری ییلده روس خلقی و آلارنڭ کنیازلاری بوتنونی دشمانه قرشی بریه حرکت ایتورگه [illegible] باشلاغانلار ایدی. آخرنده تاتارلار و توری و [illegible] [illegible] کلگه‌چه بولگان روسیه‌نڭ [illegible] [illegible] [illegible] لاری [illegible] بتکه‌نی بولب چقا. شونڭ [illegible] [illegible] تاتارلارنڭ روسیه‌نی بیلهب تورولاری مدنیت جهتندن ده روسلارغه بر [illegible] ایدی تاتارلارنڭ یاخشی ویمان عادتلری و یوللاری روسلارغه یاخشی وق تأثیر ایتدی تاتارلارنڭ [illegible] بهلری کبیه [illegible] عادت و [illegible] لاری روسلارغه کرگه‌ن ایدی تاتارلار [illegible] [illegible] زمانلرده روسلارغه [illegible] ورلاشقان ایدی

تاتارلار روسیه‌نی آلماچ اورلرینڭ یاساب کیله تورغان ملی روس [illegible] کیمه‌ل [illegible] گه‌ن ایدی؛ چونکه اولی مدنیت روسلارغا [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] حقلاریندان کیله‌در ایدی روسلار تاتارلار قولنده کرگاچ [illegible] کرر اوچون روسلارغا باشقا خلق طرفندن یول کیسلگه‌ن ایدی. بو زمانده روسلارنڭ روم و [illegible] بللار ایلن مناسبتلاری آز ایدی.

تاتارلار روسیه‌نی آلب [illegible] تورغان [illegible] روس حلقینڭ [illegible] [illegible] کیلهری آرسنده [illegible] قوتقه توشدی.

[illegible] [illegible] وقتده [illegible] [illegible] کیلب روس ایلینه خوجا واولیا [illegible] لار و [illegible] [illegible] لاری [illegible] آسنده [illegible] طرفندن [illegible] [illegible] [illegible] لار [illegible] قریلار ایدی: سوڭ سیبلی روس خلقی [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] لار ساتدی: عبادت [illegible] [illegible] جوزده [illegible] [illegible] کسبلهری قور ورمانلار اچینده [illegible] لار

شوندا ایسه دشلر جیلب طاعت وعبادت بلن مشغول بولدیلار. اما تاتارلار ایسه هیچ نه عبادت قیلوچیلارغا ودین اهلینه تیمیلر ایدی روحانی ماناخلاردن تاتارلار سالوم جیماغانلقدان روس حلقی تاتارلارغا سالوم توله‌مس اوچون ده روسیه‌نی ماناستیرلار ایله توترا باشلادی؛ حاقیدا کلیسه ومناستیر جیرینه کوچب اوترا باشلادیلار؛ چونکه تاتارلار کلیسه ومناستیرلارغا بیرواکه‌ن وقف بیرله‌ردن وشوندان بیرله‌رده توروچیلاردان سالوم جیمیلار ایدی

VIII

روسیه‌نڭ یاڭا مرکزی «موسقوا».

موسقوانڭ اوسووی — روسیه‌نڭ مرکزی قوزغالو بوعارعی آعومی و اوقا بلغالاری بوبینا اورلاشقاچ روسیه‌نڭ پای‌تختی «کله‌رما» یاسی بوییداغی «ولادیمیر» شهرینه کوچکه‌ن ایدی لکن تاتارلار کیلب بو شهرنی آلغاچ، شمالده‌گی کنه‌زلر بر-برسی بلن ارعشب روسیه‌دن ایکنچی‌سی سرایغه خانغا باروب، دانوس بلن شغله‌نه باشلاغاندان سوڭ، الوغ کنه‌زلك اوریندا اهمیتدن توشه باشلاغان ایدی

VII عصرنڭ آخرلارندا روسیه‌ده ایکنچی بر مرکز یاسالا باشلادی بو ایسه موسقو کنه‌زلگی ایدی. موسقوا روسیه‌نڭ بیك ایسکی شهرلردن بولمیچا؛ فقط ۱۱٤۷ یلدا دیوری‌دالماروکی یسمی کنه‌زنڭ ایمینیه‌سیگنه ایدی. بو ایمینیه بیك ده تور، ته‌یله‌نه‌سی آغاچ دیوار بلن ته‌یله‌دروب آلغان ایدی ۱۱٥٦ نچی یلدا بو ایمینیه شهرله نیگرگه‌نلر ثلب آحیرده کچکه‌گنه بر کنه‌زلك پای‌تختی بولوب کیتدی‌مان و‌یله‌نن سابن بو شهر وآنڭ کنه‌زلگی وسه باشلاب، روسیه‌نڭ «یوره‌گی» شوندا یاسالا باشلادی بو کنه‌زلکنڭ اوسووینه سببلر بیك کوب ایدی. شولارنڭ

برسی بوسغوناڭ تاتارلارغا یراق بولب، آلارنڭ حکومینه آز توری
کیلودی ایدی. مسقونڭ ئه‌یله‌نه‌سی اورمانلق، چتیرمانلق هه‌م
سازلاقلق ووراق یاللار بله‌ن ئه‌یله‌ندرولب آلمان ایدی.
شونلقدن بو شهرگه صحرادا ایرکنلکده سوغشب اویره‌نگه‌ن
تاتارلارنڭ آتلی عسکرلاری کیلب یورحی آلمیلار ایدی.

اول وقت مسقوانڭ اورنی‌دا سه‌ودا اوچون هه‌ر جهتدن
بیك موافق ایدی. اوقا یلغاسینا آغب توشه تورغان مسقوا
یلغاسی مسقونڭ یانندن آغا. شول اوق مسقوا یلغاسینڭ آغب
چققان اورنی ژولغانڭ بوغارغی آغومینا یاقن کیلو سببندن،
ژولغا فرینداغی اولکه‌له‌رنی برگه توتاشدرادر. ناژغورد کبی
سه‌ودالی شهرله‌ردن کیلگه‌ن سه‌ودگه‌رله‌ر مسقوا تیره‌سینه بیك
آتسات کیلب یوریله‌ر. کیره‌کلی مال آلالار، اوزله‌رندن ایگنسز
ناژغوردنا ایکن آلب کیله‌له‌ر ایدی.

مسقوا تیره‌سینه روسلار کوچه باشلاغان وقتدا بو اورنلاردا
فین قبیله‌له‌ری تورالار ایدی. مونده کوچب کیلگه‌ن روسلارنڭ
تأثیری بله‌ن بو فینله‌رده روسلاشقالار ایدی.

مسقوا یرینه کیلب اوتورغان کنه‌زله‌رده بیك حسابچان،
عقل بله حرکت ایتوچه‌ن کشیله‌ر بولدیغندان، فینله‌ر تورا تورغان
یرگه کیلب اوتورغاچ بوتون ییرنی اوزلرینڭ بر ملکی، ایمینه‌سی
ایتب قارادیلار. تله‌سه‌له‌ر نیچك اداره ایتدیله‌ر: الحاصل مونده
کیلدیگی کبی خلقنی تله‌گه‌ن تکشرمه‌دیله‌ر. شول رهوشچه مستبد
اداره قیلب مسقوا والیکه‌سن اوسدردیله‌ر. مسقوا کنه‌زله‌ری
اورله‌ربیك پادشاهلارزون ور آپاوت ایمینه‌سینه قاراغان توسلی
قرادی، اول پادشاهلقدا بیله آز مصارف توتب، ممکن قدرلی حساب
بله اسراب یورتورگه تریشدیلار. کورشی ون کنه‌زلکله‌رنڭ ییرله‌رن
ساتب آلب هه‌م کوچ بله‌ن سوغشب آلب اوز یرله‌رینه قوشدیلار.
شولای اوق تیره یونده‌گی آپاوتلارنڭ یرله‌رنده آقچا و مال
برابرینه آلب اوز ییرله‌رینه قوشا کیدیله‌ر.

بو مسقوا کنازلەری سربەعی تاتار خانلاری بلەن
بیك دوس یشەرگە تورشدیلار. آلارغا هر وقتدا اطاعت ایتە
کیلدیلەر. خانلار آلاری بیك یاقی کوردی. شونك آرەسندە
باشقا مسقوا کنازلەرینە دشمن کنازلەردە مسقوا کنازلەرندن
قورقوب توردیلار شوندی تەدبیر بلن اس یاوزغنە توراچق
مسقوا کنازلەرندن طاوان کلیشە [illegible] خان بلن بیك دوسلانب
آلدان ۱۳۲۸ یلدە اوع کنازلری تختی آلدی شولای اوب مسقوا
شول زماندن اعتبار بوتون روسیەنی آلب تختی [illegible] کیلدی.
بوغار یلدە کیتدیکنزچە بوتون روسیە کنهسی [illegible] حاکما معلوم
بر مقداردا سالم تولەرگە تیوش ایدی [illegible] بو [illegible] المنی جیبار
وچون خاننك باسقاقلاری کیلب اوزلەری سالم جیالار ایدی.
تورا بارا بو اش خلق اراسندە [illegible] تاتارلار بلن روسلار
آراسندا سالم آرقاسندا قاوی وقعەلەردە بولب ایکی آرادا
بولەن دوستلق لاردا بتو حالدە کیلەدر ایدی. شونە ایوان کالیتانك
حیلەسی واوستا سیاستی آرقاسندا خان سالم جیو اشن باسقا-
قلار قولندن آلب کنازگە تاپشردی. موگار بو تاپشرو مسقوا
کنازلەرینك خزینەسی بایوغا غنا سبب بولب توشدی، چونکە
کنازلەر جیغان سالمنی بارسن دا خانغا بیرمیچە بر کیسەگن اوز
قوللارندا قالدورالار ایدی.

کنازلەرنك تاتارلار قول آستوندان چقوغا امطولاری —

مسقوا [illegible] وقتلەرگەن، خزینەسی [illegible] عسکری کوچی
کوبەیگەن ایدی کنازلار [illegible] بولدا تاتارلار قولی آستندان
چقوغا ومطلالار ایدی روحانیلەر چیرکاولەردە تاتار حاکمیتنە
قارشی سوزلیلەر، خلقدا [illegible] دەب جیلا تورغان سالەدن
قوتولاسی کیلە ایدی. بو وقتدا (XIV عصردە) تاتار تاریخندا
اوقوغ نمرچە. آلتن اوردا دولتنك کوچیدە کیمی توشکەن ایدی.
خانلار [illegible] آرا [illegible] توزلك [illegible] قبیلەلەریدە

اوزلەرندەن قورقب تورا تورغان قاتی قولنی واماوی بلە وایسدلاب رسو رسنەدەن آیرلرغە تەلەر ایدی حاکمیتنی تەرتیبی صحیح کیمەیەدەن تاتارلار اوز بیرلیك کورشسی روسلار بیرلەرنە هجوم قیلب اون وتشلەری تاتارلاردن قوەلی باشلادیلار روسلاردا تاتارلارنی ومنی تالاو ایتەرلەدن صونڭ تاتارلاردان ابتدا آلتن اوردا جمعەتنی شوکتی وقتندەگی کبی قورقب تورمی باشلادیلار هم تاتارلار بلەن سوغشادا باشلادیلار. آرا تورا بو ایکی ملت آراسندا جن جندان سلاقلقدە کردی. چن حندان تاتارلاردا، روسلاردا سوغشغا حەزرلەنە باشلادیلار نهایت XIV عصرنڭ آخرلارندە آلتن اوردە بیرندە مامای میرزا دیگەن کشی حاکمیتنی اوز قولیغا آلب خان بولدی. لیتوا حکمدارلاری میدانیلاء بلەن اتفاق یاساب روسلارغا هجوم قیلورغا حەزرلەندی.

بو وقتدا مسقوانڭ اولوغ کنەز دمیتری اسملی کشی ایدی دمیتری دە مامای حەزرلانگنی بشتب ول دا سوغشغا حەزرلەندی. مسقوادا بیك کوب عسکر جیولدی. بوتون روس کنەزلەری عسکرلەری بلەن مسقوغە جیلب کیلدیلار یوللار دعالاردا تاتارلارنڭ جکگون تمەب، عسکرنی تاتارلارغا قارشی سوغشرغا اوزاتب قالدیلار

دون بلەسینڭ تیرەسندە کولیکوا دیگان قردە ایکی ملتنڭ ایکی دیمکی ایکی بر برسنە قارشی مدنیتنڭ عسکری ۱۳۸۰ یلدا یولقدیلار.

لکن مامای عسکری جیگلدی مامای یتنڭ امید ایتکەن یاردملا کەرنڭ یاردم عسکری کیلمەدی

درست بو جیگو روسلارنڭ روحلارن کوتەردی اورق اوتمەدی، مامایدن صونڭ سرایغا ولوغ خان توقتامش کیلب مسقوانی یندردی روسیەگە تاتارلار یاکەدن باس بولدیلار آندان صونگ روسیە ذستوغە تیمرلنگ هجوم ایتب روسیەنڭ کوب یرن یاسرنی جیمردی هر حلدە بلدی کولیکوا

صوغشدان سوڭ روسلار تاتارلارغا [illegible] توزغان
يولدىلار. تاتارلارنى [illegible] [illegible]
ايل جيبو سياستىنىڭ تمام دواوى. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ١٣٨٩
[illegible]
[illegible]

كنەزلكنى تاغن‌دا آرتدردى

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

بو زمانلاردا آنده کنهز یوق ایدی کنهز اورنینا مسقوا
طرفندان قویلغان موقام — نامیستنیك ، اداره قیلادر ایدی.
ایکی و تورهلهر ناوغورودنڭ عرف — عادتینه تیمیلهر، آنڭ
ایرکلی ادارهسن بوزمیلار ایدی.

ناوغورودده صوڭ کورهشی بیك قزغان ایدی. بارلی خلق
مسقوا طرفندا ایدی. ناوغورودنڭ خلقی کنهزلرینه دین ترهکچسی،
پراوسلاویهنڭ ترهکی دیب قاریدور ایدی. ناوغورودنڭ خلق
طرفندان سایلانب قویلا تورغان آرخیپیسکوب آتالغان باش
روحانیلهری ده شول مسقو طرفندا ایدی.

بایارلار، بایلار ناوغورودنڭ ایسکی تورموشن ساقلاو طرفنده
ایدیلهر و مسقواغه دوشمان ایدیلهر چونکه بولار ههر اشنی
اوزلهری تلهگهنچه حق حیونی دوقه ، ایسهندهن دیگهن بولاب
اولهر یکه ایدیلهر. دوشمی اوزلهری گنه اداره قیلب کیلهلهر ایدی
شونڭ ؤچون بو ایکی صنف خلق پراوسلاونیلهرنڭ مذهب
دشمانی ولغان پالهلا ههم لیتوا کرولی بلهن سوز بیرگهنلهر
ایدی. بو زمانده پالاکلهر له لیتواتیلار برلهشب بر دولت
یاساغانلار ایدی. ههم بو ایکی ملتهکهده بر باش پادشالق یاساب
کاروانده والدیرنلار ندی پالهلا ههم لیتوالیلار پراواسلاویهگه
قارشی بولغان کاتولیک مذهبنده ایدیلهر. ناوغورود بایارلاری
وبایلاری مسقونڭ دؤشمانی بولغان پالهکلهر بلهن اتفاق یاساغانلارن
بلگهن ایون ؤچنچی ١٤٧٨ یلدا ناوغورودنی آلب، آنڭ اورال
تاولارینا قدر بولغان شمال جیرلهرن مسقواغا قوشقان ایدی
ناوغورودنڭ ویچهسن بتروب مسقوا ادارهسی کرتکهن ایدی
نهایت ایون ؤچنچی زمانیندا روسلارنڭ تاتارلارغا بویسنولاری
ده بتورلدی ١٤٨٠ یلدن باشلاب ٢ اتن اوردا دولتینڭ
قولندان روسیه تمام اچقندی.

واسیلی ؤچونچی (١٥٠٥ — ١٥٣٣ یلدا) مسقوا ادارهسینه

اول وقتداغی بۇتۇن روسیه‌نی جیوب بترگه‌نده پسکوف ریزان کنه‌زلکله‌ری شولای اوق مسقواغا کردی.

شول رەوشچه ایتۇا دەورندەن باشلاب قازان خانلغینك چیکله‌رینه قدر بولغان بیرله‌ر مسقوانك الوغ کنه‌زلگینه قوشلدی.

بو زمانلاردا ایدی مسقوانك الوغ کنه‌زله‌ری اوزله‌رینك پادشالقلارن «کنه‌زلك» دیب آتامیچا «غسودارستوا» دیب آتی باشلادیلار. بو ایسم «ایوان قورقونچی» زمانندا بیرلدی. استانبول شهه‌رن عثمانلی تورکله‌ری ۱٤٥۳ یلدا پراواسلاوی روملار قولندان آلغانلار ایدی. شول صوغشدا روم قیصری هلاك بولدی. شول رەوشچه دنیادا پراوسلاویه دیننده باری بر مستقل پادشا قالغان ایدی؛ اول ایسه مسقوا الوغ کنه‌زی ایدی. ایواندا اوزن شول پراواسلاونی دیننده‌گی استانبول پادشالارینك وارثی دیب اوشانب، اوز بیلگی بیرن «غسودارستوا» دیب آتادی. ایوان سوكمی استانبول پادشاهینك قردهشینك قزن آلب استانبول روم پادشالارینك نسلی بله قه‌رده‌ش بولدی. شول زماندان اعتبارا روسیه چن معناسندا مستبد اداره‌لی بر مانارخیه‌گه ئه‌یله‌ندی.

مسقوانك کورشیله‌ری.

• مسقوا پادشالیغینك شرقده بولغان کورشیله‌ری آلتن اوردا خانلیغندان آیریلب یاساغان قازان و حاجی‌ترخان خانلقلاری بولب جنوبده — قریم خانلغی ایدی.

غربده ایسه ایتۇا بله‌ن برله‌شکه‌ن و مسقواغا هه‌ر وقتدا دشمان بولب تورغان — الله کاروالیغی ایدی. شمال غربده ایسه اسکاندیناویه یارم آطه‌ونداغی اول وقتدا بیك قوتلی شویتسیه پادشالغی بولب، الله کاروالیغینك آرتندا گیرمان ایمپیراتورلیغی ایدی.

غربی یاوروپا بله‌ن مناسبت - مسقوا پادشالغی زورایب اوزنه بوتون روسیه پادشالیغی دیب آتاغاچ، یاوروپاده روسیه‌گه

زور اهمیت بیره باشلاغانلار ایدی. غربی یاوروپادان روسیه‌گه کیلب - کیتب یوررو کوبه‌یگه‌نده‌ن سوڭ آلش بیرش ده باشلانغان ایدی. بیگره‌ك ده ایوان اوچونچی زمانندا مسقواغا نیمس، فرانسوز انگلیز پادشاه‌لارندان ایلچیله‌ر کیله. تورلی مسئله‌له‌رده چیت پادشاهلار بله‌ن معاهده‌له‌ر یاسالا باشلانغان ایدی. مسقوا شهرنده زور معبدله‌ر، سرایلار سالنا؛ بولارنی اشله‌رگه اوستالار نیمس ایله‌رنده‌ن کیله‌در ایدی. قورال اشله‌وچی، توپ قویوچی ماسترلار طبیبلار کیله‌در ایدی. شولای ایتب اول زمانداغی روسیه‌نڭ غربی یاوروپا بله‌ن مناسبت باشلانغان ایدی.

مسقوا هم قولغه بویی.

XV چی هم XVI نچی عصرلرده روس - تاتار مناسبتی.

آلتن اوردا دولتی جیمرلوب، آنڭ اورنینه قازان، آسترخان، قریم خانلقلاری یاسالغاچ، تاتارلارنڭ کوچله‌ری ده بولگه‌له‌نوب، تاتارلار ضعیفله‌نوب قالغانلار ایدی. مسقوا دولتی ایسه مونڭ کیرینچه کون صاین اوسه، کون صاین قوتله‌نه بارادر ایدی. حاضر روسلار قولغا بویندغی تاتار دولتلرن اوز قوللارینا کرتو اویینا کرشوب، شول حقده اشلی باشلادیلار. روسلارنڭ بو دولتلرنی اوزله‌رینه آلودا برنیچه سببلر بار ایدی. برنچی سبب روسلار قولغانی اوز قوللارینا کرتو بله‌ن، روسیه اوزینه سوودا اوچون تورلی طرفدان زور تاریخی بو یوللارنی اوزینه کرته‌چه‌ك. شونڭ بله‌ن شرقدن کیله طورغان ماللار بله‌ن مسقوا بازارلاری تولاچاق. شول سودا آرقاسنده مسقوا پادشاهلغینڭ خزینه‌سی‌ده بایوباچاق ایدی. ایکنچی سبب. روسیه‌دا خلق اوسکاندن اوسه بارا؛ اما خلق کوبه‌یگان صاین روسیه‌ده یر آزایا بارادر ایدی. شول سببدن حکومتگه خلقنی تویدررولق

بیر تابو چاراسینا کرورگه کیرەك بولادر ایدی. بو حصه ایکی
یول بار ایدی: یایسه روسیه‌دەگی آلپاوتارنڭ یبرارن آلو،
خلقعه بیرو، یایسه خلقنی باشقا یبرگه کوچرو

مسقو چارلاری (پادشالاری) اوزلەری بیر حوجالاری،
آلپاوتلار ایدی؛ اوزلەرینڭ صحداشلاری آلپاوتلارنڭ یبرلەرن
آلب حلقعا بیرو طرفندا توگل‌لەر ایدی. شولای وانقا حای
اوچون قایدان بولسادا یبر تاباری کیرەك بولا ایدی. وولغاوکاما
بویلارنده‌عی تاتار یبرارنده حق آز ایدی. اگر اول یبرلا
صوعشوب آلونسه، روس کریستیانلرن کوچروب کیله توری
بولاچاق ایدی. شونڭ اوچون مسقوا حکومتی قازان، آستر‌حان
دولتلارن آلورغا تلیدر ایدی.

مسقوانڭ ـ قازان و آسترحان خانلقلارن آلورغه تاعوینه
حکومتنڭ تاغی بر سببده بار ایدی. وولغا قریینده‌عی تاتار
لاری مسلمان دولتلارندن مسقوانڭ بعدر پادشالاری ... هم
پوپلاری‌نا دین دشمانی بولب کورنەلەر ایدی آلارنڭ فکرنجه:
مسلمان ایللەرن بیر یورتدن سبروب توگەرگە کیرەك ایدی
تاتار بلەن سوغشونی آلار بر تورلی وانلی اش. الله قوشقان
ش دیب دارالار ایدی شونڭ وچون آلار تاتار حصلارن
بتورو طرفنده ایدیلەر

مسقوا پادشالیغنده‌عی تسارلارعا حتی ابوچی آلاولارنا
یاکا یبرلەر آلب، اوزلەرینڭ دینلەرن آرتدرو. ...
تسا و اوچون قازان آسترحان و سبر ... آلورغا تیلی
تیروشالار ایدی.

موڭە شوشی ـ لەردەن مسقوا دەرلەری (XV هم XVI)
عصرلەردان بیرلی حاری ایلگەنده تاتار دولتەریته هجوم‌ایته
توردیلار. نهایت قازان آسترحان سبر تاتارلاری واوڵ یبرلەرده
تورغان باشقا خلقلار هم عرورزی، اسمی پاتشا رحمانه‌ده

روسلار قولینه کردیلر. بولارنڭ نیچک ایتب روسیه‌گه قوشلووی حقنده بر تاتار تاریخچه‌دن بلمیمز.

ایوان غروزنی دورتنچی - برنچی تاتارلارنڭ استقلالینی بتروچی دورتنچی ایوان اسملی بابانڭ کم ایکه‌نی بات کیتیلک.

ایوان غروزنی مستقلا پادشالارینڭ ایڭ یاوزی ایدی شونڭ اوچون حق آی گروزنی (مدهش) دیب یوری ایوان، غروزنی، بابسه ایوان دورتنچی اوچونچی ایواننڭ اوغلی وسیلای اوچونچینڭ اوغلی ایدی.

ایوان آتاسندان بیش یاشده قالغان ایدی اول یاشده واقتدا ایانی بیلار دیب آتالا تورغان ایڭ زور آقساقلار و بیکلی پادشاهلار نسلندن دیه تورغان تورهلر اداره قیلب توردیلار. ... ایوان ... واقتدا ... آنی ... تربیه قیلمادیلار. آنڭا ناچار ویاوز ... یورورگه ... ایوان ... جاعلده اوق ... حیوانلارنی ... تورگه ... ایدی ... تربیه‌لرگه ... اولارنی ... ... شاردی ... ایدی ... آنڭ تربیه‌سنده ... اپارلار ... حکایت قیلب ... طبیعتی بوزالار ایدی.

بولای ناچار تربیه آلسه‌ده ایوان اوزی عقللی غنه بالا ... کتاب اوقورغا ... یارتدر قولینا ... کتاب ... اوقیدر ایدی ... زور پادشاهلار حقنده بولغان ... وحدیثلرنی ... اوقیدر ایدی اوسوب یتکه‌چ ایوان روسیه‌نڭ ایڭ زور ... روحانیسی میترابالیت ... تربیه بیرلدی. ... ۱٥٤٧ یلده ایوان اوزیلکتوب ... ایوان بو میتروپالیتنڭ تأثیری بلان اوزن ... دیب ... ... صوڭندان بولقنی ... ایتدی ایواننڭ ... اول زمانداغی

پادشا بولب تورغان ورثلار آلارنڭ اوز [illegible] بار ایدی
بو ایمینیه‌لرنده‌گی خلق بابارلارغا حرمت [illegible] یدی

شونڭ اوچون ایوان عروزنی بیرلارنڭ [illegible] زماندن قالغان بیرلەرن آلب، اول بیرلەرگه [illegible] یا ایسه آلیاوب، یا ایسه کریستیان‌لارنی کوچرب [illegible] بابارلارغا بیرلەرنی باشقا اورنلاردان بیردی شونڭ [illegible] ایوان بابارلارنڭ آقتق تره‌کلەرن بیردی.

ایوانڭ قانسزلغی یلدان یل آرتا باردی [illegible] آچووی چقان وقتدا وزیرنڭ ایوان [illegible] باشنا بەرب [illegible] عمر ایتکان ایوان غروزنی اولب [illegible]

موننڭ بزنڭ تاتار [illegible] استقلالیتی آلغان تاتار [illegible]

روسیه قولی آستندا قازان اوڭگه‌سی

قازان واسترخان خانلقلارینڭ [illegible] بز تاتار تاریخندا کورەبز [illegible] روس آلیاوب کریستیانلارنی قازان [illegible] وتورا باشلادی قالغان [illegible] وتاتار کریستیانلار [illegible] آلیاوتلارغه قول ایتوله باردیلار، قازان شهرن [illegible] قالغاندردیلەر آلداغی مسجد ومدرسه‌لرنی بوزدیلار [illegible] بیقدر جیرکاو ومناستیرلار سالدلار [illegible] ایکەندررگه دیەلی باشلادیلار [illegible] مال وباشقا آقچا تعیین قلدیلار [illegible] قازان شهرینه بر زور روس تورەسی قویدیلار.

قازان اولکه‌سینڭ شاقنیفه حالیسی [illegible] باشدا کوچدی اولگی بیك میرزا [illegible] آق سویه [illegible]

روس ظالمه جدى آلمیجا تورکیه وبشقا مسلمان ایالتلرینه
هجرت [illegible] لارینك [illegible] روس خدمتینه گیردیلر؛
لکن [illegible] عان [illegible] آز دور [illegible] بیرمدیلر
تاتار [illegible] و بشقا [illegible] سوده
تورغالاری [illegible] احتلال [illegible] قیرشیلار
[illegible] اختلال [illegible] مسلمان روحی [illegible]
[illegible] بولار ورالرینك اسلام دیمدری آیق [illegible]
[illegible] خلقی مقدس [illegible] اولدی باشلادیلار
[illegible] ١٥٥٧ [illegible]
بوتون [illegible] قازانکسی احتلال حرکتلری [illegible] تولادی. شولا [illegible]
[illegible] تورزك [illegible] حکومتینه [illegible]
[illegible] ١٦٨ [illegible] عسکری آستراخانه
هجوم [illegible] و قازانکی تالان ایلدی

بوندان صوکره قریم شول قزان وآستراخان ایچون
روسیه‌که هجومی توقتامادی

لکن بو [illegible] آرتق [illegible] چیقمادی
[illegible] تاتارلرك [illegible] روس [illegible]
[illegible] ملا ومیرزالار [illegible] **آلارنی** قروب [illegible]
[illegible] ١٥٦٠ [illegible]
تاتارلرك [illegible] تاتارلرنك [illegible]
بوروحلری یوغالدی

صوکره حکومت [illegible] قازانکسی اهالیسن [illegible]
[illegible] باشلادی [illegible] واستراخان [illegible]
[illegible] روسیه [illegible]

XVI نچی عصرده مسقو تساراری چق معناسی برله مستبد بر حکمدارغه ئەیلەنگانلر ایدی

بایرلر. تساردن صوڭ مسقوا پادشاهلغنده [illegible] زور [illegible] صنف بایارلر ایدی. مسقوا پادشاهلغی اوسه [illegible] صایون، بایارلر کوبەیەبارادر ایدی [illegible] بیرلری [illegible]، پادشاهلقلری مسقوا قولینه کرکان [illegible] اوع کنەزینه خدمتکه کرەلر ایدی شوڭ [illegible] بیرلی مسقوا پادشاەرینه خدمت ایتوب کیلگان [illegible] مسقو [illegible] وریلڭ بایارلری [illegible] ایدی [illegible] حوقتوب، بایسەباروم [illegible] کیتوش [illegible] ایلارى کمی چیت [illegible] مسقوانڭ اوع کنەزینه خدمت [illegible] ایدی [illegible] [illegible] کیلگان کشیلرگه زور توره [illegible] الالر ایدی

بو بایارلر اوزاریڭ بایارینڭ درجه‌سنده [illegible] زور [illegible] درجه‌لرگه [illegible] ایدی اوع [illegible] بارغادەده اولطور تورغان [illegible] بوعەرینه قرب بولالر ایدی بو [illegible] مجلسلەرده [illegible] ایکنچیسندن اوستون [illegible] یراعلرده [illegible] ایدی.

جیت شهرلرگه مسقوا پادشاهلغنده [illegible] آتالا تورغان تورەلر قویلر ایدی [illegible] بایارلردن بولالر ایدی

واق الپاوتلر. (Служилые Люди) [illegible]

صوڭ مسقوا پادشاهلغنده [illegible]

[illegible] ایلرلر [illegible] آلپاوتلردن [illegible] یلدی و الپاوتلر [illegible] وقتده [illegible] طور [illegible] تورغان [illegible] قسمی آلوب [illegible] آلار [illegible] عسکر [illegible] آلوب [illegible]

[illegible] عسکرلر [illegible] آلار [illegible]

[illegible] آلپاوتلر [illegible] نچون [illegible] آلا [illegible] برابرینه [illegible] اول [illegible] ایدی [illegible]

[illegible] قبیلهلر [illegible] ایلر [illegible] آلارده [illegible] یوب [illegible] آلاوتی [illegible]

[illegible] آلپاوتلر [illegible] شول [illegible] آلپاوتلر [illegible] آلپاوتلر [illegible] آلار [illegible] حکومت [illegible] قانون آلا، یعنی [illegible]

لق کریستیانلرنک بر خوجه‌دن یاردمی خوجه‌سنه کوجوب وردلری حکومتی اوجون بیک اوقشایسر ایدی

آلا اوتقه کشی کیره [illegible] آلار بر آلا اوتنی تاشلاب [illegible] کیتّه آلالار ایدی شولایوق حکومتکه تولارکه تیوشلی بولغان مالو [illegible] آلو اوچون ده کریستیانلرنک بر [illegible] تورماوری بیک [illegible] ایدی [illegible] اوچون حکومت آقرین لاب کریستیانلرنک [illegible] آلا وتدن [illegible] آلار [illegible] کوچیلگن طاشلاب [illegible] کرشوا [illegible] قرون قری [illegible] قرون آقرونلاب کریستیانلرنی بو حقوقن آلدی شولای [illegible] کریستیانلر بر خوجه [illegible] قالدیلر آلار بر [illegible] بولدیلر [illegible] کریستیانلرنی [illegible] [illegible] شول [illegible] کریستیانلر [illegible] قاچا [illegible] لار [illegible] [illegible] یوره‌ن قار اقلرغه قوشلوب [illegible] [illegible] [illegible] حکومت [illegible] [illegible] [illegible] اخلال [illegible]

XI

[illegible] احتلالنک چوری و [illegible] باشی

احتلال الدنندی سیاسی احوال. ۱۵۸٤ نچی یلده [illegible] [illegible] اول [illegible] لاردن [illegible] بولوراو [illegible] قالدی [illegible] [illegible] بولغان [illegible] آچوحان [illegible] والدغندن [illegible]

[illegible]

ایدی (١٨٣٢) نجی یلده [illegible] دیمیتری [illegible] باش [illegible] پادشاه
[illegible] بارمادی شونك اوچون [illegible]
[illegible] والدی لکن بو کشی [illegible]
[illegible] جیرکه [illegible] کالا کوان [illegible] توره ن
آر [illegible] بر کشی ایدی [illegible]
[illegible] بر کشی [illegible] ایدی شونك [illegible]
[illegible] برادری [illegible]
[illegible] قیبوب توردی [illegible]
[illegible] بر کشی [illegible]
[illegible] ایدی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] حق هم [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

پاریسنك حکومت [illegible] و [illegible] المان دیمیتری .
[illegible] هم [illegible]
[illegible] بولورغه پاریسقه تقدیم ایتدیلر .

لکن پاریس راضی بولمادی . [illegible]
[illegible] حق وکیلاری [illegible]
[illegible]
[illegible] حلق وکیلاری [illegible]
[illegible]
[illegible]

آز غفه اوز قول كوچى برله تورا تورغان آول كشلرندن عبارت ايدى.

بو فدر مسكى صابوره ١٥٩٨ نچى يلده بوريسنى پادشاه بتوب صايلادى. الوك بوريس راضى توكل ديكن بولوب تكيه‌بوب تورسه‌ده، نهايت، وكيللر ومسقوا خلقى بيك اوتنكچ رضى بولدى. باشده بوريس مسقوانى بيك ياخشى وطمانق به اداره ايته‌رکه کرشه. ابول زمانه‌سنده بوزولغان بولن يره‌تورکه طروشه. جيت حمقدر بله سودا اشلانه يادوروا بارى دعه‌ن مناسبت باسلاو، صوغشلر بتوب تور

کریستيانلارغه تورلى ييڭالكلر ياصاوغه طروشه. الا، غه ادبوتار طرف‌ندن بولغان قصوافلارنى بتروب، اطه‌ نق ممله‌ کوملارنده‌کده آلوب‌تورغه خدمت ايتعرکه ياصاداوچى بولا الكن شولاى طاحقه اشلر بارغنده، ١٦٠١ نچى يلدن باشلاب و‌ ل رهنده‌ بتون روسيه‌ده آچاق باشلانا. بر نيردده اکون اوكمى، خلق آچقه بوله باشى حلق تولغکه ووكان كشلرنى يرلر آشلى. حتى طوطوب آشار وجوب يدرى كسه‌ تورده‌لر. بريسى بيك بوموش كوكالى. كشى قرعدا تورغان كشى بولدا لقلدر. مسقواده و باشقه شهرلرده خلقه بوش ايكون وهشديه الكن و اتسده مملكت اوچون حررلى‌غه بولوب وشه. بونكه جيون آچ كشى شهرلرگه. بيكره‌كده مسقوغه جيولا. برع وغاوغ جهار باشليلر حلق آچلقدن اورع بولار و طاي بشنى، هر ييرده اورماى. طاو آرلرنده قراق شايكه جيه. ارى بوردى باشليلار بولار برله صوغشور اوچون حكومت ناله يبدر عسكر يبهره الكن بو طالاوچيلار كوندن كون آرتالار. چونكه آچ خلق شولدن باشقه تمق طوبدرورغه تن ... آلمى. شولى بلا وستوبه تاغى ئولات باشلانا مرغوانا وردگه‌كه بوز مڭدن آرتق كشى هلاك بولا

موڭه بو اشلرده خلق [illegible] بارىسى عيبلى باشلى [illegible] دشمان يابارلر بارىس حقنده تورلى يالغان خبرلر حفارالر [illegible] دايوان عروزنينك اوغلى ديميترى نى توتوب كشيلك يبورامى وچون الله برگه بو قصالرنى بيرمەدى باشلى موندايى خبرلر [illegible] تاغن بر حمر چغا يوان عروزنينك ديميترى اسملى [illegible] اوغلى اولمەگان [illegible] حاضر عسكر [illegible] [illegible] قواعه اور بيلك آتاسنك تختنى آلورغه [illegible]

برنچى يالغان ديميترى .

يابارلار كوب [illegible] ايله بارىسى [illegible] آخر دوشمان [illegible] ايدى يالەكلر ايله روسيەنى اور [illegible] [illegible] وچون [illegible] آخر بيف [illegible] ديگان [illegible] قاچقى [illegible] يالغان [illegible] آتى [illegible] يوان عروزنينك اوغلى [illegible] اوشا [illegible] بولدى روسيەگه [illegible] [illegible] دشمان بولغان يابار و يالەكلر [illegible] قاشوب [illegible] يالەكلردن عسكر جيدروب آخر [illegible] روسيەگه [illegible]

بارىس [illegible] اشنى ايشتدوب [illegible] آلارنى توفيب [illegible] روسيەنى [illegible] [illegible] ديميترى [illegible] [illegible] آراده [illegible] بارىس [illegible] اوغلى پادشاه بولدى [illegible] [illegible] [illegible] كيلوب كروب تختكه اولتورا

ديميترى اورى بيك يهمسر كشى ايدى [illegible] [illegible] قصه بولوب [illegible] يالەكلر [illegible] تورغان بولوب [illegible] [illegible] [illegible] روس [illegible] [illegible] آخردن [illegible] [illegible]

تسارلر شکللی کشی کوربه کورنمی توردی. [illegible] جهوب بیك ساده یوربیدر ایدی. اوزی [illegible] قوشه [illegible] ایدی دیمیتری بر بالانك آتاسینك [illegible] کوز [illegible] حق [illegible] راضی توگل ایدی آنلر دیمسره [illegible] بالر [illegible] طشلاوچی دیب قاریلر ایدی.

بایارلر امید ایتکانچه، آلارغه [illegible] [illegible] سول [illegible] بایارلرده دیمیتری‌گه دشمان بولوب [illegible] حقنه [illegible] دیمیتری‌نی [illegible] [illegible] احتلال قوزغاتوب، دیمیتریمی [illegible] [illegible] مکاتب کشینی اوتردی شولای [illegible] حکومتسز قالدی.

تسار ۋاسیلی شویسکی و احتلالنك [illegible]ی

دیمیتریمی اوترگان حالدنك شاوشوری [illegible] دوام ایتدی. اول آرادده بك زور درجه‌ده [illegible] [illegible] لرندن ریوریك نسلندن کیله‌تورغان [illegible] ١٦٠٦ انچی یلده بایارلرنك صایلاوی [illegible] شویسکی بایارلر اوچون بیك معقول بر [illegible] حتکه اوطورغانده ول هر اشنی بایارلرنك [illegible] بایارلارچیولشنك [illegible] باشقه‌[illegible] [illegible] آنطایتدی لکن بو شویسکینك [illegible] [illegible] صایلانمیچه، بایارلر طرفندن [illegible] آچودی کیلدی هر بیرده آلارغه قارشی احتلال [illegible] شویسکی کشی بارلرلق آدم توگل یدی [illegible] یورتاق هم صاران بر قارت ایدی

شول وقتده یکنچی بر اورن دیمیتری [illegible] کشی کیلوب حقدی [illegible] کشی [illegible]

[illegible]

بالطبع عسکریمزک قوماندانی ژالکیوسکی روسیه عسکرن
چیقوب مسقوایه [illegible] حرکت ایتدی اورینک یرن محاصره ایده
آلمانلر [illegible] قارشی مسقوا خلقی قیام [illegible] آتی
[illegible] توشوروب [illegible] داوب [illegible] اول آراده
ژالکیوسکینک عسکری دلهن مسقوا قاپیسی توننه کلوب یتشدی
ژالکیوسکی [illegible] دلهن [illegible] پالطه عسکرن مسقوایه
[illegible] هم [illegible] اوچونجی سیکوز موندنک اوغلی
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] آلماسه، شول حیوانلرنی [illegible]
[illegible] ژالکیوسکینیک [illegible]
[illegible]
[illegible]
اختلالده قزانی [illegible] اورنی [illegible]
[illegible]
[illegible] قالقشدی [illegible]
[illegible] اختلال [illegible] اشلاری [illegible]
[illegible] آلمان [illegible]
پادشاه [illegible] روسیه
[illegible] اختلالده ایک زور [illegible] قاراقلار ایدی بو [illegible]
[illegible] آلمان [illegible]
[illegible]
[illegible] اختلالکه قاتشورقه [illegible]
[illegible]
[illegible] قالمان [illegible]

آخرلرنده هماننده اختلال توقتوب تورغان ایدی اکن مسقودن کیلگان روس عسکری [illegible] بك تیز باصدی تورا بار مسقوانك ورسه [illegible] کوتارله باری. و آخرینده [illegible] مسقوا اختلال [illegible] عسکرده [illegible] آلمی [illegible] شوقسن بو قوزغالیش [illegible] روسلردن [illegible] تاتار، حوش، آره، چیرمس، موقشی [illegible] خلقلر بارسنده باش کوتاردیلر.

آخرینده مسقوا اختلالجیلر [illegible] اوز روز او حوب، [illegible] تورلی [illegible] و [illegible] ایدی [illegible] [illegible] روسلر کوب [illegible] روس [illegible] شهرلرده [illegible] تورلر [illegible] روسلر [illegible] [illegible] قوزغالیش [illegible] شهرلرنی [illegible] [illegible] روسلرنك [illegible] [illegible] عسکر [illegible] [illegible] شهرلرده [illegible] ایدی. [illegible] [illegible] [illegible] ایدی [illegible] [illegible] شول سببلی و [illegible] [illegible] تورغان یلده، [illegible] [illegible] فرعی [illegible] [illegible]

[illegible] (عجم) [illegible] وشین فرعی [illegible] ایدی صوکره اول [illegible] اکن [illegible] [illegible] [illegible] قالغان ایدی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ايدلر [illegible] و [illegible] حملاسى

[illegible] قرولر [illegible] ايدى شوبك رجوع [illegible]

[illegible] برله [illegible] عسكرلر [illegible] صالديلر [illegible]

[illegible] عسكر [illegible] بو وقتده [illegible]

[illegible] روسيه [illegible] فيلدى

[illegible] شهرن [illegible] شويله [illegible]

[illegible] شولاى [illegible] روسيه [illegible] باشلادى [illegible]

[illegible] روسيه [illegible] طودى [illegible]

[illegible]

ايران شاهى وقزان اولكه‌سينك مسلمانلرى وقزاقلر [illegible]

[illegible] پادشاهه [illegible]

[illegible] پادشاه [illegible]

وغلى قويماقچى بولديلر.

[illegible] شهرده روسيه‌نك [illegible]

[illegible] صالقلانغان [illegible]

طودى [illegible] دينكان [illegible]

روسيه [illegible] باشلادلر [illegible]

[illegible] باشلادى

[illegible] باشلادير [illegible]

[illegible]

[illegible] ياللالرنى قووب چقاردى

اختلالنك صوكى [illegible] ١٦١٢ [illegible]

[illegible] صوكره [illegible]

روسيه‌نك [illegible]

[illegible] آرالرنده [illegible]

[illegible] پادشاه صايلاديلر

[illegible] دينكان [illegible]

[illegible]

... شیکدی [illegible] حقیقة کوکنده [illegible] وایرلک حقنده، خلق وچون آچق [illegible] دشمانلقی همانده [illegible]

ینیچریلک صدورلر [illegible] و [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] عراق [illegible]

[illegible]

[illegible] آچق [illegible]

[illegible]

[illegible] آرتق [illegible]

[illegible]

[illegible] اداره‌سی [illegible]

١٦١٣ جی یلدن صوك [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] فورل‌وق ایدی [illegible]

[illegible] پادشاه [illegible]

[illegible]

[illegible] ایدی [illegible]

[illegible] جیوبوشندن عمارت بولغان [illegible] آلاوت، سوداگرلار وکیللار [illegible] ادارە قیلەلار ایدی زیمسکو [illegible] لر ایدی بوپادشاه زمانندە اختلال [illegible] پالاك قاریق حتە (شاپكه) [illegible] شولار برلەن کورەشە [illegible]

[illegible] صلح یاصالغان [illegible] آوستریه، آنگلیه، دانیەلار مناسبت باشلانقان ایدی.

[illegible] پادشاه بولوب تورغاندە صوڭندە [illegible] اوغلی آلیکسی میخایلوچ پادشاه بولوب اوطوردی.

[illegible] اول آلتی یاشندە ۱۶۴۵ [illegible] وقتندە [illegible] خلقنی [illegible] ایدی خلق بو [illegible] رشوت آلا [illegible] اختلال [illegible] باشلادی شول احتلا [illegible] وحلقنی [illegible] شوال وقتندە یسکود [illegible] اختلال باشلاب بتکاچدە [illegible] خلق بیك قرولە [illegible] سودسی کیسلوب [illegible] توبوغان [illegible] ایدی

[illegible] آنده [illegible] باشلاغاچ [illegible] بوتونسلەی [illegible] بوزورگه [illegible] چیموتلکنی [illegible] حکومت داغر

آلمه جعفر ... و ... آچه‌ده ... بس بوزر ... [illegible]
وردیکه توبلا و بایری کومش تکه که ورلینه یورتو.
مقومتی قولنده‌لده بسلی. بعض حلقده و پایده‌سی اوچون
ورلاب اورلاری آقچه صوغی باشلیدر. پلس آقچه کوبه‌یه. شوقدر
آقچه‌ی حلق آلمی باشلی. هر بر یرده بیك قیمتلنه. بوق
روسیه‌ده قیمتچیلك هم سوره باشلی. فقیر حلق، و قیمتچیلکنی
بو ملدیچ بیله چیلال چمار ایکی بو حنلال حکومت طرفندن
... روسیده بصرورلا بیك کوب ... بوترله آخیر:
... اوریت بوق خریطه‌سنده‌گی کموشنی حیلوب بوش
... موتدره ... الده‌کی صوغلنی بار آقچه‌نی ورمه‌سکه باشلر

بازار اختلالی. بوغاریده سویلنگانچه XVII نچی عصر
روسیه‌ده ... حلال حلقنك ... لرنی یره آلمغان بلده
روسیه‌ده بو حیلك ... اول حقی برلاری آرالمدن و آلماسلارغه
... بوحر بدی شول عاجزلك بلان کریستیانلر ...
... بارچی ... صوکره ... بیك حاتونی ... لرینه
... آوشمان ... چونکه بو یکی ورلی کشیلر
... لرنی و ... دروره‌غه ... ینه‌لار بلدی
موتره روسیه‌ده آلپوب و سوداگرلری قوت آلوب ...
... لار ... ایکی شول وقتده حلقنك ... هم ...
... هم ... حکومتده حق وجون
... دعوی آلماتمدن بوغاریده سویلنگانچه حلق
... ده اختلال قوبتاروب توردی.

آلیکسی پادشاه بولوب تورغان زمانده حزینه‌ده آقچه
بوقلغندن حکومت حلقغه بیك چامامز کوب عاوی ... ١٦٤٧
... شلاری ... شهرلرده و آولرده تورمار حلقنی و کریستیانلی
بوتقره ... لیون ... ایمانلا ... بلدی ... اوغلر
... لرینی کریستیانلری بیك قصالر بلدی شونك

رحون ل. وجی برله‌ن بوروچی آوب و شهر خلقی برله
سوداگر و آلی و بیر آراسنده دشمانلق کوندن ون کونه رتر
لدی گرچه تسار حقنک اختلافلرندن قورقوب، خلقی قوماقه
قویسه ده توره‌لار تسارنک بو سوزن هیچ طکلامیلر ایدی
بوتن او بیله تساره مملکتنی اداره قیلوده یوموشچی ق بولمادی،
اشنی ویرگه‌ه ماشه روب آلوب بارا آلمی ایدی اداره اشی
سفونده طورا توره‌ن تسارنک قردشلری بایارلر آلوب
بارلر ایدی

شهرده‌گی بارلی خلق. سوداگرلرگه دشمانلانلار ایدی
بو بله آلار رسه‌لنی بیک قیمت صاتلار ایدی. روسیه‌ده بتمه
وبعال ثوالفه تیره‌سه‌ده‌گی تاتار. آره چواش. موقشی، جیرمس
کبی حلقلرنی حکومت کشی ره‌تیمده‌ده کرتوبده صاتامی، آلاردن
سوم ال. آلاری کوحله‌ب جوده‌ره‌در ایدی. حلق تمام عاجز
قالغان ایدی حتی آلاواتلار وتوره‌لار ده بامندن قوطلو اوچون
بوری بالعه‌سی ویبله کیتوب دفرقه (قاچقی) بولا باشلی.
توبل بیله تویمده حکومتدن بارچی بولغان کشیلر حبولار
ایدی. بولاری تاتارچه «قاچاق» دیگان سوزن بوزلغان
«قزاق» دیب یورتلر ایدی بو قزاقلار بارا طورغاچ بیک
کوبه‌یوب کیتوب. دون وتاق خوصه‌سی قرییه‌ه طوبوب طورده
آلمی باشلادلر ١٦٦٩ انچی یالده بولارنی دسینه‌بکه رزین،
دیلی بر کشی ور بیله ایه‌رتوب، وولغه بویبه آلوب کیلدی
بولار بو ویلی آستر خنه‌ه باروب. آندن دیگر بوبلاب کیتوب،
ایران پادشاهلغی قولینده کاسپی دیکزه دیگری قرینده‌ی
حقلری الاب، شولوق خلق بیله استینکه رزین ١٦٧٠ نچی
یالده وولغه بلمه‌سی قرییه‌ده‌ی صالار، صارانلو تسارتسین
شیکلی شهرلری اور قولینه آلغان ایدی

استینکه رازین حقمدا آلاواتلری وبایارلری تالارغه. آلارغه

[illegible]

[illegible] ایدی. شول روشچه

[illegible] ان ایدی

[illegible] شهرینه یتکاج،

[illegible] ز عسکرینه قارشی حکومت

[illegible]

XIII

[illegible]

[illegible] مسقوانلك ئلوغ كنازى

[illegible]

[illegible]

[illegible] بتون [illegible] بيلدی [illegible]

[illegible] واریدی [illegible]

[illegible] قارو [illegible] چاقر [illegible]

[illegible]

[illegible] وشوجیری
آرقلی [illegible] ایدی.

[illegible]

[illegible] ايدی [illegible]

[illegible] قارشی [illegible]

[illegible] قاری [illegible]

[illegible] ایدی [illegible]

[illegible] اول [illegible]

[illegible]

[illegible] حال یوق ایدی

[illegible] XV [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ایدی [illegible]

[illegible]

[illegible] ایدی [illegible]

[illegible]

[illegible] ایدی

[illegible] و [illegible] [illegible] ایدی [illegible] بول
یورتکی عسکرکه‌ده باش بولوب حسابلانالار. ایدی بو [illegible] لاردن
اتفاقده بولار حکم [illegible] یورتدلر. بالیسه شیده بولار قونده
هم حکومتکه ایمانانیده بولار حیالار ایدی ایدی [illegible] شلر
[illegible] اوری طرفیدن صانلاشان بعض بیرلرده [illegible] واسه
ولار همه بیرده بولماینچه بیك آز ایدیلار

اول [illegible] زمان [illegible] آوللار [illegible] [illegible] ده
[illegible] اری [illegible] ایدی آغاچدن صالونغان [illegible]
[illegible] یورطلر. بعض لرده آغاچ [illegible] ولادر ایدی
[illegible] بیك سیرماق ایدی چونکه حکومت [illegible]
[illegible] ایدی [illegible] زمانده آول [illegible]
[illegible] زمانلردن باشقه [illegible] شهرلردن آلادر ایدی
[illegible] زمانده هر [illegible] یورلك آولق [illegible] ایدی
[illegible] اوت [illegible] صوغلمان [illegible] وطولا کیك [illegible]
[illegible] [illegible] کور [illegible] [illegible]
اول زمانده لار [illegible] [illegible] بولار [illegible] خان [illegible]
[illegible] [illegible] باشه [illegible] ایدن [illegible] ایدی

آولق [illegible] بولوب [illegible] صایلانغان [illegible]
[illegible] آولده مهم مسئله‌لر [illegible] جماعت [illegible]
[illegible] شوب مسئله‌ی حق [illegible] برگه [illegible] ایلادر
ایدی [illegible] هر بر [illegible] [illegible] جمهوریت توسنی [illegible]

فالاهم بوسته [illegible] XVII-XVIII [illegible]

عصرلارده‌گی روسیه شهرلاریلك [illegible] [illegible] قراء [illegible]
آیورتلاری یوق ایدی شهرلار کوبنچه ایمان [illegible]
اوروبرده [illegible] باصالمان یور ایله چولغانوب الونغان بولار
ایدی بوشهرنك دیوار اچینه کرگان کیسه‌گده [illegible] حکومت
مؤسسه‌لری قوایو [illegible] یورطی. حکم اویی [illegible] [illegible]

قورغان عسکر توره تورغان ... ... [illegible] تاشدن یاسه
بو ... دن صالونغان ... کاوی بولالر ایدی ...
... کاوار کوب بولالر ایدی ... کوبرهك آغاچدن
بولوب، ... تار بولالر ایدی ... توراتورغان ...
شهرنك دیوار اچینه کرمهگان ... بولالر ایدی، شهرنك ...
کشهکن تاتارچه ... ... ( ) ... ایدی
سوداگرلرنك کیبتلری شول بیستهنك اورتاسنده بازار یانونده
... اوغان ... ... صالنغان بولالر ایدی
اول زمانده ... ... آزلی ...
بولالر ایدی ... ... آلارنك یاننده ...
... باقچهلری ... ... بولالر
ایدی.

معارف اشلر. XVII نچی عصرلرنده روسیهده
معارف ... ترتیب توگل ایدی مکتبلر
کوب یوق ایدی ... قوتالار ...
... عمری ... مخصوص درس کتابلری یوق
ایدی ... شرعیه ... وقوغان
... ... کتابلرنده ... وقورغه وبرهالر
... ایدی ... ... عبارت ایدی
شول دین کتابندن ... تورلی ... روسلر
... ... کتابلرنده
... تورهن ... ... روسلرنك
... بولالر ایدی ... آچلامای
شول دین کتابلرن اوقی ... یازلغان دعالرنی
بیلکبلدر ایدی

یاچقاقلر. XVII نچی عصرلرنك آخیرلرنده روسیهده
یاچقاقلر ... ... روسیهده یاچق دور.

یاڭا زمانه باشلانا. بو یاڭالقلار روسیه نڭ ایسکی طورمشن
بتروب، مدنی یاوروپا طورمشینه اما یاوروپادن عبارتدر حاصر
بز شول یاڭالقلارنڭ بەرسەدن تورەسین تیکشروب قاریق

چیت ایل کشیلرینڭ کیلووی. بو زماندە روسیەگە
غربی یاوروپادن هم باللە بیرلاردن تورلی کشیلر کیلوب
کیتوب یوریلر ایدی هم کشیلر آرسندە روسیەدە توتلەنوب
تور باشلاغانلاری بار ایدی بو کشیلرنڭ قایسیسی سوداگر،
قصیسی ماستەرلار ایدی روسیەگە سوداگرلر کیلوب تورلی
بارسەلار آلالار ایدی اورنلرینە یاوروپادن کیتروب تورلی
مالالار ساتالار ایدی. اوروپادن توران شلەوحی، سالالار
صالوچی اوستالار وشەهلر ... ولار حکومتکه خدمتکه
کرەلەر ایدی شولاي یاوروپا یاکلاردن عسکر وصوغش
اشین بلگان تورغان کشیلردە ایدی بو حکومتکه خدمتکه
کرەلر ایدی موندی چیتدن کیلگان کشیلر اچندە کوبرەگی
نیمسلار بولادر ایدی بو نیمسلرنڭ تورغان ورلاری مسقو
ایدی بولارغه مسقونڭ هیچ بردە طورورغه رخصت بیرلمی
ایدی شونڭ اوچون نیمسلار مسقو شهری نڭ بر چیتندەگی
محلس نیمسلر بیستەسی دیب آتالغان بردە تورالار ایدی. بو کیشیلرگە
نیمسلرنڭ یوز قلەسی تاتارلری بار، ولار ملک عادت
حالەلاری، مکتبلری بار ایدی مسقو خلقی و چیت کشیلرنڭ
طورمشن کوره آلاردن تورلی هنر وصناعتلرگه ویرەندر ایدی
درنچی یاڭالقلار تسر آلیکسی واسیلی ... وغنی ... قوروره
تختکه اوطورغاچ، مسقوادە روم ولاروس عالملرن کیتروب
باڭا صوڭدە زور دین مدرسەسی آچوەن ایدی بو مدرسە
بورونغی اوقولا تورغان مدرسەلردن ودین علملرندن باشقه
جغرافیه، ریاضیات، تاریخ وفلسفه شکللی فنلار بلەن برگه بعض
چیت تللردە وقولادی ایدی

شو اوزون وقتلرده حلق آراسنده یاوروپا و یالەگ کیوملری [illegible]

بو عادتی تاراتقان ایدی. [illegible] اوکلرینه [illegible] کیوملرینی [illegible]

[illegible]

اوقوب، معلوماتلرینی آرتدیرەلر ایدی

[illegible]

اویرەتەلر ایدی

[illegible]

[illegible] باشلاغانلار ایدی .

[illegible]

بو ایسه اوشبو [illegible] حکومت [illegible]

[illegible]

ایبوله‌لر ایدی . ملا عسکری خدمتده بر دوره‌لک اوروق بولوب،
اول خدمتنڭ [illegible] بر بیک موافق کشی بولسه‌ده، اول کشینڭ
[illegible] جهتندن درجه‌سی کچرمک بولدیغندن، آنی اول خدمتکه تعیین
[illegible] شولوق شوندین کیره‌کلی اوروده [illegible] ورنڭ [illegible]
[illegible] درجه‌لی [illegible]، آنی تعیین
قیلمادیلر [illegible] باعثدن درجه‌سی توبه‌ن بولغان باپارنی عسکر
[illegible] ایتوب تعیین قیلونسه، آندن [illegible] درجه‌لی بولغان
[illegible] آنڭ [illegible] صوغشقه بارمیلر ایدی. [illegible]
[illegible] دولت خدمتینه [illegible] توکل [illegible]
[illegible] تعیین قیلو [illegible] قویلمان ایدی.

[illegible] اصلاحات [illegible] ایدی [illegible]
[illegible] روسلارنڭ [illegible] روسیه‌دن ترجمه قیلونمان ایدی و
[illegible] ترجمه قیلو [illegible] وقتده [illegible] بالعموم ترجمه [illegible]
[illegible] یارو [illegible] ایدی [illegible]
[illegible] صوکنی یارطیسنده [illegible] تورمتوا کان [illegible]
[illegible] کیاوجیلرده بولمان ایدی [illegible]
[illegible] بور و اوره [illegible] ایدی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

XIV

اصلاحات دوری

[illegible]

تسار پیتر آلیکسی میخایلوویچنڭ اوغلی تسار فیودوردن
صوڭده ایر بالا قالماغان ایدی. آنڭ یکی برادری «ایوان» ، «پیتر»
هم «صوفیا» اسملی سڭلیسی قالغانلر ایدی. ایوان زورراق
بولغانغه کوره اول پادشاه بولورغه تیوش ایدی. لکن ایوان صاو
توگل ایدی. شول سببدن روسیه تختینه تسار ایتوب آنی قویمیچه
بیارلار آلیکسینڭ ایکنچی خاتونندن بولغان «پیتر»نی سایلاغانلر
ایدی. موڭا قارشی آلیکسینڭ قزی صوفیه برده رضا بولماغان. چونکه
صوفیهنڭ فکرنچه: اگر آورو قرنداشی ایوان پادشاه بولغان بولسه
ادارهنڭ باشنده صوفیه اوزی تورورغه کرک بولادر. شوشی فکرنی اوسته که
چغارو اوچون صوفیه عسکرلر قوزغاتورغه کرشدی. بو یاقده
توزولگان عسکر ، واسپیچه استرلیس (Стрелец) اسمنده
یوروشده قورالانغان تویره‌تولغان ر عسکر ایدی. بونده
و استرلیسلر احتلال چغاروب پیترنڭ قرنداشلرن اوتردیلر.
ایوان هم پیترنی ایکیسنده پادشاه ایتوب اعلان قیلدیلار. مگر
اول وقتده ایوان یله پیتر یاش بولو سببدن روسیه‌نی
اداره قیلوب تورورغه صوفیه‌گه ... شوشی روشچه
صوفیه ... یرنکاچ ، بو ایکی ... تسارلار اسمندن
روسیه‌نی حیدی ... اداره قیلوب توردی. آنڭ زمانسنده
روسیه‌ده شاقتیغنه علم معارف تساراندی. ... ...
... حتی قریه خالقی ... ویلایت قریمغه عسکر
یبه‌ردی لکن بو عسکر یبه‌روونڭ نتیجه‌سی موفقیتسز
بولوب چقدی.

بو وقتده پیتر مسکوادن تورمیچه مسکوا ... ...
آولده تورادر ایدی. پیتر علمگه و یاڭالقلرغه محبت توتوب
بوغاریده ذکر ایتولگانچه مسکوانڭ «نیمس بیستاسینده» (Немец-
... ... حیت ... بیستاگه ... باروب اول кая Слобод
... آلارغه ... ... بدی

يتر كچكه چاغدن بيرلو عسكرى شنى يارآنا بالالرى حيوب
ون بالالردن يا كا قورمده يوله [illegible] تورديب تولارله ن
ركه صوغش او لرى او يميدر يدى صوكره اول صوعش كويمه ار ن
اول كويمه ار يورو ما بارنا باشلاغان ياوروباده شلهنكان
ر [illegible] حيله كه تلى يار وسلى كويه تاوب شوللى بالا كولر
[illegible] ويرمه در ايدى ١٦٨٩ نجى يلده يتر اوز
طوتاسى صوفيه ني [illegible] باشدن تعوب توشوروب اوز كنه يادا
طوب قالمان يدى [illegible] اون حصيف [illegible]
[illegible] قتوسيدر ايدى

موبه روسيه ده كو [illegible] حاضرله وب وكونولوب [illegible]
[illegible] شوش [illegible] داه الا قين ايدى

اصلاحات يتر [illegible] باشلاغان اصلاحات حكومت طرفندن
[illegible] اصلاحاتدن عبارت ايدى حتى اورى بو اصلاحاتنى آ [illegible]
[illegible] و آخرده [illegible] قو [illegible] ايدى

بو اصلاح [illegible] طورموشن [illegible] اولوره طرشودن
[illegible] حكومتنى بوتون اداره سى [illegible] يدروه ن [illegible]
[illegible] الدن و [illegible] خلق آ [illegible] قولدن قوطلو [illegible]
[illegible] بونيچه احتلال كوتهروب [illegible] الكى [illegible]
[illegible] اصلاحاتى بونيچه [illegible] توانكان [illegible]
[illegible] ايدى

[illegible] بار روسيه كو [illegible] قبلوب يورو
[illegible] روسيه كه كوب اوستا و [illegible] يدى [illegible]
[illegible] يورو [illegible] كيوم [illegible] كوب [illegible]
[illegible] باشده [illegible] كشيلركه [illegible] و آ [illegible] اونكى [illegible]
[illegible] كشيلرنى كيمهركه [illegible]
[illegible] توانكان كشيلرنى [illegible] ارق [illegible]
[illegible]

ورون صاقال یورتو حقوقی باری. بویلرغه هم کریستیانلارغه ده
قالدرلقان ایدی. شهرلارده صاقاللرن قرقو کیلمه‌گان کشیلر دن صاقال
بهاناسی، تولارگه تیوش ایدیلر.

روسیه‌گه یاوروپانک [illegible] عادتلار یلده [illegible] قوه‌تلی [illegible]
[illegible] تولا باشلاغان ایدی. [illegible] روسیه‌ده [illegible] حسابی [illegible]
[illegible] باشلاب [illegible] ایدی. بو حساب بوینچه [illegible]
[illegible] یل باشی [illegible] بولادر ایدی. ١٦٩٩ [illegible]
[illegible] حسابی بوینچه ٨ ٧٢ [illegible] حسابلابورغه [illegible]
[illegible] ایدی. ما [illegible] تو وری وبیچه [illegible]
[illegible] توغاندن باشلاب حساب ایتوتا باشلاندی.

[illegible] عسکر اشنده‌ده [illegible] صلاحا [illegible] باشلادی [illegible]
[illegible] عسکری [illegible] توندی. آلتی [illegible]
[illegible] عسکر [illegible] باشلادی.

مهم اصلاحات. بویوک [illegible] زمانده روسیه‌ده [illegible]
[illegible] قاچلار ایدی. قزلری آلاروننک زصاللقارن [illegible]
[illegible] تکه کیه‌وگه بیرولار ایدی. بیترزمانندن [illegible]
[illegible] خاتون قزلری آرسنده قاچو عادتی بتورلدی [illegible]
آتانک [illegible] باشقه [illegible] باشلادیلر. کیه‌وگه بارماسدن
[illegible] آلتی آطنه [illegible] بولورغه
[illegible] یالالدی. یه‌شلار [illegible] تانوشسونلر [illegible]
[illegible] کشیلر اوچون کیچه‌لر. مجلسلر یاصی باشلادیلر.
[illegible] کیچه ومجلسلرده یه‌شلر تانشه یاصیلار. [illegible]
[illegible] سویله‌شوب اوطورلار. یا ایسه شطرنج [illegible])
[illegible] شوندی اویونلر اوینیلار ایدی.

معارف اشنده اصلاحات. پیترنک ایلک [illegible] خلق آرسنده
[illegible] کتابلر تاراتو ایدی. خلقنی آغارتو [illegible] کیرکه‌کی [illegible]
[illegible] ١١ [illegible]

[illegible]

صناعت [illegible]

[illegible]

[illegible] معدندن تورلى پارچه‌لر اشله‌نير [illegible]

[illegible]

قزاننڭ فابریك هم زاۋودلری. روسیەنڭ کوب یرنده صناعت یورطلری، زاۋود وفابریکەلر آچولغانده، پیتر قزانده‌ده بوقت ایتوب، بو شهرده ١٧١٤نچی یلده خزینه حسابندن طولا فابریکەسی آچدرغان ایدی. بو کازونی فابریکەدن باشقه قزانده میخلایف دیگان کشینڭ ینه بر طولا فابریکەسی بار ایدی. شولاںوق قزانده بورونغی زماندن یرلی کون اشلەو اشی بیك ترقی ایتکان ایدی ١٧١٩نچی یلده‌غی فرمانی بلەن پیتر بونده کازونی کون زاۋودی آچدرغان ایدی. اول زمانده سودا وباشقه‌ نی ایله ایدل. ایران، اورطه آزیاشیکللی چیت پادشاهلقلرغه بارور اوچون قولاغه یلغەسی بردن بر یول بولوب حسابلانا ایدی بیك قوتلی صوغش کویمەلری توتارغه کیرەك بولا ایدی. شونڭ اوچون ١٧١٨نچی یلده حاضرگی بیشبالطه بیستەسنده صوغش کویمەلری یاصی تورغان زاۋودده آچقانلر ایدی شونڭ اوچون بیشبالطه بیستەسی «آدمیرالتیسکی اسلابالطه» اسمن آلدی

اچکی ادارەنی اصلاح

پیتر زماننده دولتنڭ توب ادارەسی، بوتوںی ایوان، زماننده بشلەنوب قالغان رەوشچه. شول کیلش وکالیرەمچه، هم کم طرفندن چیکلانمەگان بر مستقل پادشاه قولنده‌غنه قالدی حتی پیتر صوکنی وقتارده قارالاچاق مسئلەلر حقنده زەمسکی سوبورلارنیده جیمی باشلادی. تورلی یرلارده‌گی ادارەلر اولکاچه پادشا طرفندن‌غنه تعیین قیلونا تورغان تورەلر قولنده قالدی: خلقده اوزینڭ صایلاغان وکیللری بلەن اداره اشینه قاتوشا آلمی تورغان بولوب قالدی

روسیه اولی اویەزدلر (уезд) گه بولنه‌در ایدی. بو اویەزدلر بیك واق بولغانغه کوره، روسیه کبی زور بر ایلنی اداره قیلو بیك اوکایسز ایدی. شونڭ اوچون، پیتر روسیەنی ١٢ غوبیرناغه (ولایت) گه بولدی غوبیرنانڭ باشینه «غوبیرناطور» اسمنده بر تورە قویا تورغان بولدی.

اولگی مسقوا پادشاهلغنده کنه‌زنك یا ایسه تسارنـك کیگاشه تورغان «بایارسکایا دوما» دیگان بایارلردن عبارت بر جیولشی بار ایدی؛ بو دوماده اعضالر، زمانه‌سینه کوره، زور نسللی کشیلردن بولوب، دوماده قارالا تورغان مسئله‌لرنی حل قیلو اوچون آلارنك آکللی وبلملی بولو وبولماوچیلقلری اعتبارغه آلونمیدر ایـدی. شونك اوچون بو دومانك جیولشلرنده کوبره‌ك بر نرسه بلمی تورغان کشیلر اوطرالر ایدی. شونك اوچون پیتر ۱۷۱۱ نـچی یلده بایارسکایا دومانی بتوروب، آننك اورنینه «سینات» (СЕНАТ) ایسملی ایکنچی بر مؤسسه (محکمه) یاصادی. بو محکمه بتون ایلنـك اشن قاراب باردن طش بیـگره‌کده ایل وحون توزولکن نطامار (زاکونلار) نك یبرینه یتـکرلوب بارغانن کوزه‌توب باراد ایدی. بو محکمه‌گه پیترنك اصلاحت سویوچی واشلکای بولوشچیلاری اعضا بولوب تعیین ایتلدیلر. شونی محـکمه هر اشـده پیترنك اوزی یوغنده‌ده بتون ایلنی اداره قیلوب باشقاروب توراد ایدی. سیناتنك توزلوی ایله اولگی پریکازار بتورلدیلر. آلار اورنینه ۱۲ کالیگیه توزولـدی، اولی پریکازلرده برگـنه باش توره بولوب، پریکازداغی اشنی باش توره اوزینك قول آستونده‌غیلاری بلەن اوزیکه باشقارادر ایدی. اما کالیگیه‌ده بواسه باش توره یاننده برنجی کیگاشچی کشی بولوب، شول کالیگیه اشن عمومی مصلحت بلەده باشقارالر ایـدی هر کالیگیه بسکی پـریکاز رەوشنده ئەلله نیچه تورلی اشنی قارامایچه، فقط برگنه اشنی قاریدر ایدی مثلا: عسکری کالیگیه صوغش اشارن، دیگر کالیگیه‌سی دیگز وصوعش کوبمەاربنك اشارن، معارف کالیگیه‌سی ـ اوقو وقتو اشارن قاریلر ایدی..

پیترنك دکرنچه: هر بر اشنك باشنده هماننده برگنه کشی تورغان وقتده اول کشینك رشوت آلورغه اویره‌نو چیلگی واول کشی بر اورنده اوزاق تورغانلغندن یالقاولانوب اشکه ضرر کیترو

یا ایسه اشنی بلمیچه آشقوب اشله‌وی احتمال ایدی. مونه شوشی اویلر آلده توتولوب، پیتر هر بر اشنی برگنه کشی باشقارمیچه، بر نیچه کشیدن عبارت هیئت‌نک مصلحتی ایله باشقارونی معقول کوره‌در ایدی.

دینی اصلاحات — ایوان غروزنینک اوعلی فیودر زمانسنه‌قدری بتون دینی اش استانبولده‌غی پراواصلاونیلارنک زور روحانیی «پاتریارخ»غه تابع ایدی. مسقواده تورا تورغان زور درجه‌لی «میترا پالیت» آنالفان روحانیده آنکارغه تابع حسابلانادر ایدی اما استانبول آلنوب مسلمانلر قولینه کرگه‌چ، روسلر دو استانبولده قالغان پاتریارخ‌نک دین اشلرین باشقاروینا خورلانب باشلاغانلر ایدی. شونک اوچون تسار فیودر زمانسنده روسیه‌نک بتون روحانیلرینه باش ایتوب «پاتریارخ» قویغانلر ایدی ۱۷۲۱نچی یلده پیتر بو روحانیک درجه‌سن بتروب آنک اورینه‌ده «کالیگیه» یاصادی و و دین اشن قاری تورغان کالیگینی «سینود» دیب آتادی. روسیه‌ده‌گی روحانیلر ودین اشلری شول سینودقه تابع داوده‌ی بو سینودده، باشقه کالیگیه‌لر شیکلی، بر نیچه اعضالردن عبارت ایدی کوبرهک اعضالری روسیه‌ده‌گی اینک زور روحانیلردن عبارت بولادر ایدی.

کریستیانلرغه دائر اصلاحات. پیتر زمانه‌سنده‌ده کریستیانلر همان آلپاوتارده قول بولوب تورالر ایدی. آلپاوتلر کریستیانلرنی عائله‌لرندن آیروب، حیوان صاتقان شیکلی، باشقه آلپاوتلرغه یا که تذه‌سه کمگه صاتالر ایدی. بر ییرگه، یا که بر آلپاوتقه بیروب برکتلگان کریستیانلرنی «کریپه‌ستنوی» دیب یوروته‌لر ایدی پیتر بو کریپاستنویلقنی بوتونله‌ی بتوروگه اویلامسه‌ده، کشی بله‌ن صاتو آلو ایتو عادتن بترو حقنده کوب اویلک کورمشوب قارادی لکن بو کورمشدن بر اشده چقمادی. شول

روشچه کریستیانلرنڭ قللغی همیشه دوام ایتدی. پیتر بالطیق دیڭزی بوینده پیترغراد شیکللی باشقه شهرلرده صالدردی، اوّلده بو یيرلر صازلامق بولو سببلی، شهرلرنی صالدرو اوچون اول صازلامقلرنی کومدرورگه وباشقه آور اشلرنی اشلەتورگه کیرەك بولغانلقدن پیتر شول اشلرنی اشلەتورگه ئەلله نیقدر کریستیان قووب ایلتدردی. بولارنی صالقون هم جوویش اورونلرده حیوان شیکللی اشلەتدردی، ئەلله نیچه مڭلی قول کریستیان خلقی صالقون تیوب آورودن هلاك بولدی بو هلاك بولغان خلق آراسنده بزنڭ تاتارلرده کوب بولدی.

بالطیق بویی اوچون کورەش. پیتر تختکه اولتورغان وقتده روسیاده سودا اوچون، وباشقه سیاسی اشلر اوچون فائدەلەنورلك برطرفداننده برمهم بولغان دیڭزگه چقماغان ایدی. جنوبده قارا دیڭز بویلاری عثمانلی تورکلاری قولنده، کاسپی یا ایسه خزر دیڭزی چیتلری ایران قولنده ایدی. بالطق دیڭزی بویلاری شویتسیه یيرلرندن حسابلانار ایدی باری شمالدەگی بوز دیڭزندن بر یول بولسەده، اول دیڭز یل بویونچه بوز بلەن قابلانوب تورغانلقدن باری یلنده آزغنه بوردن ئەچلوب تورادر ایدی شونڭ اوچون روسیه اول دیڭزدن سودا یاغندن آرتق فائده ایته آلمیدر ایدی. روسیه اوچون دیڭز حقنده پیتر بیك اویلیدر ایدی. ایوْن غروزنیده روسیه اوچون دیڭز کیرەکلیگون سیزوب، بالطق دیڭزی بویلارن آلو نیتی ایلەن ۲۵ یللاب «لیونیه» بلەن صوغشسەده اول یيرلەرنی آلا آلماغان ایدی. یاوروپا بله مناسبت یاصاو اوچون هر یاقدن بالطق دیڭزی بویلارن روسیه قولینه کرتورگه کیرەك ایکانون پیتر بیك یخشی آڭلی ایدی. شوڭا کوره پیترغه روسیه اوچون بالطیقنڭ اہمیتی کیرەك یيری «قپو» کورەری ایدی پیتر شول فکرەزنی روسیەگه برکتور اوچون «شویتسیه» بلەن صوغش

باشلادی. بو، نیچه یللرغه تارتولغان «ئلوغ شمال صوغشی» دیگان صوغش. ۱۷۰۰نچی یلده باشلاندی

ئلوغ شمال صوغشی - بو صوغش باشلانغان وقتده شویتسیه‌ده پادشاه بولوب «کارل» اون ایکنچی تورادر ایدی. کارل اوزالدەرەك اشلەگەنمز بر کشی صفتندەراق کورنەدە صوغش باشلانغاچ آنڭ صوغش اشنده بیك اوستالغی بلندی

بو صوغشنی باشلاودن اوّل پیتر «دانیه» و «پولشه» کارولەری بله بر اتفاق یاصادی. لکن کارل اوّل دانیه‌گه هجوم ایتوب آنی جیڭگاندن صوڭ صلح یاصارغه مجبور ایتدی اما پیتر کارلنڭ دانیه‌غه هجوم قیلاوی ایله بر وقتده‌ق شویتسیه‌گه قارشی حرکت ایته‌رگه باشلاساده، روس عسکری بیك نق جیڭلدی، چونکه آنڭ قوماندانلاری همه‌سیده چیت حلقدن بولغانه عسکر قوتندانی آڭلامیدر ایدی. عسکر نچار قوراللانغان ایدی. شولای بولسه‌ده پیتر بو جیڭلوگه قارامیچه یاڭادن صوغشقه حاضرلانه باشلادی.

کارل دانیه‌نی جیڭوب وروسیه‌نی بو جیڭلودن صوڭ صمیدلانگاچ، حسابلاب روسیه‌نڭ یکنچی اتفاقچیسی بولغان پالەکلر بله صوغشا باشلادی. پالەکلر اشویدلارگە بیك تیز بیرلمەگانلکدن کارلنڭ بو صوغشی بر نیچه یللارغاچا تارتلدی. بو فرصت ایله فائده‌له‌نوب پیتر شویدلار ایله صوغشقه یاڭادن هم جن چندن حاضرلانه باشلادی. آرغنه وقتده روسیه‌نڭ صوغشدان صمیدلانگان عسکری بحشیمنه ترتیبکه کیترولدی. طوپلری کویه‌یدی. بتون روسیه‌نڭ چیرکاولرده‌گی ایسکی کالا کوللارن سوندروب طوپ قویدرتلدی. بونس تمام بولغاچ پیتر اوّل شویدلارنڭ بر کچکنه فرقه عسکرلرینه هجوم ایتوب آلارنی جیڭگاندن صوڭ یڭه «فین» کورفه‌زی بویندغی ایکنچی بولنڭ کوبره‌ك عسکرلارن جیکوب شول اورنده شویدلارنڭ

کچرهك بر شهرلرن آلدی. شول اوروشده پیتر ۱۷۰۳ نچی یلنی باکا پای تخت صالا باشلادی. واول پای تختنك اسمن پیتر «سانکت پیتربورج» (ایدکو پیتر شهری) دیب آتادی آخیرنده بو شهرنك تیرهسینه استحکاملر صالا باشلادی. مونلن صوك روسیه عسکری بالطق دیکزی بویندهغی شویه شهرلرن برسی آرتندن برسن آلا باشلادی. بو صوغش اوزاق دوام ایتدی. کارلده روسیه اوستینه بوتون کوچ بلهن ارغملدی. حالا روسیهنك باشنده تورغان دشمانده شویدلر یاغینه حقدی. نهایت ۱۷۰۹ نچی یلده «پالتاوا» شهری یاننده زور صوغش بولدی. بو صوغشده کارل جیکلوب تورکیهگه قاچدی. شول روشچه بالطق دیکزی بویلری روسیه قولینه کردی.

تورکیه بلهن صوغش. کارل تورکیه حکومتن روسیه برله صوغشورغه دیملهب ۱۷۱۱ نچی یلده روسیه بلهن تورکیه آراسنده صوغش باشلاندی. بو صوغشده پیتر اوز فایدهسی اوچون تورکیه حکومتینه قارشی تورکیهنك نصرانی تبعهلرن حرکتلهندرورگه تلهدی. لکن تورکلر اول حرکتنی بیك تیز باصدردیلار. «پروت» ملغنی یاننده روس عسکری تورك عسکری طرفندن قامالاب آلونوب، ای پیترنك تهکاننچه چقماینچه روس عسکری جیلدرگانگه حسابلانادی. بو صوغشده تورك عسکرن صدر اعظم وری قوماندا ایتهدر ایدی. پیترنك نیمس جنسندن بولغان خاتونی یکاتیرینا ده عسکر اچنده ایدی. یکاتیرینا صدر اعظم یانینا باروب یومالاب صدر اعظمنی تورلی نرسهلر بلهن ساتوب آلوب بو صوغشدن روس عسکرن هم پیترنی قوطقاروب آلوب چقدی. بو صوغشده روسلر تورکلرگه قارا دیکز ساحلندهگی «آزوف» اسملی شهرنی بیروب تورکلر ایله کیلشدیلار

شویدلر صوغشینك دوامی وصلح — شویدلر بلهن صوغش هامان دوام ایتهدر ایدی. ۱۷۱۹ نچی یلده روسیهنك

اوّلده بولماغان ویاکاغنه بالطق دیگزنده یاصالوب اولگرگان
صوغش کویمه‌لری سویدلرنڭ کویمه‌لرن جیڭدیلر نهایت ۱۷۲۱
نچی یلده یگرمی بر یل شویدلر ایله دوام قیلغان صوغش
بتوب صلح یاصالدی. بو صلح بویـنچه حاضرگی پیتربورغ
ولایتی، «ئه‌ستلاندیه» «لیفلاندیه» و «ئه‌زه‌ل» «داگو» آطاولری
هم «فینلاندیه»نڭ بر کیسه‌گی بولار بارده روسیه‌گه قوشولورغه
تییش بولوب قالدی بـو صوغش بتکاچ پیتر اوّلگی تـار
اسمی اورنینا اوزینه «ایمپیراطورلق» اسمن آلدی.

ایران بله‌ن صوغش. ئلوغ شمال صوغشی بتوب صلح
یاصالغانده پیتر ایران بله‌ن صوغشا باشلادی. بو وقتقه قدر
حاضرگی خزر دیگزی بوینده‌غی شهرلری ایران قولنده ایدی.
ئلوکده توركلر بله‌ن صوغشوب آرغـان «ایران» دولتی بـو
صوغشده جیڭلوب «دربند» «باکو» شیکلی بعضی مهم تورغان
مهم شهرلرنی واورونلرنی خزر دیگزینڭ بویلری ایله روسیه‌گه
بیردی شول رهوشچه روسیه اوراق صوغشلردن صوڭ بالطق
هم خزر دیگزلرینڭ بویلارن اوزینه قوشدی.

اچکی اختلاللر. یوغاریده سویله‌گانچه، پیتر روس خلقینڭ
کوب اوڭ ایسکی طورمشنی اوزگرتوب آلارنی یاوروپا اصولنچه
یاشاغه ئه‌یله‌نه‌رگان ایدی لکن اول زمانده روسیه خلقینڭ آڭی
کوب اولاق توبه‌ن درجه‌ده بولـدغندن، خلق آراسنـده اول
یاڭالقنی آڭلاوچیلار آز ایدی شوڭا وجو بـده خلق ایکیگه
بولنوبـده بـرسی «ایسکیلک» ایکنچیسی «یڭیلق» طرفـدارلاری
بولدیلار. کریستیانلر ایسه اول زمانده مدنیت جهتندن بیک
توبه‌ن ایدیلر. ایسکیلک طرفداری بولغان خلق بو کریستیانلر
آراسینه کروب، آلارنی تورلی سوزلار بله‌ن قوطورتالر ایدی
«پیتر روس توگل، نیمس ایکان اول نیمس دیننه چقغان، همه
روس قزلارن نیمسلرگه بیرمه‌کچی بولا ایکان» دیگان خبرلارنی

بیرسی آرتیمیق بیرسن چیقاروب طورالر ایدی. شونک اوستینه‌ده
کریستیانلرنیک کوبه‌یودن بیرلی تاماغان دایرلکی و بیره مسئله‌لری
پیتر زمانینده حل قیلینماغان ایدی. بونده بتمه‌گان بوغشلر،
همانده حاکمدن عسکر جمع قیلمق آچیوون قابارتالر ایدی.
شونک اوچون پیتر زماننده کوب یرلرده اختلاللر چیقوب
توردی. استرخانده چیقغان اختلال بر یلغه یقین تارتولدی. روسدن
باشقه خلقلرده پیترنک قاتی چاره‌لرندن راضی توگللر ایدی.
مثلا: مسلمان تاتارلرنیک کریستیانلری، روسیه کریستیانلری بلان
برگه محنت چیکه‌لر ایدی. مسلمان میرزالری، ومسلمانلرنیک
حکومتگه خدمت ایتوچی صنفلری بولمه. آلارنیک حاللری بیکرک
بختسی توگل ایدی. پیتر بهش وقتده ١٦٨٢ نچی یلده بر فرمان
چیقاروب، بو فرمان بونچه تاتار میرزالری، آلاوتاری ٢٥ کون
اچنده چوقنمسه‌لر، آلارنیک بتون یرلری وکوچمس توروغان
ملکلری مصادره قیلنورغه تیوش دیب اعلان قیلونغان ایدی.
قزانده و آولرده مسجد ومدرسه صالورغه رخصت یوق ایدی.
شونک اوچون مسلمانلرده پیتردن و آنیک حکومتندن راضی توگللر
ایدی. شول سببدن وفا، اورینبور تیره‌سنده‌گی باشقردار همانده
اختلال چیغاروب، حکومتگه قارشی کیلوب تورار ایدی.

XV

روسیه برنچی پیتردن صونک. برنچی پیتردن صونک بر
ایر بالاسی‌ده قالماغان ایدی. برنچی پیترنیک چیقارغان زاکونی
بونچه هر بر ایمپراطور اوزینک صوکنده پادشاه بولاسی کشینی
کورسه‌توب قالدرورغه تیوش ایدی. وشول کورسه‌تلگان کشی
تختکه اوطرورغه بارچه‌لر ایدی. لکن پیتر صالقون آلدرو سببلی
کوتمه‌گانده کینه اولوب کیته‌کدن، وزیدن صونک روسیه تختینه
وایمپراطر کورسه‌تو حقنده بر سوزده بتورگه الگورمه‌گان

ایدی. پیتر ئولگان کوننك تونی بوینچه سرایده پیترنك ئولووی
حقنده دولت باشنده تورغان توره‌لرنك کیکاش- مجلسی باردی.
لکن بو مجلس نی قدرلی اوزاق سوزلسه‌ده پیتردن صونك
بره‌ر کشینی تختکه تعیین قیلو مسئله‌سی حل قیلونا آلماینچه،
مجلس متصل مناظره‌ده‌غنه اوتدی. آخرده‌ره‌ك مجلسکه پیتر
زمانلرنك حکومتی باشنده تورغان «مینشیکوف» اسملی بر کشی
کروب نطق سویله‌ب. نطقنده روسیه تختینه پیترنك ایلك
سیوکلی ویقین ایبده‌شی بولغان خاتونی «یکاتیرینانی» اوطورتورغه
تییش ایکانلکنی بلدردی. بو یکاتیرینا اوّلده نیمس پیرنند
کیلگان ایدی. پیتر اوز بنك روسدن آلغان خاتونن آیروب،
ماناستیرغه یابدرغاندن صونك، مذکوره یکاتیرینا غه اویلنگن
ایدی. مینشیکوف شول نطقنی سویله‌ب تورغان وقتده مجلسکه
پادشاهنی حاقلی تورغان صالداتلردن وروس دوره‌نلرنـدن
بولغان آلپاوتلاردن اویوشقان گواردیه دیب آتالا تورغان آلایلر
(پولکلر)نك ئافیتسه‌رلاری کروب مینشیکوفنك سوزن قوه‌تله‌دیلر
هم عسکرلر یکاتیرینانی پادشاه ایتوب قویارغه تله‌گانلرن بلدردیلر.
شول رەوشچه روسیه تختینه گواردیه‌نك تله‌وی بوینچه چیت
جنسدن بولغان خاتون برنچی یکاتیرینا تختکه اوتوردی

یکاتیرینا زمانیده خلقنك طورمشی اوکی‌یلانمادی. یکاتیرینا
اوزی ... اشینه بیك قاتشمادی. آننك اسمندن مملکت اشلرین
مینشیکوف اسملی توره اداره قیلدی.

یکاتیرینا زمانیده باری بر بخشی اش اشله‌ندی. اوده
«آکادیمیا» ناولی اسمده بر زور علم یورطی آچلوی ایدی
بو یورطده عالملر جیولوب تورلی علملرگه دائر اثرلر یازو
واوقتو بله‌ن شغلله‌نه‌دیلر.

برنچی یکاتیرینا اوراق پادشاهلق سورمه‌دی. باری ۱۷۲۵ نجی
یلدن ۱۷۲۷ نجی یلغه قدرگنه پادشاه بولوب توردی. ایکی یلدن

صوڭ اول ئولب كيتدى اوزى ئولگاندن صوڭ برنچى پيترنىڭ آيرغان خاتوننىدن توغان آليكسى اسملى اوغلىنىڭ «پيتر» اسملى اوغلينه پادشاه ايته‌رگه وصيت ايتوب قالدردى. ۱۷۲۷ نچى يلده اون بر يه‌شلك بالا ايكنچى پيتر اسمنده روسيه تختينه اوطوردى. بو بالا پادشاه اوز زمانىنده‌ده كوزگه كورنورلىك اش اشلى آلمادى. اوزى اداره اشى برله شغللنورگه يه‌ش بولغانلقدن آنىڭ ايكى يللق پادشاهلق سورووى زمانه‌سنده روسيه‌نى شول زمانه‌چه اداره قيلو طرفنده بولغان «دولگاروكى» فاميليه‌سندن كيلگان بايارلار اداره ايتديلر. پيتر بورغ شهرندن پاى تختنى مسقواغه كوچرديلر. ايكى يلدن صوڭ پيتر ده ئولوب كيتدى. اول ئولگاندن صوڭ پادشاه بولورغه كشيده قالمادى. بايارلار وزور تورەلر، اوزلار يىلىڭ سوزارن طڭلار لق ضعيف بر كشينى پادشاه ايته‌رگه ازلى باشلاديلر. نهايت «رامانف» لر نسلندن ينه بر خاتون تابلدى. بو ايسه برنچى پيترنىڭ برادرى ايوان نىڭ قزى «آننا» ايدى. بو خاتون اوّلده كورلەنديه پادشاهسينه كيه‌وگه بيراوب، صوڭره ايرى ئولگاچ، اوزى شول ايلنىڭ حكمدارى بولوب طورادر ايدى. روسيه مملكتينىڭ زور بايارلار وتوره‌لرى، اگر آننا مذكور بايارلار وتوره‌لر بيرگان شرطلرغه راضى بولسه، آنى ايمپيراطورلق تختينه اوطورتورغه اوى توتدلر. اول شرطلر ايسه: آننا روسيه‌ده‌گى زور آلپاوت وتوره‌لرنىڭ رخصتندن باشقه بر اش اشله‌رگه تييش بولماياچق ايدى. وبو حقده آننا تختكه اوطورغانچه آنىڭ قولندن قولن قويدروب يازو آلو ايدى. آننا بو شرطلرغه رضا ولدى، لكن بو شرطلر بو نسخه آننانىڭ زور توره وبايارلارنى غه باقلاباچاغن سيزوب، اغراق آلپاوت وتوره‌لرنىڭ بو اشكه ديك كيفلرى كيتدى. بو واق آلپاوت وتوره‌لر آننانىڭ تاج كيو كوننده سرايغه جيولوب طاواش قوبتاروب، بو شرطلرنىڭ بتراووين طلب قيلديلر. آننانى تختكه اوطرتو مناسبتى بله سراى يانينه جيولغان گوارديه (صالداتلر) ده واق آلپاوت وتوره‌لرنىڭ فكرينه قاتوشالدن

صولکہ آننانڭ «شرط» ایتکان یازوون واق آلپاوت وتورەلرنڭ کوز آلدیلرنده بترتوب تاشلارغه مجبور بولدیلار. شول رەوشچه آننا مستبد بر کم طارفندنده حاکمیق (Власть) جیکمەتمەگان «صامادیرژاونی» بر پادشاه بولوب قالدی.

آننا زمانەسنده تحت یانونده کورەلٹ نیمسلر تورروب شولار مملکتنی اداره ایتدیلر. نیمسلر اُش باشندەغی روس تورەلرن سرای تیرەسندن واُش باشندن قوا باشلادیلر. شول نیمس تورەلری اچنده ایڭ یاووزی «بیرون» اصلی بر نیمس ایدی بو کشی آنناغه بیك یقین طورا، آننا آنڭ سوزن طگلی. بو کشی تلەسه نی قیلادر ایدی. بیرون زمانەسنده کریستیانلرغه قیلماغان نەشەکی اُش قالمادی؛ اول کریستیانلردن بیك کوب ایمانا جیولا، بیرون حکومتی ایسکی زمانده تولی آلماغان ایمانالرن صوقدرتوب، قیناتوب جیدرتادر ایدی.

اختلاللر. — اُش باشنده تورغان تورەلرنڭ یوغاریده ئەیتولگان قصو ورەنجتولەرندن عاجز بولغان کریستیانلر اخیرنده چدی آلمی باشلادیلر. بولار هر بیرده غاوغا قوبتاروب، اختلال چغارورغه مجبور بولدیلر. بونڭ اوستەوینه روسیەنڭ جنوب غربیسنده هم جنوبنده اوزارن پیترنڭ اوغلی دیب خلقنی ایەرتوب، اختلال چغاروچی کشیلر کیلوب چقدیلر. لکن آلارنی بیك تیزگنه طوتوب آلدیلر. خلق آننانڭ اداره اُشن قاراماوی سببلی اُش باشینه نیمسلر منوب اوطروغه خلق هیچده راضی توگل ایدی. شونڭ اوچون خلق آننانڭ حکومتندن هر بیرده زارلانا باشلادی سرای تیرەسندەگی کشیلرده آننانڭ اُش باشینه قویغان نیمسلرندن راضی توگللر ایدی. لکن خلق، نی قدرلی حکومتدن زارلانسەده، حکومتکه قارشی هیچ بر تورلی نرسه چغارا آلمیدر ایدی هر بیرده خفیه (شکچی) لر ناراضی بولغان کشینی سیزسەلر آنی طوتوب آلالر وجزالاب تورتەلر ایدی.

شول رەوشچە بتون روسیە اوچون غایت آور بولغان آننا زمانندەگی ادارە اون یل دوام ایتدی. الحاصل اول زماندە قل درجەسندە قصولغان خلقنڭ اوزندن اوز ابلندەگی ادارەنی ترتیبکە صالوی کوتو جیتونرەك ایدی.

سرای اختلالی وایۋان آلتنچی. - آننا اوزی اولەر آلدندن پادشاه بولورغە روسیە تختینە قرنداشینڭ قزی «آننا لیوپولداۋنا»نڭ اوغلی «آلتنچی ایۋان آنتونوویچ»نی تعیین ایتکان ایدی بو ایۋان بتونلەی نیمس ایدی آنڭ آتاسی آنتون گیرمانیەدەگی «براونشویك» اسملی کچرەك بر پادشاهلقنڭ حکمداری ایدی ایۋان باری آناسی یاغندنغنە روس ایدی شول رەوشچە روسیەنڭ باشینە بتونلەی روسلارغە یات بولغان نیمس پادشاه بولدی شول سببلی آننا زمانەسندە روسیەگە خدمت ایتکان بیرون حاضردە روسیەنڭ اش باشندە قالدی. وروسیە خلقی رەنجتودە قصودە دوام قیلدی.

آلپاوتلرنڭ قصوندن تمام عاجز بولغان حلق بتونلەی جیت کشینڭ روسیەگە کیلوب خوجە بولوینە راضی بولمیچە زارلانوب توراد ایدی روس آلپاوتلری نیمسلرنڭ روس آلپاوتلرن صانغەدە صالمیچە توروارینە راضی توگلار ایدی. وشونڭ اوچون آلار ایۋاننڭ توشورلوون تلیار ایدی فرانسور پادشاهلغیدە نیمسلرنڭ بتون روسیە ادارەسن اوز قولارینە آلوب اول روسیەگە باش بولوارینە چدی آلمیچە روسیە اوستوندن فرانسیە تاثیرینڭ بولوون تلیار ایدی شونی سببلی فرانسیە اوزینڭ روسیەدەگی باش ایلچیسی آرقلی روسیەدن نیمسلرنی قوارغە یول ازلی باشلادی بو یول تابلدی. اول ایسە ثانوی پیترنڭ قزی «ییلیزاویتا»نی تختکە منگزو وایۋان آنتونوویچنی آناسی ایلە قووب ییبەرو ایدی. نەلیکی آلپاوت بلالارندن

عبارت بولغان گواردیه عسکرلری سو حقده اشکه کروشەلر: بولار ۱۷٤۱ نچی یلده بر توننی ایوان آنتونوویچنی آناسی بلەن یوعاریده ذکر ایتولگان اوصال بیرزننی وباشقه نیمسلرنی طوتوب قولغه آلالارده ألوغ پیترنڭ قزی یلیزاویتەنی پادشاه ایتوب اعلان قیلالار.

یلیزاویته زمانەسنده خلق بر آز عنه صولو آلغان شکللی بولسەده کرەستیانلارنڭ قللغی همانده قالدی. گرچه سرای تیرەسندن واداره باشندن نیمسلر قوولسەلرده یلیزاویته اوزی کوب … بلەن شغللنه آلماغانلقدن، روسیەلی یلیزاویتەگه تورای یاقین بولغان یارارغه طارشوچی کشیلر اداره قیلوب توردیلار. شول سببدن یلیزاویتەنیڭ پادشاه بولوندن خلقنڭ دیرکالك وبیره تلەگی تاعده وسکه جیی … یلیزاویته زمانەسنده اوزاق صوعشلر بولوب توردی. شویسیه بلەن صوغشوب، اول حیکمەلگاندن صوڭ، فنلاندیه الی شاتنی روسیەگه قوشلدی. ألوغ پیتر زمانده ایسه فنلاندیەنڭ … بر قسمیگنه روسیەگه کرتولگان ایدی. بو صوغشدن باشقه یلیزاویته پروسیه بلەن صوعشدی. بو صوغش ییدی یل دوام ایتدی. بو صوغشده پاورو … اوزاق زمانده … پادشاهلاری قوشولدی.

یلیزاویته زمانەسنده روس ادبیاتندن وباشقه علملردن کوب … یار ولدی. اول زمانڭ علملری آراسنده … بر کشی ناولماق ایدی. بو اوما … تاریخ وباشقه علملرگه دائر … بر … مشهور شاعر بولوبده تانلغان ایدی. … اچکی … آتاسی … حرکت ایتوی وآنڭ اشلی باشلاغان اشلری دوام ایتدرورگه طروشدی.

یلیزاویته ومسلمانلار. یلیزاویته زمانەسنده قزان واطرافی

مسلمانلرینده بر آز ینکلك یاصالدی. اول وقتقه قدرلی مسلمانلر اوچون مسجدلر صالورغه رخصت یوق ایدی. ییلزاویتا زمانیده قزان مسلمانلرینك عریضه وطلبلرینه حکومت اعتیبار ایتوب، ۱۷٤٤نچی یلده باکا مسجدلر صالورغه رخصت ایتولدی. ۱۷٥٦نچی یلده ایسه، بو قانون طاغنده کیکایتلوب مسجدلر یانونده مکتب ومدرسه‌لرده صالورغه رخصت ایتولدی. شول وق زمانده قزانده تاتارارنی کوچله‌ب چوقندروچی، تاتارلرنك دینلرن خورلاوچی میسنونر «لوکا کاناشوبیچ» اسمنده بولغان بر پیسکوب قزاندن ییه‌رلدی. مسلمانلر اوچون زاکونلرنی چفارتدرورغه ایك زور سببچی بولغان نرسه باشقرد اختلالی ایدی. دینلری تحقیر ایتولگان ویرلری آلنوب روس آلپاوتلرینه اولەشنه باشلاغان باشقردلر، ییلیزاویتا زمانه‌سنده اختلال چفارغالاب توردیلر. شول اختلال مسلمانلر تورغان باشقه ییرلرگه‌ده جه‌یله‌سون دیب حکومت مسلمانلرنك عریضه‌لرن قاراب مسجد ومدرسه صالورغه رخصت بیردی.

ایکنچی یکاتیرینانك تحتکه اوطرووی — ییلیزاویتا

اوزی ایسه‌ن وقتده اوزیدن صولك ایمپیراطورلقغه سگلیسی‌نك اوغلی اوچونچی «پیترنی» تعیین ایتوب قالدردی ۱۷٦۱نچی یلده ییلیزاویته تولگاندن صولك اوچونچی پیتر تحتکه اوطردی بو پیترده نیمس ایدی، جونله‌ب روسچه‌ده بلمیدر ایدی. پیتر ییلیزاویتا تولگان وقتده، آتاسی تولگاندن صولك، گیرمانیه‌ده «هاشلیزوبك» اسملی کچکنه‌گنه بر پادشاهلقنك حکمداری بولوب توراددر ایدی. شولای ایتوب، ییلیزاویتادن صولك روسیه‌گه بنه بر چیت ایل کشیسی پادشاه بولغان ایدی.

اوچونچی پیتر تحتکه اوتورغاچ، ییلیزاویتا زمانه‌سنده سورگوننگه ییبه‌رلگان نیمسلر بارسیده کیری قایتارلدیلر. بونلك

اوستهویته پیتر اوز آغالرنده گیرمانیه‌دن کیترتوب، اس باشینه اوطورتدی پیتر اوزی برده دولت اشلری بله‌ن شغللانمیچه، همانده «مضورلق» بله‌ن مشغول بولدی. روسلرنڭ دینلرن تحقیر ایله تورغان اشله‌ر اشله‌دی. روس تورملرینڭ اویلرنده‌گی چیرکاولرنی پابدرته باشلادی آپاوتلرغه بیك زور ایرك بیروب، آلارنی مجبوری خدمتدن آزاد ایتدی اوزن صاقلاو اوچون اوزینڭ گیرمانیه‌ده‌گی پادشاهلغندن عسکرلر کیتورتدی اوچونچی پیتر گیرمانیه‌نڭ اول وقتده‌غی «پروسیه» اسملی زور پادشاهلقینه اوزینڭ چن اخلاص باغلاب، آنڭ سوزندن چقماس بولدی. پیلزاویتا زمانه‌سنده روسیه بله گیرمانیه آراسنده باشلانغان صوغشنی بتوروب، گیرمانیه‌دن روس عسکرلری آلغان یرلرنی کیری قایتاروب صلح یاصالدی

عقلده بیك طولی بولماغانلقدن، یوق بار اویونلر بله‌ن مشغول بولوب، زورایغاچده پیتر اونحق صالداتلر بله اوینی تورغان بولدی. حتی بر وقتده آنڭ کراخمالدن یاصاغان بر اونحق صالداتن بر کوسی آشاغان، شول کوسینی طوتوب، عسکری حکمگه بیروب، آنی آصدردی. شوشی وقتلرده پیتر گیرمانیه‌ده‌غی بر کچرهڭ پادشاهلقنڭ «صوفیه اسملی» قزینه اویلنگان ایدی بو قز پراواصلاویه دینن قبول ایتوب، ایسکی صوفیه اسمن «یکاتیرینا»غه آلماشدرغان ایدی.

یکاتیرینا بیك عقللی، بیك کوب اوقوغان بر خاتون ایدی. آنی سرای تیره‌سنده‌گی کشیلرده، ئه‌لیگی گواردیه‌ده بیك یاراتالر ایدی پیتر ایسه بو خاتوننی یاراتمی. اوزینڭ قولندن پادشاهلقنی تارتوب آلور دیب قورقادر ایدی. آخرنده پیترنڭ بو اویی چنلابده شولای بولوب چقدی بر کوننی یکاتیرینانڭ تیره‌سنده یوروچیلر هم گواردیه عسکرلری پیترنی اورنوندن توشوروب. شول یکاتیرینانی تختکه اوطورتدیلر. پیتر بله‌ن یکاتیرینانڭ

«پاۋېل» اسملی اوغللری بولسه‌ده، اول یه‌ش ایدی آنی ولی
عهد ایتوب اعلان قیلدیلر. شول رەوشچه یڭه‌دن بر نیمس
خاتونی روسیه‌گه باش بولدی. بو خاتونی تاتارلار «ئه‌بی پادشاه»
دیب یوریلر ایدی. اما روسلار ایسه «ایکنچی یکاتیرینا»
دیلر. ایدی شول رەوشچه روس تاریخنده ایکنچی یکاتیرینا
دوری دیگان یاڭا بر دور باشلاندی

ایکنچی یکاتیرینا. - یکاتیرینا عقللی هم اوقومشلی خاتون
ایدی. اول زمانینڭ زور یازوچی وعالملری بلەن یازشوب مناسبتده
تورادر ایدی. بو یازوچیلر وعالملر یکاتیرینا‌غه دولت واداره
اشلرنده کیڭاش بیروب تورالار ایدی. یکاتیرینا شول عالملر
ویازوچیلر آراسندن فرانسوزلارنڭ بویوك محررلرندن بولغان
«ۋولتار» بلەن هر وقتده یازشوب توروب. آنڭ کیڭاشلری بلەن
بانده‌لانادر ایدی. «ۋولتەر» هر بر دین اهلینه ایرك بیرو طرفنده
ایدی. موندی عالم ومحررلەرنڭ مصلحتلەری یکاتیرینا‌غه نق
تأثیر ایتکان ایدی. شوڭا اوچون یکاتیرینا زمانه‌سنده مسلمانلرده
یکفرەلك تورا آلا باشلاغانلر، کوبولك مسجد ومدرسەلر صالغانلر،
کوچله‌ب جوقندرو کبی اشلر تتوریلگان ایدی

یکاتیرینا اوزیده اثرلر یازادر ایدی. اول باشده فرانسوز
تلنده یازسه‌ده، صوڭره روس تلنده حکایه، پیسه وه‌ حوی
اثرلر یازغان ایدی.

یکاتیرینا بیك اوزاق پادشاهلق سوردی (١٧٦٢ - ١٧٩٦
یلغه قدری) آنڭ زمانده زور صوغشلر بولوب ور عان شیکللی.
روسیه‌نڭ اچکی اداره‌سنده‌ده شاقتی اوزگرشلر یاصالدی

اچکی اصلاحات. یکاتیرینا اچکی سیاستده اشنی روس
ملتچیلکی اساسنده یوروتە؛ تحت واداره تیرەلرینه اوری نیمس
بولسه‌ده چیتلرنی ییبەرمی ایدی. یکاتیرینا تحتکه اوطورغان وقتده
روسیه‌ده قوللاورلق باری بـر ایسکرگان. ١٦٤٨ نچی یلده

آلیکسی میخایلوویچ زمانسنده یازلغان زاکونلر مجموعه‌سیکنه
بار ایدی. بو غاریده کوردکمزچه روسیه‌ده پادشاهلری و آلارنڭ
حکومتلری برسی آرتندن ایکنچیسی آلماشوب تورغانلقدن روسیه
اوچون زاکونلر مجموعه‌سی یازارغه برسیده اویلاماغانده
اویلارغه وقتلریده بولماغان. فقط یکاتیرینا ثانی روسیه اوچون
بر زاکون مجموعه‌سی یازاو و یڭکی زاکونلرنی توزوب. آلار
اورنینه زمانغه موافق یاڭا زاکونلر یازاو اوییغه کرشدی.
بو یاڭا چغاچق زاکونلر اوچون نیگز بولغان اساسلرنی
یکاتیرینا اوزی یازارغه کرشدی. کوب اشله‌گاننڭ صوڭنده
ناکاز (دستور) اسمنده بر اثر یازدی. بو اثرنی یکاتیرینا سرای
تیره‌سنده یوروچی توره و آقسویکلر بارتمادیلر چونکه بو اثرده
یکاتیرینا خلقنی بتورو وکریستیانلرنڭ حاللرن ینگللاتو
اساسی بولغانلقدن، سرای تیره‌سنده یوروچی توره وآقسویکلر
اوچون بر بیک فائده‌لی توگل ایدی. شوڭا اوچون بوغاریده
ایتولگان آقسویک وتوره‌لر یکاتیرینا ناکازیننڭ کوب یرلرن
ییتوب حذوب، بعض ورقلرینه قالدردیلر. یکاتیرینا شاقتی
حریت سویوچی کشی بولغانلقدن ١٧٦٦ نچی یلده مانیفیست
چغاروب. شول قانونلری چغارو تورسنده اشلکه کرشو اوچون
خلق وکیللرن جیارغه اویلادی. شول مناسبت ایله آقسویکلردن،
روحانیلردن، زاور دولت مؤسسه‌لرندن، قل بولماغان کریستیانلردن
وتورلی شهرلر وکیللرندن مرکب بر جیون جیالدی. بو جیونده
کوچوب یوروچی تورغان روسلردن باشقه (مسلمان وغیرلر) تورلی
ملتلرده‌ده هر بر ولایتدن وهر بر جنسدن برر وکیل کیلورگه
بولدی. شول وکیللر آراسنده بزنڭ تاتارلرده بار ایدی. بو
جیونني «کامیسیه» دیب آتادیلر. بو کامیسیه‌دن ثمره‌لی بر اش چقمادی.
بر نیچه وقت اشله‌گاندن سویله‌شکاندن صوڭ، کامیسیه تارالدی.

ولایتلر حقنده قانون. یکاتیرینا غوبیرنالار حقنده

یاڭا قانون چغاردی. برنچی پیتر زمانندەدە روسیە غوبیرنالارغە بولنگان ایدی. لکن بو بولو اوڭغایسز بولدی. چونکه روسیە بیك آز غوبیرنالارغەغنە بولونگەنگە کورە غوبیرنالر بیك زور بولغانلقدن، ادارە اوچون اوڭغایسز ایدی. حاضر ایسە بتون روسیە ٤٠ غوبیرناغە بولندی. وآلارنی ادارە قیلو اوچون یاڭا قانونلر چغارلدی. یکاتیرینا ولایتلر حقندە بو قانون مجموعەسن «جمیع روسیە ایمپیریەسندەگی یالتارنڭ نظام وترتیبی اوچون ایجاد واملا اولنمش قانون جدید» دیب آطاب تاتارچەغەدە ترجمە قیلدروب تاراتقان ایدی.

شهر وآلپاوتارغە دائر قانونلر چغارلدی. بو قانونلر بوینچە هر بر غوبیرنا واویەزدەگی آلپاوتارغە اوزلرینڭ صنفی اشلرن قاراو وچون هر بر اوچ یلدە جیلوب سویلەشورگە اوزلرینڭ اشلرن قارار اوچون آق صاقاللر صایلارغە مساعدە ایتولدی. بو آق صاقاللرغە اوز اشلری وولایت اشلری حقندە پادشاهغە کیرەکلرن سویلەرگە وعریضە بیررگە حقوق بیرلدی

شهرلرگە بیرلگان فرماندەدە شهرنڭ باری اهالیسینە اوزلرینڭ شهر اشلرن اوزلرینە قارارغە مساعدە ایتولدی. شولای ایتوب شهر ادارەسی اشینە مأمورلردن باشقە خلقنڭ برکیسەگینە قاتشورغە امکان بیرلدی.

محکمۀ شرعیە آچلو. یکاتیرینا زمانەسندە تورکلر ایلە روسیە آراسندە صوغشلر بولوب تورغانلقدن، مسلمانلرنی آچولاندرماو فکری ایلە، اورطە آزیادەگی قاقاسداغی وقازاسداغی مسلمانلرنی روسیەگە بەیلەو نیتی برلە مسلمانلرنڭ کوڭلن تابارغە طرشلدی. شونڭ اوچون قریم روسیە قولینە کرلگەچ، تلوك قریم، صوڭرە ١٧٨٨ نچی یلدە اچکی روسیە مسلمانلری اوچون روحانی ادارەلر یاصالدیلار. بو ادارەلر باشینە بررر مفتی وارچەر قاضی تعیین

قیلندیلر. مونه مسلمانلرنڭ اوڵده اورینبورغ شهرنده آچلوب
صوڭندن اوفاغه کوچکان، حاضرگی محکمهٔ شرعیه‌لری شول زمانده
آچلوب قالغان ایدی.

معارف اشله‌ری. ایکنچی یکاتیرینا زماننده معارف اشلرینه‌ده
اهمیت بیرلدی. بالالارنڭ اوقو وتربیه اشلرینه دقت ایتلوب،
تاشلاندق بالالار اوچون مسقوا هم پیتربورغده یتیم خانه‌لر
آچولدی. قزلر اوقتو اوچون اینستیتوت اسمنده اورتا مکتبلر
آچولدیلار. زور غوبیرنا شهرلرنده خلق مکتبلری آچولدیلار.
علم معارف تاراتو اوچون جمعیتلر آچولوب، شولارنڭ برسی
طرفندن معلملر بیتوشدرو اوچون سیمینارییه‌لر (دارالمعلمین)
آچولدیلار. یکاتیرینا زماننده ژورنال وغزیته‌لر چقارلدی.
هجوی ژورناللرنڭ قایسی‌سنده، یکاتیرینا اوزیده یازدی.

یکاتیرینا نیقدر معارف سویه توزغان بولوب کورنسه‌ده،
آنڭ زمانه‌سنده ایرك حریت توغروسنده کریستیانلرنی قوتولدرو
حقنده یازغان اوچون، کوب‌وك محررلر تورمه وسورگونگه
ییبه‌رلگاله‌دیلر.

یکاتیرینانڭ طشقی سیاستی. یکاتیرینا تختکه اوتورغان
وقتده روسیه مملکتی باطق دیگزینه چقمان، روسیه‌نڭ ایسکی
دشمانی شویتسیه جیکولگان، پروسیه براله صلح یاصالغان ایدی.
یکاتیرینانڭ قارشنده ئلوغ بیتر باشلاغان ایکی زور مسئله
توراذر ایدی: برنچی‌سی توركیه قولندن قارا دیگز بویلارن
وقریم‌نی آلو ایسه‌دی ایکنچی‌سی. ایسکیدن بیرلی روسیه‌نی
قوماچاولاب آگر دشمان بولوب کیلگان پولشه‌نی بتررو،
یاایسه: ممکن بولماسه آنی بتوله‌ی یوق ایتو ایدی. شونڭ
اوچون یکاتیرینا زماننده روسیه، پولشه، وتورکیه آرالرنده
بر نیچه صوغش بولوب، هر قایوسندن روسیه جیکوب چقدی.

آخرنده بولشه، روسیه، آوستریه و پروسیه اوز آرالرنده بولوب پاله‌کالر استقلال‌لرین بوغالتدیلار. پولاک خالقی شول اوچ پادشاهلقنڭ قول آستونده قول بولوب قالدی. ١٧٨٣ نچی یلده تورکیه، آخرغی مرتبه روسلار طرفندن جیڭولگاننڭ صوڭنده، تورکیه قول آستونده‌گی قریم خانلغی بتورلدی. قریم خانلغی روسیه‌نڭ بر ولایتی بولوب قالدی. شونڭ بلەن یاوروپاده تاتارلر طرفندن یاصالغان آخرغی خانلق بتورلدی. قریم یارم آطه‌سینه روسلار کوچه باشلادیلار. تاتارلر روس آلپاوتلاری طرفندن کوچلدن قیسرولگان نیمس مهاجرلری طرفندن قوواماندن قوولا کیته‌دیر. تورکیه سلطانلغی پتونله‌ی بتروب، استانبولنی آلوب، تورکیه اورنینه روم ایمپریه‌سی یاصاب، آنی باشینه روس پادشاهسی قویارغه اویلاب حرکت قیلغان ایدی. لکن بو اشلر بولمی قالدیلار.

XVI

اون سکزنچی عصرده کرپستنایلارنڭ حالی.

بیرنچی پتر زمانه‌سنده، بیرنچی پترنڭ چارلغان قانونلاری بونچه روسیه‌ده بوتون هر بر صنف اشی دولتکه خدمت ایته‌رگه تیوشلی ایدی. بو خدمت هر کم اوچون مجبوری ایدی. پترنڭ اوکازی بونچه پادشاه بولغان هر بر آلپاوت (دوورن) قارتایوب حالدن تایماغانچی، یاشیله ماکی (عسکرده‌مکی) اشده خدمت ایته‌رگه تیوش ایدی، بو خدمت بتوچی آلپاوتلارغه خدمتلاری اوچون خزینه‌دن ژالوونیه بیرلمی ایدی. آلارغه ژالوونیه برابرینه وزارتنڭ قولنده بولغان جیرلرنده‌گی کره‌ستیه‌نلرنڭ خدمتلاری بلەن فایدالانورغه بیریلگان ایدی. شول روشچه آلپاوت دولتکه خدمت ایته، اما کرستیانلر ایسه

آپاوتقه خدمت ایته‌در ایدی. بو آپاوت قولنده‌غی کریستیان اوستینه تاغی «دولت کریستیانلری» اسمنده ایکنچی بر صنف کریستیانلر بار ایدی. بولار دولتکه فلوط اوچون آغاج حاضر صرلیلر، دولتنڭ زاۋودلرنده خدمت ایته‌لر. قالالار صالالار، یاکه دولتنڭ باشقه کیره‌ك وباراغینه خدمت ایته‌لر ایدی. مونه شول صوڭغیلری جمله‌سینه بزنڭ تاتار کریستیانلریده کره‌لر ایدی. وایکی تورلی کریستیانده صالوم (یمانا) تولیلر ایدی. الحاصل هر کم دولتنڭ قلی بولوب حسابلانه‌لار ایدی. لکن بو قلقدن آپاوتلر فائده‌دن باشقه بر زیان‌ده کورمیلر ایدی. آپاوتلر دولتنڭ قدرلی اورونلرنده خدمت ایته‌لر، پاد- شاهنی صاقلی تورغان آلایلرده (پولکلارده) آفیتسه‌ر بولوب، وباشقا زورراق اورنلرده توره بولوب خدمت ایته‌لر. اما کر یستیانلر ایسه، شول آپاوتلرنڭ قللری ایدی، آلارنڭ بتون حقوقلری شول بایار وآپاوتلر قولنده بولوب. آلار فقط شول آپاوت وبایارلرغه‌غنه اشلیلر ایدی. الحاصل کریستیانلر قل ایدیلر.

برنچی پیتردن صوڭ کریستیانلرنڭ حاللری، پیتردن صوڭ سرای نزاعلری وقتنده ایمپراطور وخاتون پادشاهلر آپاوتلرغه تاریلکه توتا باشلادیلر. آپاوتلر آقرونلاب دولتکه مجبوری خدمت ایتودن قوتولدیلر حکومتده آپاوتلرغه آچولری کیلگان وسوزلرن طڭلاماغان کریستیانلرنی سیبیریاگه سورگونگه یبیه‌رورگه رخصت بیردی پادشاهلر اوزلرینه یقین تورغان توره‌لرگه واوزلری تحتکه اوترغان وقتده سببچی بولغان توره‌لرگه اونار مڭلاب کریستیانلرنی هدیه ایته باشلادیلر.

بایارلر بیرلرنده‌گی کریستیانلر برلن ایکی تورلی فائده‌له‌نه‌لر ایدی: یا ایسه آلار کریستیانلردن ایگونلرن ایکدره‌لر، ووقدره‌لر، طشوتالر. آلارنی هنرگه اویره‌توب، آلارنڭ اشله‌گان نرسه‌لرن

صاتارلر ایدی. یالکز کریستیانلردن خان باشندن آقچه آلارلر ایدی
بعض وقتده ایرق کریستیان باشندن ایله ایکیشر یوز صومغه
قدرلی صالوم آلارلر ایدی. اول زمانده آقچه بیك قیمتلی ونرسه
هپ آرزان صاتیلاقدن، بو آقچه بیك کوب بولوب حسابلانادر
ایدی. آلتون اوزی کوبرهك روس شهرلرده توروب، کریستیان
آرقاسنده آشاب، حضور قیلوب یوریدر ایدی. کریستیانلردن آلونه
تورغان صالوملرنڭ مقداری حقنده زاکونده بر سوزده یازلماغانلغندن،
اول صالومنی آلتون تلهسه نی قدر آلا آلادر ایدی. کریستیان
آلوب وارسه آلوب تورغان صالولاردن هیچده بر تورلی قوتولا
آلمیدر ایدی. ایر بر کشی تولهمه سه، بتون آول جماعتدن
تولهتهلر ایدی. شونڭ ایچون هر کیمڭ صالومنی تولهمیچه قالاون
بتون آول کشیسی ور وتیبنه آلادر ایدی. چونکه بر کشی
کشی ایچون تولهسی کیلهلر ایدی.

کریستیانلرڭ هر بر آتی مالی قولنده ایدی. آلدن رخصتسز
یورط صالا آلمیدر. هیچ نرسه آلا آلمی، اویلانهده وکیل کوزلده بارا
آلمی. بالالار دوشسه بر وقتده بکلده صالا آلمیدر ایدی.

آلتونلر کریستیانلرنی صاتارلر ایدی. بو حقده آلارنڭ
باشندن آولادی وعده لر بن آیرولر یه هیچده اعتبار ایتمیلر ایدی.
بور شهرلرده کریستیان صاتورغان ازارلرده بولا ایدی. پیتربورغ
شهرنده بعض آلپاوتلر کریستیانلرنی صاتلق مال روشنده بازارلرغه
تزیوب کیترهلر ایدی. غزیتهلرده صاتلق کشیلر حقنده اعلانلر
چیقارالر (مثلا تاریخده یوردکمرچه شوندی اعلان چیقان بولغان
«صاتولادر قارتراق قز هم ایسکی آربا») یقین راق زمانلرده ماتور
راق بر کریستیان قزینڭ بهاسی یکرمی صوم بولغان زور، تازا
وتشکه یارقلی ایر کریستیانلرنڭ حقی یوز، یوز یکرمی صوملردن دورت
یوز صومغه یتکان. آول آتینڭ بهاسی کریستیان بهاسندن آرتق
بولغان. بر وقتده بر بورزای آتنی (قوبان قو تورغان آتنی) ایر

آول كرەستيانينە آلماشدرغانلر. شوندى أتنك بهاسى اوچ ملك صوم
بولغانى حالدە، تازا كريستيان يكتنك بهاسى ٤٠٠ صومغنە بولا
ايدى. بعض باياراﻟﺮﻧﻚ أويلرندە خدمت ايتوچى كريستيانلرنك
صانلرى بر نيچە يوزگە يتەدر ايدى: شولار آراسندە آرتيستلر،
باطە اوستالرى. ايتكچيلر كبى تورلى هنر وصناعت صاحبلرى
بولادر ايدى.

آلپاوتلر نيچوك اوز كريستيانلرن جزا قيلغانلر.

يبلبز وبتا پادشاه آلپاوتلرغە اوزلر بنلك گناهلى كريستيانلرن
سيبرگە يبەرورگە حقوق بيرگن ايسەدى. ايكنچى يكاتيرينا ايسە،
و حقوقنى كيڭ يتوب، تلەگان كريستيانىنى كاطرغە يبەرو حقوقندە
بيرگان ايدى شوشاى حقوق بيرلگاچ آلپاوتلر كريستيانلرنى
كچردكمە گناهلرى اوچوندە سورگونگە يبەرە باشلادیلر. بو
كريستيانلرنڭ كوبى سيبرگە بروب يتە آلمى، يولدە آچلق
وصووقدن، هلاك بولوب بتەلر ايدى موندن باشقە جزالردە كوب
ايدى. آلپاوتلر كريستيانلرينە اشتراف تولەتەلر، بعض بر عيب
اوچون مالن آلالر، ايسركلرگە صالقون صو سيبدرەلر، چبق بلەن
صودرلر ايدى آلپ وبك ايشك آلندە صالونغان زندانغە يابدروب،
چلبر بلەن اياق، قولنى بغلەب قويو كبى جزالر بار ايدى. الحاصل
روس آلپاوتى اورى طشدن قراغاندە مدنى كوك كورنسەدە
قيلمشينە قارغاندە آفريقا وحشيلرندن قالشز قيلانادر ايسەدى.
مثلا: بر آلپوت كريستيانلرندن بعضن روزە توتماغان اوچون
بيشەر ملك مرتبە صوقدرا تورغان بولغان. كوبسنچە شوندى جزا
وقتلرندە كريستيانلار چدى آلمىچە، اولەلەر ايدى. مثلا: بر آلپاوت
خاتونى كرەستيانلرنى جزا قيلغان وقتدە ٧٥ كريستيانىنى اوترتكان
ايدى؛ شوندى قاتى جزالرغە قارشى كريستيانلار بر أشدە أشلى
آلمىلر ايدى. حتى ايكنچى يكاتيرينا بر وقتدەدە كريپاستنوى

کریستیانلرنینگ خواجه‌سی آلپاوت اوستیدن شکایت ایتمه‌سون دیب قانون چیغارغان ایدی. آلپاوتلر اوزلرینده حکومتدن بیک قورقمایلر ایدی، بلکه بر آلپاوت کریستیانلرن بیک رنجتکاچ، بو رنجتوونی تحقیق قیلاور اوچون حکومت طرفندن کشیلر کوندرلگان ایدی. آلپاوت شول حکومت کشیلرینه ایکی طوب یاغن آتدروب، اورتاوب قووب یبارگان ایدی. حکومتنینگ طایانچی خلقده بولمیچه، آلپاوتلرده بولغانغه کوره، حکومتده آلپاوتلردن قورقادر ایدی

کریستیانلر چوالشی هم «پوغاچاو» جاوی. ایکنچی یکاتیرینا زمانینده کریستیانلر حالی تاغن ده ارتقا مزلاغان ایدی خلق بو آورلقلارغه چیدی آلمی باشلادی شونینگ اوچون هر یرده وول خلقی بولا باشلاغان ایدی بو چوولار مصر اورونلرده زورایوب کیتوب، حکومت بولارنی زور عسکری کوچ وطوب آتدروب تمام باصو درجه‌سینه کیلوب یتکان ایدی یکاتیرینا زماننده بو چوالشلرنینگ نیچوچون بولغانی بیک یخشی آنگلیدر ایدی، کریستیانلرنی حقسزلقدن قوتولدرمیچه تورورب، بو چوولارنینگ تمام بولاچاقن یکاتیرینا سوزی یدی وبولای بولماغنده کریستیانلار اختیارسز وزارلی ایرکنی آلورلار دیب‌ده اویلی ایدی. لکن یکاتیرینا اوزی تخته که اوطرووی آلپاوتلر آرقاسنده بولغانلقدن، کریستیانلرنی قوتولدرو چاره‌سینه کره آلمیدر ایدی. شولای بولسه‌ده همانده، نیچه‌شر مینگ کریستیانلر یبرارق، اوزینینگ دوستلرینه هدیه ایتوبی دوام ایتدره‌در ایدی. نهایت بو اشکه خلق چیدی آلمادی ۱۷۷۳نچی یلده «پوغاچوف» اسملی جایق قازاغی اوزن ۳نچی پیتر دیب اعلان قیلوب، حکومتکه قارشی جایق قازاقلرین وباشقرد قالمق شیکالی خلقلرنی اوزینه قاراتوب، حرکت باشلادی. پوغاچوف وزن کریستیانن خلقی یاقلاوچی. اما آلپاوتلرنینگ دشمانی دیب اعلان قیلوب، عسکری بلان قوالغه یاقلاسینه کیلوب یرلرنی قرن‌مرن آلدی، بیک کوب مرن یاندردی بورکان بیرلرنده

آلاوتلرنڭ يورط يېرلرن ياندردى هر يېرده كريستيانلر بوغاچوف باغينه آوشديلار. نهايت حكومتنڭ قوتلى عسكرى بوغاچوفنى جيڭوب، بوزن طوتوب آلوب ١٧٧٥ نچى يلده حكم ايتكاندن صوڭ اوتردیلر شول رهوشچه احتلالده باصلدى. يكاتيرينا اوريندق آلاوتلرن باقلاوى، آلارغه كريستيانلرنڭ بيرلرن بولشوين دوام ايتدردى كريستيان صنفى يڭه اسكى قالبده قالدى

XVII

ورلان صوغشى دورى

ايمپراطور پاويل. يكاتيرينا اولگاچ روسيه تختنه اوتوروچى بر [illegible] يكاتيرينانڭ اوغلى پاويل [illegible] تنده يارلى كشى توكل ايدى آنسى آنى [illegible] ايدى پاويل اوزنده آناسى يكاتيريناغه آتاسى [illegible] توشرگانى اوچون [illegible] ايدى شوڭا اوچون اول [illegible] تنده قاتنشماغان دولت اشلرينده [illegible] ايدى

پاويل مملكتنى بر ترتيب و آلدان و [illegible] يلان بلەن درەق يلا آلمادى آناسى يكاتيريناننڭ اشلرن يارتماغەنه پاويل اول اشلرنى بوزوب‌ده اوزى يڭه اداره اشلرن باشلاغانگه ملى بر اشنى [illegible] اشنى [illegible] تاشلىدر ايدى مولايده آنڭ بر يخشى عادتى بولسه اوده آلپاوتلرنى آرتق يارتماو، كريستيانلرغه بر آز يخشىراق قراو و آلارنى ياقلاب جمارغان بر نيچه زكونى توزواگان ايدى شوڭا اوچون آنى آلپاوتلار يارتميدر ايدى. موڭا اوستونه‌ده پاويل بيك عصبى (نيروتنى) بر كشى بولغانلقدن، تيز اچولانوچان قرو طبيعتلى كشى ايدى. شول سببدن پاويلنى سراى هللرنده يارتمار ايدى بو يارتماولر بار توزغاچ قوتلانوب [illegible] باشه [illegible]

کشیلر بر تونئنی آنڭ تحتدن توشوروب، اوغلی بیرنچی آلیکساندرہ‌نی تحتکه اوطورتو نیتی بله‌ن سرایغه هجوم ایتدیلرده شول هجوم وقتنده پاویل توترلدی.

روسیه وفرانسیه اختلالی. ون سیکزنچی عصرنڭ آخیرگی یللرنده فرانسیه‌ده اختلال کوته‌راوب فرانسیه پادشاهسین توشورگاندن صوڭ، خلق طرفندن آنده جمهوریت یاصالغان ایدی. اختلالدن صوڭ فرانسیه یاوروپاده بردن بر ایرکلی زور دولت بولوب کیتکان ایدی باشقه مستبد پادشاهلر فرانسیه‌ده‌غی اختلالنی باصارغه هجوم ایتسه‌لرده، فرانسوزلر اوزلرینڭ ایرکلی وطنلارننه صاقلاب قالمیچه، محومچیلرنڭ همه‌سنده جیڭگانلر ایدی یاوروپانڭ زور دولتلری: پروسیه، آفستریه و ایتالیه‌ده‌گی پادشاهلقلر برسی آرتندن برسی فرانسیه طرفندن جیڭلوب، فرانسوزلر آلغان ییرلرنڭ هر قایسی‌سنده دیه‌رلک طنچلق اساسنده‌غی جمهوریتلر یاصالوب بارادر ایدی بو حرکتدن قورقوب باشقه پادشاهلر اوز آرا تفق یاصاغانلر ایدی. شول اتفاقغه روس ایمپیراطوری پاویل‌ده کرگان ایدی آنڭ عسکریده یاوروپاغه باروب، صودن هم قوریدن فرانسوزلارغه هجوم ایته باشلاغان ایدی بو صوغشلرنڭ آخرنده ایرکلی فرانسوزلر همانده جیڭگانلر ایدی نهایت ۱۸۰۰ نچی یلده پاویل فرانسوزلر بله‌ن کیلشورگه مجبور بولغان ایدی.

برنچی الکساندر. پاولنڭ اوغلی برنچی آلیکساندره یخشیغنه تربیه آلغان ایدی آلیکساندرنی انوڭ ئه‌بیسی یکاتیرینا اوزی تربیه قیلغان، آنگارغه باشقه تربیه واوقتو چیلرنگده یخشیلرن تعیین قیلغان ایدی. آلیکساندرنڭ یه‌ش وقتی فرانسیه‌ده اختلالنڭ یک قوتلی وقتنده، واختلالگه حلقنی حاضرله‌گان، ادبیات ومطبوعاتنڭ بیک ترقی ایتکان وقتنده تورغان ایدی. آلیکساندرنڭ معلملری ومربیلری آراسنده فرانسیه اختلالی طرفدارلری بار ایدی. آلیکساندر آلارنی سویه‌در ایدی. شونڭ اوچون آلیکساندر

حریت سویه تورغان روحده تربیه آلغان وفرانسیه اختلالی روحنده‌غی ادبیاتنی کوب اوقوغان ایدی. شونک اوچون آلیکساندر ایمپیراطور بولغاچده کریستیانلرنی قوتولدرو نیتینه کرگان ایدی. حتی بر وقتده اوزی تختدن واز کیچوب، روسیه‌نی ایرکلی جمهوریت یاصاب اعلان ایتو فکرنده‌ده یوریدر ایدی. آننک دوستلری وکینکاشچیلری حریت وایرک یاقلی کشیلر ایدی. لکن شولای بولسه‌ده، آلیکساندر جواش بر کشی بولغانلقدن آندی زور آدوملرغه باطرچیلق قیله آلماغان وآلیاوتلرغه تاریلکه طوتودن طیولا آلماعان ایدی. کریستیانلرنی قوتولدرو بولنده بر ایکی زاکون چقارسه‌ده، بو زاکونلر برده قطعی نرسه‌لر توگل ایدی

آلیکساندر برنچی مرتبه برنچی پیتر زمانه‌سنده یاصالغان کاللیگیه‌لرنی بتروب، آلار اورنینه مینیستیرستوا (نظارت) لر یاصاغان ایدی. عسکری حکم سودا وصناعت سیاسه معارف اشلری شیکللی مهم اشلرنی تیکشروب وییرینه ییتکروب تورو اوچون شوشی اشلرنک هر قایوسی برهر کشیگه طابشرولاده، شول کشیلر، اوزارینه طابشرلغان اشلرنی قاراب، اداره ایتوب تورالر ایدی. بو توره‌لر «مینیستر» دیب آتالالر ایدی «مینات» آلیکساندر زمانه‌سنده اوالده‌گی کبی سیاسته‌گه واداره اشلرینه قاتوشدرلمی، بلکه اول روسیه‌ده اینک زور حکم اورنی بولوب قالدی.

آلیکساندرنک یاش تختکه اوطورغان چاقلرنده معارف اشلریده آلغا کیتدیلر: کوب ییرلرده مکتبلر آچولدیلر وعالی مکتبلرده آرتدیلر. آلیکساندر پادشاهلق سورگان وقتلرده یاوروپاده متصل صوغشلر بولوب تورادر ایدی، شونک اوچون بو وقتده روسیه‌نک تاریخی زور اوروشلر آلغان.

طشقی سیاست آلیکساندر زمانه‌سنده اوزاق یللر روسیه

بلە فرانسیە آراسندە صوغشلر بولوب توردی آنڭ سببی مونە بو سە
ایدی فرانسیەدە اختلال وقتندە «ناپالیون بوناپارت» اسملی بر
گینیرال شهرت آلغان ایدی بو کشی فرانسیە عسکرینڭ باشندە
توروب، یاوروپادە بیك موفقیتلی صوغشلر قیلادر ایدی. نهایت
اختلالدن خلقنڭ بر قسمی طویوب کیتوب، خلق ایکیگە رەك بولونگاننڭ
صوڭندە، ناپالیون عسکری کوچ بلەن ١٨٠٤ نچی یلدە ایمپیراطور
بولوب صالالنغان ایدی. بو کشینڭ اویی بتون یاوروپانی اوزینە
بویصوندرو ایدی. یاوروپادە تورالی زور پادشاهلر ناپالیونغە
قارشی اتفاق یاصاب صوغشوب قاراسەلردە، آنی جیڭە آلماغانلر
ایدی شول صوغشلردە روسیەدە فرانسیەگە قارشی حرکت قیلادر
ایدی. گرمانیەدەگی پروسیە، آوستریە، ایتالیە و باشقە واق ووق
پادشاهلرنڭ بارچەسی انگلیەدن باشقە ناپالیونغە بویصونغانلار
ایدی روسیە ناپالیون بلەن کیلشوب صلح یاصاغان ایدی. بو صلح
بوینچە ناپالیون آلیکساندرغە شویتسیەگە وتورکیەگە قارشی صوغشورغە
ایرك قویغان ایدی. شونڭ بلەن فایدەلەنوب، روسیە شویتسیە قولندەن
فینلاندیەنی آلوب بتونلەی اوزینە قوشقان وتورکیە بلەن صوغشوب،
آنی جیڭگاندن صوڭ، آنلاردن بیسارابیە بلەن دنیستر، آراسندەغی
یرلرنی آلغان ایدی. لکن ناپالیون روسیەگەدە بیك اوڭغایسز بر
شرط قویغان ایدی. انگلیەنی صلح یاصاتورغە وناپالیونغە بویصونورغە
مجبور ایتو اوچون ناپالیون انگلیەدن کیلە تورغان ماللرنی
روسیەگە کرتمەسکە تیوش قیلغان ایدی. شول رەوشچە ناپالیونغە
بویصونمای تورغان انگلیە روسیە ایلە سودا ایتاسنی کیموتکاندن
ناپالیون اویلاغانچە انگلیە ناپالیونغە بویصونورغە تیوش بولدی. مەگەر
انگلیە آنداوی تورو آلا زور سوداگر کیمەلری بولغانلقدن،
فرانسیە آنی جیڭە آلمیدر ایدی. بو شرطنی رعایە قیلغاندە روسیەنڭ
سوداسی بیك زیان تیوشلی ایدی. چونکە روسیەدن چیتکە چغارلا تورغان
مال کوبرەك انگلیەگە کیتەدر ایدی. شولای بوق شکر و باشقە شونڭ

شیکللی کیره‌کلی نرسه‌لرده روسیه‌گه آنگلیه‌دن کره‌در ایدی بو
شرطلردن شهر خلقی ده ناراضیلق ماردی نرسه بیك قیمتله‌نگه‌لدن،
فقیر خلق اوچون مارمش اولقایسزلاندی سوداگرلرده سودا ایته
آلماغانلقدن حکومتکه دشمانلاشا باشلادیلر. آلپاوتلرده ناپالیون
بلن دوست تورونی یاراتمی اشلادیلر. آلار ناپالیونغه «اختلال
بالاسی» دیب قاریلر وهم ناپالیون شیکللی براصتوی کشی‌ننك
ایسکی فرانسیه‌ننك کارولی اورنینه پادشاه بولغانلقدن، آنی یاراتمیلر
ایدی: چونکه ناپالیون فرانسیه‌ده اختلال سببلی بعض خلق الغان
ینگلقلارنی شول کوینچه قالدرغان ایدی. کنی تیانلر ارچون
آلا اوتلاردن آلونغان یرلرنی کیری قایتاروب بیرمه‌گن. کرسب تالرغده
آلا اوتلرغه قللقغه کیری قایتارماغان ایدی. روسیه آلپاوتلری، اگر
آلیکساندرونناپالیون دوست بولسه‌لار، آلپاوتلرغه ضررلی اشلر اشله‌تور.
دیب قورقادر ایدی. شول سببدن روسیه حکومتی فرانسیه‌ننك دوسلرن
طوتمی باشلادیلر، ناپالیون بلن روسیه آراسنده صوغش یاکادن
باشلاندی.

وطن صوغشی ١٨١٢ نچی یلده ناپالیون آلتی یوز مکلك
بر آردو بلن روسیه‌ننك حدودن کیچدی. روسیه‌ننك ایکی یوز مکدن
آرتقراق عسکری روسیه‌ننك اچینه تابا چیگه کیلدی. نهایت مسقوادن
یراق توکل «بارودینو» دیگان یرنده صوغش بولوب، روسلر بیك
آرتقه چیکنوب مسقوانی قولاری باندروب طاشلاب چغدیلر. ناپالیون
اوزلده: «روسلار تیز حیگلورلر» دیب اویلاب، زور حاضرلکلر بلن
کیلمه‌گانلکه، مسقواده آزق وکیونورکه کیومده طابا آلمادی. روس
عسکرلرده، فرانسوزلرغه کیتکندن هجوم یاصاب تورو ... آلا
بیك بوده‌تدیلر. نهایت کوز یتدی صالقولر باشلاندی. ناپالیون
کیری کیتهرگه اویلاب عسکرلرده آلوب یولغه چقدی. ناپالیون
یولده روسلر پارتیزانغه بولونوب فرانسوز عسکرن بوزچوب
توردیلر. ناپالیوننك آلتی یوز مکلك عسکرینك کوبسی صوغوقدن

آورودن وآچلقدن ئولوب بتدی. شاقتی عسکری قاچدی بار ی ۱۵ــ۲۰ملک یخشی عسکری بلەن ناپالیون اوز قول آستدەغ یەر ینە کیلوب کردی. ناپالیوننک آرتیدن آلیکساندردە عسکری بلەن قوا کیتدی فرانسوز ایمپیراطورینە قارشی کوچلەب بو صوندراغان تورلی ملتلردە باش کوتەردیلر هم یاوروپا پادشاهلقلاری باش کوتەروب، ناپالیوننی جیکوب آنی آق دیڭگزدەگی بر آطاوعە سورگونگە ییبەروب. فرانسیەگە باش ی ب اختلال وقتندە باشی کیسلگان کارولننک اوغلی اون سکزنجی «لوئی»نی تخته‌گە اوترتدیلر. شولای‌ایتوب آلیکساندردە فرانسیە اختلالین باصدرو اشندە زور اشار اشلەدی. آلیکساندر بو اش بلەن‌گنە توقتامادی: اول تورلی یەرلردە کوتەرلو احتمالی بولغان اختلاللرگە قارشی تورو اوچون «مقدس اتفاق» اسمندە بر پادشاهلر اتفاقی یاصادی. شول اتفاقننک مهم قرارلرندن برسی هر بیردە چققان اختلاللرنی برلەشوب باصو ایدی. شوشی اتفاقننک باشندە آلیکساندر توردی.

وطن صوغشندن صوڭ. وطن صوغشندن صوڭ آلیکساندر اوزیننک اوتلگی اصلاحات تلەو سیاستن تاشلادی. بو زماندە آلیکساندر اوزی اش بلەن آز شغللنە ایدی. افراط استبدادچی کشیلرگە ادارەننک توزگونن، تابشرغان ایدی اوزی کوبرەک دینی اوبلار وعبادت بلەن مشغول بولادر ایدی. طبیعتی افراط قایغولی ایدی. روسیەدە اختلال چفار دیب بیك قورقا وهر کمگە مستبدلەنەدر ایدی. آلیکساندر شولای بولسەدە، اول وقتدەغی یەش آلپاوتلردەن مرکب روس صپایلریننک فکری باشقارغان ایدی. بولار روسیە عسکری بلە گیتسەر بولوب فرانسیەغە باروب، آندەغی حریت زمانەسندەغی ادبیاتنی اوقوغانلر. اوزلری بلەن بویوك فرانسیە اختلالچیلرینک اثرلرن آلوب قایتقانلر یدی. بولارننک آراسندە تورلی بەشرن سیاسی جمعیتلردە کیلوب

چقغان ایدی. بو جمعیتلرده‌گی سیاسی عسکرلر تورلی تورلی
بولسه‌لارده، هر قایوسی کریستیانلرنی قلقدن آزاد ایته‌رگه
دیگان فکرده ایدیلر. بعض بر جمعیتلر روسیه‌ده شمالی آمریقا
دغی کبی قوشما خلق جمهوریتی یاصارغه کیره‌ک دیوچیلر بده
بار ایدی. آلیکساندر اولگان زمانلرده شول روشچه روسیه‌ده
اختلال حاضرلاغانلر ایدی. بو صاللر عسکرنی قوطورتوب،
شولار واسطه‌سی بلان باش کوتاررگه و روسیه‌نیڭ اداره‌سین
آلماشدرورغه تلیلر ایدی. ۱۸۲۵ نچی یلده آلیکساندر اولوب،
تختکه ایمپیراطور برنچی نیکالای اوتورغان ایدی. شول وقتده
پیتربورغده بر فرقه عسکر حربی صوراب قوزغالسه‌ده، بو
قاتی جیکولگان و اول عسکرلرنیڭ باشنده یوروچیلرنیڭ کوبیسی
اوترلگان، قایسی‌سی سورگونگه یبه‌رلگانلر ایدی.

XVIII

اصلاحات دوری.

برنچی نیکالای. آلدن تعبیرلگانچه نیکالاینیڭ پاتشاهلق
سورووینیڭ باشی خلق قانی قویلوی بلان باشلاندی. اکر
شولای بولسه‌ده، نیکالای اختلال حرکتنیڭ جملی اکنلیگنه اوریلده
اشانادر ایدی. کریستیانلرنیڭ قللقن بتروینیڭ کیره‌کلیگن نیکالای
اوزیده سیزه‌در ایدی. شولای‌وق مملکتکه یاڭادان قانونلر چغاروینیڭ
کیره‌کلیگن و اسکی زاکونلرنیڭ ایسکرگانوین سوروب، یاڭادان
قالدروب بتون مملکتده یورورگه یاراقلی برکوتکی جیوب،
قانون مجموعه‌سی یاساوینیڭ کیره‌کلیگن بلادر ایدی. شول
اصلاحاتنی یاصارغه تله‌ب مملکتنی اداره ایته باشلاسه‌ده، نیکالای
کریستیانلرنی قلقدن آزاد ایته آلمادی. باری تیه آلاولرنیڭ
کریستیانلری برلان آبروب ماقتاولری، کریستیانلرنیڭ،

آلپاوتلر سيبيرگه سورگونگه يبه‌ره آولری بتورالدی. درست اول اوز يانينه آغاسی آليكساندر زمانه‌سنده‌گی خلقنی قصو فكرلندگی كشيلرنی توشوروب، ياڭا وايرك طرفنده بولغان كشيلرنی آلدی، شولای بولا توروبده زور اصلاحاتلر ياصالمادی،

اُچكی اداره. ايمپراطور برنچی نيكالای زمانه‌سنده ايكنچی يكاتيرينا زمانه‌سنده اشله‌نه باشلانوبده برنچی نيكالايغه قدری اشله‌نب بتمه‌گه‌ن بر اش اشله‌ندی اول ايسه: قانون مجموعه‌سن چغارو بولدی، بو مجموعه چقو بله حكم اُشی بر آز ترتيبكه كيتروالدی. بولگه‌گی توسلی تله‌گان قاضيلر (صوديه) اوزلری تله‌گانچه حكم قيلا آلميچه، شول مجموعه‌ده يازيلگان قانونلر بويچه حكم ايته باشلادیلر. خلقنی اُشله‌سه، نيندی جزا بولاچاغن آلدن بلوب تورا، شول سببدن خلقنڭ اول عيبنی قيلودن طيلودی اوچون اول قانون مجموعه‌سينڭ چغووی خلق اوچون فائده‌لی ايدی.

نيكالای زمانه‌سنده اشله‌نگان يخشی اشلردن برسی مملكتنڭ خزينه‌سن ترتيبكه صالو بولدی، يكاتيرينا وآليكساندر زمانلرنده‌غی اوزاق زور صوغشلر وقتنده خزينه بوشاغاچ آلتون كمش آزايغاچ، حكومت بيك كوب ايتوب كاغد آقچه چغارغان ايدی، كاغد آقچه كوبه‌يوب كيتوب، آنڭ بهاسيده توشكان ايدی مثلا: بر صوم كمش آقچه دورت صوم كاغد آقچه برابرنده يوری تورغان ايدی، مونه بو وقتده حكومت خلقده‌غی ايسكی كاغد آقچه‌نی جيوب آلوب، آنڭ اورننه ياڭا آقچه چغارغان وتورلی چاره‌لر قلوب خزينه‌ده آلتون وكمش زاپاسن كوبه‌يتورگه طروشقان ايدی. شولای ايتوب حكومتنڭ ماليه اُشلری ترتيبكه صالونغان ايدی.

بو زمانده معارف اشنده‌ده، روسيه ياخشيغنا آلغا كيتدی،

تورلی هنرلر وعلملر اویره‌ته طورغان یاڭا عالی مکتبلر آچولدی.
اوّلگی اورطا مکتبلرنڭ صانی کوبه‌یتولدی. خاتون قزارغه مخصوص
مکتبلرده آچولغالادی بو وقتغه قدری اورطا مکتبلرگه توره
و آلپاوت (دوه‌ران) بالالاری‌غنه کروب اوقی آلادر ایدی برنچی
نیکالای زمانه‌سنده آلپاوتلردن باشقه صنف بوته‌ن خلقنڭ بالالاری
کروب اوقی آلا طورغان بولدیلر. بو زماندن اعتبارا روسیه‌ده
آلپاوتلردن باشقه بوته‌ن صنف خلق اچندن‌ده اوقوغان (ضیالی)
کشیله‌ر یتوشه باشلادیلر.

شولای بولسه‌ده، نیکالای زمانه‌سنده خلقنی قصو بیك قاطی
حکم سوردی ضیالیلر آرتندن پالیسه بیك تیـکشره باشلادی.
کتاب، غزیته وژورناللار، مخصوص تیکشرورگه‌قویولغان توره‌لر
(سینزورلر) قاراغاندان صوڭ‌غنه دنیا یوزینه چغارولالار ایدی.
خلقده‌حکومتدن راضیسزلق بیك آرتدی. ضیالیلار آره‌سنده حکومتکه
قارشی یه‌شرون جمعیتلر وانفاقلر یاصالا باشلادی. کره‌ستیانلارده
اوزلرینڭ تولاقلرینه چدی آلمیچه هر یرده حکومت وآلپاوتلرغه
قارشی کیلوب قوبا باشلادیلر. لکن بو اشلر حکومتنڭ قصوین
آرتدرغاندن آرتدرردیلر.

پولشه‌ده ملی حرکت برنچی آلیکساندر پاله‌کلرگه یرلی ملی
مختاریت بیرگان ایدی. بو زاکون بوینچه پاله‌ك یری روسیه‌نڭ
بر کیسه‌گی حساپلانسه‌ده. پاله‌کلر اوزلرینڭ اچـکی اشارین
اوزلری قارارغه تیوش ایدیلر. آلارنڭ اوزلرینڭ «سه‌یم» اسملی
ملت مجلسلری بولورغه تیوش ایدی. روسلرغه قاراغانـده
مدنیره‌ك پاله‌ك خلقی بو «سه‌یم» بله‌نگنه قناعتلنمیچه، روسیه‌دن
آیرواوب، بتونله‌ی مستقل جمهوریت یاصاو طرفنده ایدی.
نهایت پاله‌ك ملتچیلری، یه‌شرون‌گنه، خلقنی، روسیه‌گه قارشی باش
کوته‌ررگه دیمـلی باشلاغانلر ایـدی. بو زمانـده بیلگیه،
وفرانسیه شیکللی یاوروپا پادشاهلقلرنده احتلاللار بولوب طورادر

ایدی. مونه شول واقعه‌لار بالقان ملتچیلرنیڭ قوزغالولارین بیك آشقدردیلار. ۱۸۳۰ نچی یلده پولیاکلار روسیه‌گه قارشی انقلاب قوبتاردیلار. لکن نیکالای شدتلی وقاطی تدبیرلرگه کروشوب طور عسکر یبه‌روب بو احتلالنی طیدردی. شونیڭ نتیجه‌سنده پولیاکلارنیڭ بتون حقوقلاری بتورولدی. آلارنیڭ مختاریتلری آلوندی. پولیاکلارنیڭ ایللری طوغریدن طوغری روسیه‌نیڭ بر کیسه‌گی بولوب قالدی. شولای ایتوب پولیاك ملتی روسیه‌نیڭ مستبد ایمپراطورلارینیڭ قول آستونا کردی.

طشقی سیاست. ایمپراطور نیکالای زماننده طور صوغشلار بولوب طوردی. ایرانلیلر برده صوغش اعلان قلمیچه روسیه‌نیڭ چیگینه بصوب کردیلر. لکن روسیه عسکرلری آلارنی قووب چغاروب خزر دڭزی بوینده‌غی ناخچیوان هم ایریوان خانلقلارن آلدیلار.

صولوق ایمپراطور زماننده روسیه توركیه‌ده‌گی خرستیان دیننده اولور جنسندن بولغان ملتلری یاقلایم دیگان بولوب توركیه‌گه صوغش اعلان قلدی. توركلرنی بالقان یاروم آطاونده، قارا دڭزده هم کاوقاسده جیڭوب روسیه‌گه دونای ایندینیڭ قارا دڭزگه قویا طورغان اوزنی هم قارا دڭزنیڭ بتون شرقی قریاسی توشولدیلار. شول صوغشنیڭ نتیجه‌سنده گریکلر توركیه قولوندن چغارولوب، مستقل پادشاهلق یاصالدی: روسلارغه قرداش بولغان صیرب اصلاولاری ایسه توركیه اسمنده‌گنه توركیه قولونده قالدرالارده، بیك مختاریت آلدیلار. برنچی نیکالای زماننده ۱۸۵۳ نچی یلدن باشلاب ۱۸۵٦ نچی یلغه قدر طارطولغان مشهور قریم صوغشی بولدی. بو صوغشده انگلیه، فرانسیه وایتالیه‌ده‌گی صاردینیه کارولالگی روسیه‌نیڭ کوچه‌یوندن قورقوب، توركیه‌نیڭ روسیه طرفندن بتونله‌ی آلوندن شیکله‌نوب

توركيه‌نى ياقلاب صوغش اعلان ايتديلەر. بو صوغشده روسيه جيڭولدى. فرانسوز وانگليز فلوطى روسيه‌نڭ صوغش كيمه‌لەرين باطردى. آلارنڭ عسكرلەرى سيواستوپل شهرين آلدى. شوشى بختسز صوغش وقتنده نيكالاى اولوب كتدى. تختكه آنڭ اوغلى ايكنچى آليكساندر اوطوردى.

اصلاحات دورى.

قريم صوغشينڭ طوقتالووى. ايكنچى آليكساندر تختكه اوطورووى بله‌ن روسيه‌نڭ توركيه‌گه و بتون ياوروپانڭ بوتون صور دولتلەرينه قارشى بولغان صوغشى طوقتالدى هم صلحده ياصالدى. لكن بو صلح روسيه اوچون بيك آور بولوب چيقدى: روسيه قارا دڭزده صوغش كيمه‌لەرى طوطماسقه واول كيمه‌لەرنى استانبول بوغازى آرقيلى اوتكاروامسكه بولدى استانبول بوغازى توركيه قولونده قالدى. كاوقاز آرتنده‌گى توركلەر قولوندن روسيه عسكرلەرى آلغان شهرلەرنى كيرى توركيه‌گه قايتاروب بيرورگه بولدى. لكن قريم يارومه آطاوى وآنده‌گى روسيه اوچون مهم سيواستوپل شهرى روسيه‌گه كيرى قايتارولدى قريم صوغشنده روسيه‌نڭ جيڭلووى حكومتكه‌ده حقيقتى بيك آچيق كورسه‌تدى اول حقيقت ايسه. روسيه‌نى يا كارتو. آنده‌گى اداره، حكم، عسكر وخزينه اشلەرين ياخشرتونڭ كيرەكلگى ايدى. كرەستيانلار قوللقدن چقو اوچون هر يرده چوالوب طورالار ايدى. شونڭ اوچون قريم صوغشى بتكنده روسيه‌ده مهم اصلاحات اشلەنه باشلادى. بو اصلاحاتنڭ ايڭ مهملەرى توبەندەگيلەر: كرەستيانلارنى قوللقدن قوتقاردى. آول شهر جمعيتڭ اوز يرلەرى اداره ايتيه باشلادى. حكم اشلەرين اصلاح قيلدى. عسكرى اشلەرنى توزەتولدى.

. كرەستيانلارنى قوللقدن چقارو. ايكنچى آليكساندر پادشاه

بو اقاچده کره‌ستیانلرنی قوللقدن قوتولدرونك کیره‌کلگون سویای باشلاغان ایدی. اول اوزی ولی عهد (ناسلیدنیك) وقتدوق روسیه‌نك وغربی سیبیریه‌نك کوب یرلرنده یوروب، کره‌ستیانلرنك کوب اوك آور حاللرین کورگان ایدی. بو وقتده کره‌ستیانلر قوللقده طورودن چدی آلمیچه، کوب یرلرده احتلاللر قوبا باشلادی. شونك اوچون آلیکساندر و آنك حکومتی کره‌ستیانلرنی آزاد ایته‌رگه کیره‌ك دیگان فکرگه کیلگانلر ایدی. آلیکساندرنك فکرنچه خلق اوزی قوزغالوب، اوز اوزین آزاد ایتکانچه شول اشنی حکومت اوز قولینه آلوب کره‌ستیانلرنی «اوستدن» گنه آزاد ایته‌رگه کیره‌ك ایدی.

اوزاق وقتلار حکومت طرفندن تعیین قلونغان مؤسسه‌لر آزاد ایتونك تورلی طریقلارین اویلاغاننك صوکنده، ۱۹ نچی فیورالده ۱۸۶۱ نچی یلده ایکنچی آلیکساندر مانیفیست چقاروب، کره‌ستیانلرنی آزاد ایتکان ایدی.

بو مانیفیست بوینچه هر بر آول کشیسی ایرکلی حسابلانا. اگر بر کشی «کریپاستنوی» یعنی آلپاوت یرنده طوروب، شول آلپاوتقه آقچه‌لی و آقچاسز خدمت ایتسه، اول وقتده اول کره‌ستیانغه شول آلپاوت یرینك بر کیسه‌گی کیسلوب بیرله. لکن حکومت شول اورنده‌غی بتون یرنی آلپاوت ملکی ایتوب حساب قلغانغه کوره. کوبره‌ك صولی، اورمانلی یرلر آلپاوتقه قالدرولالار. آلپاوتقه کره‌ستیانلرغه بیرولگان یر اوچون کره‌ستیان اوزی آقچه توله‌می، آنلرغه حکومت تولی. اما شول تولهگان آقچه‌نی حکومت کریستیاندان ایمانا (صالوم) ایتوب آلورغه بولا.

شهر، اویه‌ز وگوبیرنانك اداره اشلرینه خلقنی قاتشدرو.

یکاتیرینا چقارغان زاکون بوینچه شهر اداره‌سی اشینه بر آز خلق قاتوشدرولسه‌ده، قاتنوشقان کشیلرگه آز حقوق

بیرلوب، فقط بیك بای کشیلر و آتاقلی آلپاوتلرغنه قاتوشدرولغانلر ایدی. آلیکساندر بو حقوقنی بر آز آرتدرا آنك زمانه‌سنده شهرنك اداره‌سی واشیده یاخشوق اوزگاره توشه: هر بر شهرده «عاراد اسکایا دوما» اسمنده بر مؤسسه یاصالا. بـو مؤسسه‌گه شهرده یورط ایه‌سی بولغان هر بر کشی طرفنـدن وکیللر صایلانوب قویولا. بو وکیللر ایـه کیره‌ك صایـون جیولوش یاصاب، شهرنك ترتیبن آرولغن آنـك مالیه (خزینه) اشلرین قاریلر. علم ومعارف یورطلاری آچو اشلرن قاریلر وبو حقده قرارلر چقارالر: شول وکیللر اوز آرالرندین اش باشقاروچی کشیلر وشهر باشلغی «گالاوه» صایلیلار: بو صایلانغان کشیلر دوما قرار قلغان اشارنی باشقاروب طورالر.

حلقنیده اویه‌ز وعوبیرنا اشلرینه اشکه قاتشدرو توغروسنده زاکون چقدی، هر بر اویه‌زده‌گی هالی اویه‌ز شهرینه بر مقدار وکیل صایلاب ییبه‌ره بو وکیللر اویه‌زنك اچکی اشلرن قارب تیـکشروب تورلی قرارلر چقارالر. شول قرارلرنی یرینه یتکروب طورو اوچون «زیمسکی اوپراوا» اسمنده بر نیچه کشی صایلانا. وکیللرنك جیواوشی «زیمسکی صابرانیه» دیب آتالا بو جیواوش کیره‌ك صایون جیولوب اویه‌زنك اشن قاراب تورا.

هر بر اویه‌زنك زیمسکی صابرانیه‌سندن معلوم مقدارده وکیل صایلانوب، شول غوبیرناده‌غی اویه‌زلردن کیلگان وکیللر جیولوب «گوبیرنسکی زیمسکی صابرانیه» یاصیلر. اویه‌زنکی شیکللوك گوبیرنانگده اوزینه مخصوص اوپراواسی بولا.

اویه‌ز هم گوبیرنا زیمستوالری خلقغه ایمانا صالالر؛ شول ایمانادن جیولغان آقچه‌دن مکتبلر، شفاخانه‌لر آچالـر، یوللار یاصیلر، کوپرلر صالـدرالر. آجلق یللرده خلقغه آرزان بـها بله‌ن رزق کیتورتورگه تورلی یوللار ازلیلر.

حکم اشلرینڭ اصلاحی. آلیکساندر زمانینده حکم اشلری بیك ده
لور اورنی روشوتلار یاصالدی آوللرده حکم یوروتو اوچون زیمسکی
صابرانیه طرفندن شهرلرده ایسه غارادسکوی دوما طرفندن
میرووای سودیه اسمنده قاضیلار صایلانالار بولار کشیلرنڭ
بر برسی ایله نزاعلرینی حل ایتهلر، ممکن قدرلی خلقنی کیلوشدروب
یولاون طوطالار. کچوک عیبلی کشیلرنی جزا قیلالار.

آلوب برسی حقنده طور صومالی آقچه ومال نزاعلرینی
حل قیلو اوچون باشقه طور عیبلی کشیلرنی حکم قیلو اوچون
صور شهرلرده «آپرزنی صود» اسمنده حکم یورطلاری آچیلا
بولار. اولارنی جاوابکارلرده حکم قیلمادقده، اول جیناونکالر
دن برگه حکم وقتنده «آپرزنی صود» طرفندن زیرمه داعن
صالاماغان اعالیدن. باشقه کشیلرده حکم اشن طاکلاب اوطرلار.
و کشیلر حکم شمنه بر ... زاسیداتیل ایسمنده بولوب،
حکمنڭ قراری آخرده آلارنی قولاغنده تاتارلا. و کشیلر
خدمتلری اوچون ... اقچا آلمیچه اهالی آراسندن
صیرات ایله چاقرولالار. بولار برنی وقت شول آپرزنی
صودلرده اوطوروب حکم ایله مشغول بولالار. حکومت طرفندن
تعین قیلنغان قاضیلار عیبلی کشینی سوئلهتوب طورغاچ شول
کشیلر اوزاری بر بولمهگه کروب بونه اشنی تیکشرهلر صوکره
آلار عیبلهنوچی کشینی یالیسه عیبلی یا ایسه «یوق» دیب قرار
چغارالار. اگر عیبلی دیسهلر، قاضیلار عیبلی کشیگه زاکون
قوشوونچه جزا تعیین قیلا. «یوق» دیسهلر قوتقارالار. عیبلهنوچی
کشیگه صودده اوزینی مدافعه قیلو اوچون آقچه بلهن یاللاوچی
«آدواکات» (دعوی وکیلی) آلوب کیلورگه رخصت ایتوله. بو
زاکون بونچه فرمانده کشیلرنی ممکن قدر یوشاق درست
حکم قیلورغه، یوبورلداه

آكرورنی صودلاردەغی حكمداردن راضی بولماغان كشیكه آكرورنی صوددانده اوستون بولمان صودیهنی پالاتەدیكان حكم يورطينه مراجعت قلورغه. آنك قرارينده رضی بولماغانلارغه پيتربورغداغی سنات، ديكان مؤسسه‌گه شكايت ايتارگه حق بيروله.

حكم آلدندن جواب آلغانده كشينی جزا قاسو، قيناو شكللی آثار بتوروله. عيبلی كشيلرنی يابا طورغان زندانلارده ترتيب كه كتورولوب، آدملك روحنده اصلاحه ... صور ... ورمەسالە درجه‌گه ايتورته طار وتولا

عمومی عسكرلك. ايكنچی آلكساندردن اول آلاونلر مالداقه بارەبارن آلار صالدات حالتين ايدرگه مجبور توگل ايديلار: شولايوق باشقه دای كشيلر اسوداگر وداين كاتلر ده حكومتكه بر مقدار آقچه توله‌سه عسكری خدمتدن قالا آلالار ايدی. بتول روسيه‌ده بتون آغرلق كرستيانلرغه توشه‌در ايدی. بوكه آلكساندر ثانی فرمانی ايله عسكری خدمت روسيه‌ده طورغان هر بر صنفقه مجبوری ايتولدی. موڭا ايله روسيه‌ده عسكری آرتولدی هم كرستيانلر آرسنده ناراضيلق بتورولدی هر كم وطنی صاقلاو شنده بر تيكر ياصالدی.

معارف اشی بو اصلاحات دورنده معارف اشنده ديك آلغا كيتمدی بر نچی نيكالای زماننده‌غی غزيته، كتاب وژورناللرنی تكشروچی سنزورلارنڭ قصوی كيمتولدی مطبوعات ايركنلك صواوش آلدی. ايركنله‌رولك اجتماعی وسياسی مسئله‌لرنی يازا باشلادی.

ياڭا مكتبلر آچولدی. خاتون قزلر اوچونده عالی مكتبلر آچولدی: خلق مكتبلرنده كوبايدی. بزنڭ تاتارلر اوچونده دروسكی تاتارسكی، اسملی مكتبلر آچولدی. بولارده روس تلی

وتورلی علملر بله مرگه بزنك دینمزده اوقوله‌در ایــدی؛ لکن فه‌نلر همه‌سیده بزگه یات بولغان روس تلنده اوقوله‌در ایدی شولایوق بو مکتبلرگه معلملر حاضرلاو اوچون تاتارلر اوچون بر ایکی یرده دارالمعلمینلر (اوچیتلسکی اشقوللار) آچولدی بو مکتبلرده بزنك آنا تلیمز اوقولمی ایدی.

بو زمانده روسلردن ظور عالملر، بیوك شاعر ومحررلر یتوشدیلر، روس ادبیاتی یاوروپاده ظور اورون طوطا باشلادی بز تاتارلر بولسه بو زمانده‌ده، همانده نوزیمزنك ایسکی یوقومزده دوام قلادر ایدك؛ بزنك تیره‌مزده نیندی اصلاحات، نیندی اشلر حاضرلانگانلکله‌رین بلمی ایدك یا ایسه بله‌سمزده کیلمیدر ایدی.

اجتماعی سیاسی حرکت، مطبوعاتنك آچیغراق یازا آلوی مکتبلرنك کوب آچیلوی، شهر واول اشلرینه اهالینی قاتوشدرو آرقاسنده خلق تیز آغرا باشلادی خلقده آڭ آرتدی. ضیالیلر یه‌شلر سیاست بله‌ن شغلله‌نه باشلادیلر. روس خلقینك ماورموشین یحشیلاتو بولنده تورلی فکرلر کیلوب جیتدیلر. بو مقصدلرگه ایرشو اوچون تورلی یوللر کورسه‌توله باشلاندی. شول فکرلر اچنده سوسیالیزوم فکری ظهور ایتدی. روسیه‌نـك اداره‌سین بتوله‌ی خلققه تابشرو، صناعت یورطلریـن خلققی یاصاو. روسیه‌ده اداره‌نی خلق جمهوریتی یاصاو فکرلـری طودی. مقصدلرگه ایرشو اوچون اختلال یولی‌غنه بار ایکه‌نوی سویلی باشلادیلر. خلقنی اختلالغه اونداو اوچون یه‌شرون اتفـاقلر وجمعیتلر یاصالدی. لکن حکومت بو جیونلرنی بیـك قاطی ره‌وشده ازلی باشلادی؛ پادشاه اوزیـده اولگی حریتپرور فکرلردن قیتا توشدی. اش باشینه قاطی قوللی کشیلرنی قویدی ایمپراطورنك اوزینه‌ده هجوملر باشلاندی. آتوزغه بـر نیچه مرتبه آتدیلرده غزیته وژورناللرده ایرکنله‌ب یـازرغه ایرك

بیرمی باشلادیلر. اختلالچیلر ایسه یه‌شرون گنه بولسه‌ده تاغیده جدیره‌ك حرکت ایته باشلادیلر. نهایت ۱۸۸۱نچی یلده اختلالچیلر بومبا باه‌ن ایکنچی آلیکساندرنی اولتردیلر.

ایکنچی آلیکساندر زمانندا ظور واقعه‌لر پاله‌ك ملتی همانده اوزینك ایرکی، استقلالی طوغروسنده اویلاودن وشونگارغه اوطولودن طوقتاماغان ایدی. ۱۸۶۳نچی یلده ینه پاله‌کلر روسیه‌گه قارشی قورال کوته‌ردیلر. لکن بو حرکتلریده اوکوشلی چقمادی. یاوروپا دولتلری پاله‌کلرنی یاخشیلاب یاقلامادیلر. روسیه‌نك ظور عسکری کیلوب اختلالچیلارنی جیکدی. پاله‌کلر قولندن ایلك آخرغی حریتده آلوندی. آلارنی روسلاشدروغه جنلابوق کروشلدی. افراط مستبد توره‌لر پولشه‌گه باش ایتولوب کوندرلدی. بو توره‌لر پولشه‌ده‌گی آزغنه روس خلقن یاقلاب توب پاله‌ك ولیتوا خلقن افراط قصا باشلادیلر.

بو زمانده روسیه حکومتی اوزینك بیرین آرتدرو سیاستن طوطدی، قطای حکومتی بله سویله‌شکانلك صوکنده، یراق شرقده‌گی آمور صوی بویلری روسیه‌گه قوشولدی. بو یر جلی هوالی، منبت بر اورون بولغانلقدان سیبیریه‌گه کوچه طورغان روس کره‌ستیانلری مونده یه‌روله باشلادی.

آلیکساندر زمانه‌سنده ظور صوغشلر بولوب طوردی. بو صوغشلرنك همه‌سیده مسلمان تورك ایللری بله‌ن ایدی. کافقازده، داغستانده‌غی آقتق‌غی مستقل مسلمان دولتی بولغان «شامل» اسملی امام تونرگان پادشاهلق طوزدرلدی. قارا دنگز بوینده‌غی روسیه‌گه بویصوناسیلری کیلمه‌گان مسلمان جیرکاسلری جیکلوب آلارنك ایکی یوز مکلر خلقی روسیه‌دن تورکیه‌گه هجرت ایتدی شول ره‌وشچه ۱۸۶٤نچی یلده بتون کافقاس روسیه‌گه کرتولوب بتورولدی.

ایکنچی آلیکساندر زمانده روسیه‌گه آزیادن وتورکستاندن ایلك طور ییرلر آلنوب قوشلدیلر. روس عسکرلری ۱۸٦۰نچی یلدان ۱۸۸۱نچی یلغه قدر اورطا آزیاده صوغشوب. بتون ترکستاننی روسیه‌گه قوشدیلر، خوقند خانلغی بتورولدی. بخاری وخیوه خانلقلری روسیه قول آستونده‌غی کچکنه‌گنه پادشاهلقغه أیله‌ندرلدیلر. روسیه‌نك اورطا آزیاده بولغان ییرلرینك چیکاری آفغانستان وهندستان چیکلرینه باروب تره‌لدیلر. شولای ایتوب تورك ـ تاتارلرنك چن اوز ییرلری بولغان تورکستانغه‌ده روس ایمپیراطورلری باش بولوب قالدیلر.

روسیه بو وقتده مونك بله‌ن‌گنه قالمادی. روسیه ینه تورکیه‌ده گی خریستیان وروسلرنك قرداشلری بولغان اصلاولارنی تورك ظلمندن صاقلیم دیگان بولوب ۱۸۷۷نچی یلده تورکیه بله‌ن صوغشوب آخرنده آنی جیگدی. بلغاریه‌ده آیروم بلغار کنازلگی یاصالدی. رومانیه هم صربیه‌لر بتونله‌ی تورکیه قولندن چقدیلر. روسیه کارص وباتوم کبی کافقاز آرتنده‌غی تورکیه‌نك بخشی کره‌یوس وشهرلرین آلدی. تورکیه‌نی تمام آقصاتوب قالدردی.

عکس الحرکت دوری واختلاللار.

اوچنچی الیکساندر. ایکنچی آلیکساندر اختلالچیلار طرفندن ۱۸۸۱نچی یلده اوتورلگاندن صوك آنك اوغلی اوچنچی آلیکساندر تختکه اوطوردی بو ایمپیراطور بتون عمرنده اولگانچه‌گه قدرلی اصلاحات وروسیه‌نی یا گارطوغه قارشی بولغان سیاست طوطدی. مونك زمانه‌سنده مطبوعات اوستونه قاطی سینرورلار قویولدی. هر بر اجتماعی وسیاسی حرکتنی قاراب، طبیب طورور اوچون یه‌شرون پالیتسه‌لر قوتله‌ندرلدی حریتپرور کشیله‌ر بله‌ن زندانلار طولدی، زیمستؤا صایلاولاری بر آز آلماشدرولب زیمستؤالارغه کوبره‌ك اعضا آلپاوتلاردن

صایلانا طورغان زاکونلار چقدی. آول خلقن حکم ایتو أشی زیمستۋالار طرفندن صایلانغان میراوای صودیەلردن آلونوب شول یرنك آلپاوتلارندن بـرسینه تابشرولا طورغان بـولدی. بو آلپاوت تورەلر حکم أشلەری بلەگنه شغللەنمیچه کرەستیانلرنك اوستلرندنده قاراب طورورغەده بولدیلار بو یاگا حاکیملرنی «زیمسکی ناچالنیك» دیب یوریلر ایدی. بـو زمانده حکومت چن معنیسی بلەن روس ملتچیلگی اساسنده اش یورته باشلاب مسلمانلارنی وباشقه پراواصلاونی بولماغان خلقلارنی روسلاشدرو اوچون، بولغان میسیانیرلەرگه ظور کـوچ بیردی. تـرکستان قزاغستان شیکللی بیرلرگه روس مهاجرلری اورونلاشدرولا باشلاندی. الحاصل هەر بر زاکون روس ملتچیلگینه واصلاحاتقه قـارشیلق اساسنده أشلەنوب بـارولـدی . زیمستۋا وشهر ادارەلرینك حقوقلارنده شاقتی کیمتولدی.

طشقی سیاستده اوچنچی آلیکساندرنك پادشاهلغی زمانەسنده بر تورلیده ظور صوغشلار بولمادی. باری تیك بر برده افغانلار بلەن‌گنه روس عسکری بـەرولشوب آلـوب آلارنی جیگدی. بـو زمانده گیرمانیه بیك قوتلەنوب کیلەدر ایـدی. روسیه حکومتی گیرمانیەنـك کوچەیووندن قورقوتب فـرانسیه بلەن اتفاق یاصادی. گیرمانیەده فرانسیه وروسیەگه قارشی آفستریه وایتالیه بلەن اتفاق یاصادی.

نهایت ١٨٨٤ نچی یلده اوچونچی آلیکساندر اولوب کیتوب. آننك اورنینه روسیەگه اوغلی ایکنچی نیکالای تحتکه اوطوردی

ایکنچی نیکالای. ایکنچی نیکالای تحتکه اوطروی بلەن آتاسی سیاستن آلوب باراسن اعلان ایتدی. لکن روسیه حلقنده آلك وحریت تلەو آرتقان أیدی. بو زمانده یەشرون جمعیتلر، ینه قوتلەنوب کیتـکان ایـدی. روس ضیالیلاری خلقنی اختلالگه حاضرلەو یولونده کوب اشلی باشـلادیلار. اشچی هم ایرلـ سویوچی ضیالیلار آراسندن سوسیالیزم مسلکی جایولە

باشلادی ١٩٠٤ نچی یلده روسیه یاپونیه طرفندن جیڭیلوب، اوز ادارەسینڭ ناچارلغی هەر یرده یتوشمەگانلکن کورسەتدی

بو موفقیتسز صوغش صوڭنده روسیەده احتلال حرکتلری کوروله باشلادی. اونوپرستیتلرده اصطودینتلر حریت طلب قلدیلار. زیمستوالار اصلاحات صورادیلار؛ اشچیلر اش طاشلاب ایرك هم اشچیلرنی حمایه قیلا طورغان یاڭا زاکونلار صورادیلار. کرەستیانلارده یر هم ایرك تلی باشلادیلار. موته حکومتده باشده بو حرکتکه قارشی افراط قاطی تدبیرلر قلدی باشلاسەده اُشنڭ بولای قاطیلق بلەکنه بتمیەچەگین سیزوب خلق وکیللەرین اداره اُشینه قاطوشدروغا وعده ایتوب ١٩٠٥ یلده ١٧ اوکتابرده فرمان چقاردی. بو فرمان خلققه سیاسی حریتلر وعده ایتو بله برگه غربی یاوروپا ملت مجلسلری شکللیرەك آلاردن آزراق حقوقلی «غصودارستوننی دوما» اسمنده خلق وکیللەرینڭ جیوتن چاقروغه ومجلسنڭ قرارندن باشقه حکومت بر اُشده اشلەیەچەك توگل ایکانین اعلان ایتدی. مطبوعاتقەده ایرك بیرولدی. بزنڭ تاتارلاردەده عزیتەلر چقارولا باشلادی. سیاست واجتماعی اُشلەرگه اهمیت بیره باشلادیلار.

لکن بو حریتلر اوزاققه بارمادی. صول وخلقچی وکیللردن عبارت بولغان، دوما ایکی مرتبه جیولسەده اول حکومت طرفندن قوولدی. صایلاو زاکونلاری اوزگارتلوب فقیر خلق وروس بولماغان خلقدن وکیللر کرتو حقوقی کیمتلدی. شونڭ اوچون ٣نچی دوما حکومت یاقلی بولوب جیولدی. حریت حرکتلاری بیك شدتلی رەوشده باصترولە باشلادی. بعض یرلرده عسکر یبروب خلقنی آصدی، کیسدی کون صایون روسیەده نیچەلەب کشی حکومت طرفندن آصدرولا باشلادی.

شول سیاست ١٩١٤نچی یلغه قدر دوام ایتدی. بو یلده روسیه، آنگلیه، فرانسیه، بیلگیه وگیرمانیه وآنڭ اتفاقچیلرینه قارشی صوغش باشلادیلر. بو صوغش دوام ایتوب وروسیه جیکلوب کیلگانده، ١٩١٧نچی یلده یاڭا اختلال چقوب ایکنچی نیکالای تحتدن توشورولدی.

—